

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE ARAP BAHARI

Yüksek Lisans Tezi

Seda AKTAŞ

Sivas
Şubat 2020

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE ARAP BAHARI

Yüksek Lisans Tezi

Seda AKTAŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet MAZLUM

Sivas
Şubat 2020

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı
Savunma Tarihi : 31.01.2020
Danışmanı : Doç.Dr. Ahmet MAZLUM

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof.Dr. Bayram ÜNAL

Üye : Prof.Dr. Sezer AYAN

Üye : Doç.Dr. Ahmet MAZLUM

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Seda AKTAŞ tarafından hazırlanan Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı başlıklı tez, kabul edilmiştir. ..../..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

25./02/2020

Seda AKTAŞ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	7
1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	7
1.1. Araştırmanın Konusu	7
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	7
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları.....	8
II. BÖLÜM	9
2. ÇALIŞMANIN TARİHSEL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	9
2.1. Ortadoğu Uluslarında Devlet Otoritesi Anlayışı	9
2.1.1. Devletin Gerekliliği, Pan-Arapçılık Fikri	9
2.1.1.1. Devlet'in Gerekliliği	9
2.1.1.2. Pan- Arapçılık Fikri	11
2.2. Ortadoğu	13
2.2.1. Ortadoğu Kavramının Tanımı	13
2.2.2. Ortadoğu Bölgesinin Önemi	15
2.2.3. Ortadoğu Toprakları Üzerindeki Çıkar Mücadeleleri.....	19
2.3. Ortadoğu ve Kutsal Dinler	21
III. BÖLÜM	25
3. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ: TEORİK AÇILIMLAR VE TARİHSEL TEMELLENDİRMELER	25
3.1. Francis Fukuyama: 'Tarihin Sonu ve Son İnsan' Tezi.....	25
3.2. Samuel Huntington: Medeniyetler Çatışması.....	28
3.3. İslamofobi.....	31
3.4. Küreselleşme	35
3.5. Küreselleşme Bağlamında Arap Baharı	38
3.6. Yeşil Kuşak Projesi	40

3.7. 11 Eylül 2001	47
3.8. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı İşgali	49
IV. BÖLÜM	53
4. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ.....	53
4.1. Büyük Ortadoğu Projesi Tanımı ve Kapsamı.....	53
4.2. Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye.....	59
4.3. Genişletilmiş Ortadoğu Kuzey Afrika Projesi ve Türkiye	61
V. BÖLÜM.....	65
5. ARAP BAHARI.....	65
5.1 Arap Baharı Nedir?.....	65
5.2. Arap Baharı ve Renkli Devrimler.....	71
5.3. Arap Baharı Etkisinin En Fazla Görüldüğü Ülkeler.....	76
5.3.1 Arap Baharı ve Tunus	76
5.3.2. Arap Baharı ve Mısır	78
5.3.3. Arap Baharı ve Libya.....	80
5.3.4. Arap Baharı ve Bahreyn	85
5.3.5. Arap Baharı ve Suriye.....	87
5.4. Arap Baharı'nın ABD Açısından Değerlendirilmesi.....	91
5.5. Arap Baharı'nın Rusya Açısından Değerlendirilmesi	94
5.6. Arap Baharı'nın Türkiye Açısından Değerlendirilmesi	96
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	101
KAYNAKÇA	109
ÖZ GEÇMİŞ.....	121

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Vb : Ve Benzeri

ÖZET

21. yüzyılın en önemli olaylarından biri, 11 Eylül 2001'de ABD'de İkiz Kuleler olarak adlandırılan Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey ve güney kuleleri ile Savunma Bakanlığı (Pentagon)'na gerçekleştirilen küresel terör eylemidir. Bu eylem birçok olayın başlangıcı olacaktı. İlk olarak Afganistan ve Irak'a saldırı düzenlenmesi, sonrasında ise ne zaman sonlanacağı öngörülemeyen Arap Baharı sürecinin başlaması bunun bir göstergesidir. Demokrasinin seyrinin Ortadoğu'ya doğru çevrilmesi olarak dünya kamuoyuna lanse edilen bu süreç, milyonlarca insanın hayatını değiştiren bir süreç olarak tarihin sayfalarında yerini alacaktı.

Amerika Birleşik Devletleri'ne düzenlenen terör saldırılarından sonra terörizmin küresel bir boyut kazandığı ve bununla bir an önce mücadele edilmesi gerektiği tezinden hareketle başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere sonradan da birçok emperyal aktörün rol almasıyla Ortadoğu olarak adlandırılan bölgede çalışmalar/çatışmalar başlamıştır. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak kavramlaştırılan ve resmi anlamda hiçbir belgesi olmadan uygulamaya konulan bu proje, Afganistan ve Irak'ın işgali başladıktan sonra amaç/kapsam değişikliğine gidilmiş ve bölgede yer alan devletlerin yönetim şekillerine müdahale ve sınır değişikliklerini de kapsayacak şekilde revize edilmiştir.

Ekonomik yoksulluk, sosyal yoksunluk ve işsizlik gibi temel nedenler, Ortadoğu coğrafyasında yer alan devletlerde, farklı eylemsellik biçimleri ile ortaya çıkan/çıkarılan gösteriler sonucunda meydana gelen olaylar dizisi, Batılı devletler tarafından Arap Baharı olarak adlandırılan süreci başlatmıştır. Tunus, Mısır, Libya, Yemen gibi birçok devlette yönetim kademelerinde köklü değişikliklerin yaşandığı bu süreç, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer emperyal batılı devletlerin demokrasiyi bu bölgede egemen kılma amaçlarının gerçekleşmesi için gerekli olan bir süreç olarak ifade edilmiştir.

Demokrasinin Ortadoğu devletlerine egemen kılınması olarak lanse edilen bu süreçte, birçok ülkede insan hak ve özgürlüklerin elde edilmesi kapsamında kitlesel ölçekli can kayıpları yaşanmış ve bu durum hiçbir büyük devlet tarafından engellenmemiştir. Sadece Libya'da olayların daha da büyümesini engellemek adına

NATO devreye sokulmuş ve müdahale gerçekleşmiştir. Bu müdahale sonucunda Libya lideri Kaddafi linç edilerek öldürülmüş ve Libya fiilen bölünmüştür. Sonrasında ise özellikle Suriye’de benzer durumların yaşanmasına rağmen, emperyal aktörler sadece ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmiş, bu ülkede yakılan bölünme ve parçalanma ateşi halen devam etmektedir.

Arap Baharı sürecinde bölgesel anlamda aktif bir şekilde söz sahibi olup yönetim kadrolarında istediği kişi ya da grubu destekleyen Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve diğer batılı ülkeler; görünürde insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve demokratik yönetimlerin egemen olmasını isteme söylemlerinden vazgeçmemişlerdir.

Bölge halkları açısından, insan hak ve özgürlüklerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, eşit bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacı ile başlatılan sürecin ne zaman sonlanacağı ve aslında huzuru ve refahı bekleyenlerin ne zaman tam olarak rahatlayacağı büyük bir merak konusudur.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Arap Baharı, demokrasi.

ABSTRACT

The Global terrorist attacks at Twin Towers, named for World Trade Center, and Pentagon the Ministry of Defense, are the most important events occurred in the 21st century. These two would start many other events. Attacks at Afghanistan and Iraq and the Arab Spring those end is unpredictable were first signs of them. These events introduced as democracy moving to Middle East would take a significant place in history changing millions of lives.

By starting the hypothesis on terrorism is something global must be intervened after attacks in the US, many studies and conflicts start in the region called Middle East led by US and many imperialist actors. The project was run under title of Greater Middle East Initiative and based on no official documents was changed by purpose and extent after starting with invasion at Afghanistan and Iraq, it was revised to include interventions on regimes and border changes affecting countries located in this region.

The Arab Spring was run by Western governments based on chain of events exposed in different actuality forms due to economic and social poverty and unemployment in countries located in Middle East region. The USA and other imperialist Western government introduced this process as required to make democracy sovereign in Tunisia, Egypt, Libya and Yemen where fundamental changes occurred in administration of these countries.

In this process introduced as making democracy sovereign in Middle East governments, lives and rights and freedoms of many people have been lost in many countries. Moreover, these losses were not blocked by any other governments. Only Libya was where NATO intervened for blocking things get greater. Kaddafi was lynched and murdered by this intervention and Libya was bodily divided. After that, imperialist actors only intervened due to their national benefits even though similar events occurred especially in Syria where these events still haven't come to an end.

Russia, the USA and other western countries haven't given up on their pronouncement supporting people rights and freedom nominally during the Arab

Spring process regionally have voice on supporting their favorite person or group on administrations of these countries.

It is still wondered that the process started rights to be used equally and those end is never known for habitants of the region wish to have an actual peace and happiness by region publics.

Keywords: Middle East, Arab Spring, democracy

GİRİŞ

Ortadoğu olarak adlandırılan bölge, tarih boyunca çeşitli toplumlara ve uygarlıklara ev sahipliği yapması nedeniyle oldukça zengin bir kültüre ve tarihsel mirasa sahiptir. Bu topraklar üzerinde çeşitli güç mücadeleleri yaşanmış ve günümüzde de çeşitli hâkimiyet çabaları devam etmektedir. Ortadoğu tarihi, dini, coğrafi, kültürel açıdan sahip olduğu zenginliğin yanında başta petrol olmak üzere çok ciddi yeraltı zenginliklerine sahip olması nedeniyle her dönemde batılı emperyal ülkelerin dikkatlerini çekmiştir ve onların ilgi odağı olmuştur.

İnsan hak ve özgürlüklerin kullanımı tarihin her döneminde karşımıza çıkan bir süreç olmuştur. Dolayısıyla çeşitli toplumlarda bu haklar için yıllarca mücadeleler verilmiştir. Bağımsızlık düşüncesi; sadece insan/toplum açısından değil, benzer fikri yapıya, etnik veya dini benzerliğe sahip insanların bir arada rahatça yaşamaları için büyük önem taşımaktadır.

Devletin yönetim şekli fark etmeksizin, bağımsızlık fikri, yaşanan toprakların korunması her devlette ortak amaç olarak varlığını sürdürür. Ortadoğu coğrafyası üzerinde yaşayan halklar da zaman zaman kendi özgürlük ve bağımsızlıkları adına çeşitli mücadeleler vermişlerdir. Ortadoğu topraklarında zaman zaman yaşanan bu kaotik mücadelelere/karışıklıklara son verme adına Amerika Birleşik Devletleri ve emperyal ülkeler bu topraklara demokrasi getirme söylemini dillerinden düşürmemişlerdir.

11 Eylül 2001 saldırısının failleri (El Kaide) bahane edilerek terörizmle mücadele hareketi adı altında gelişmemiş birçok ülkeye askeri, ekonomik, politik vb. müdahalelere bulunmaya başlanmıştır. Büyük Ortadoğu Projesi, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi olarak da adlandırılan proje hayata geçirilmiştir. Bu topraklarda bulunan ülkelere demokrasi getirme söylemi ile başlayan müdahaleler sonucunda binlerce insan yaşamını yitirmiş, milyonlarcası sakat ve evsiz kalmış, yüz binlercesi kitlesel düzeyde göç etmek zorunda kalmıştır. Böylesi kanlı ve ağır bilançooya sahip bu süreç halen devam etmektedir.

Bu projenin asıl amacı gerçekten insan hak ve özgürlüklerinin yaygınlaştırılması, demokrasinin tesis edilmesi midir (?) yoksa bu retorik ve

söylemsel gerekçenin arka planda farklı amaçlar mı yer almaktadır? Bu soruların yanıtları çalışmada geniş bir şekilde ele alınmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bir ülkede meydana gelen olası ekonomik ve siyasal rejim değişikliği, o ülkede uzun yıllar sürecek istikrarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olur. İster dikta yönetimleri olsun ister demokratik yönetimler olsun belirli bir istikrarın sağlanması için uzun uğraşlar ve zaman gereklidir.

Irak'ta başlayan olayların yankısı, hem Irak içinde hem de diğer ülkelerde sürerken, Arap Baharı'nın başladığı Tunus'ta halkın tekrar sokaklara dökülüp protestolara başlaması, akıllara "acaba döngüsel bir bahar mı?" sorusunu getirmektedir. Öyle ki demokrasi oyunu açık açık Irak'ta başlamış birkaç yıl sonra Tunus'la hız kazanmıştır. Hatırlanacağı üzere, 2017'nin son aylarında Irak'ta protestolar başlamıştı ve güçlükle bastırılmıştı. Bir süre sonra da sürpriz bir şekilde İran'daki gösterilerle karşılaşmıştık. İran'daki gösteriler de güçlükle bastırılmasından sonra tekrar Tunus'ta olayların başlaması akıllara birçok soru getirmektedir.

Arap Baharı ile "demokrasinin seyrinin, Ortadoğu'ya çevrilmesinden sonra istenilen çözümün bulunamaması sonucu tekrar geldiği topraklara geri dönmesi söz konusu olabilir mi" düşüncesi/sorusu ciddi bir biçimde zihinleri meşgul etmektedir.

Arap Baharı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Ortadoğu'da etkinliğini kırmak ve bu bölgede yer alan kaynakların kullanımında söz sahibi olmak amacı ile başlatmış olduğu bir süreç midir sorusu ciddiyetini korumaktadır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde (çalışmanın metodolojisi) çalışmanın konusu, amacı, önemi ele alınmıştır. Çalışmayı yaparken izlenen yöntem ve teknikler aktarılmıştır. Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreçlerdeki öngörüler kaynaklarla desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Toplumlarda meydana gelen sosyal hareketler, toplumların dinamiklerini etkiler. Zaman içerisinde meydana gelen bir olayı tek başına ele almak, sosyolojik gerçekliklerle bağdaşmaz. Bu doğrultuda tarihsel sosyoloji olgusu içerisinde olaylar ele alınmıştır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde Ortadoğu kavramıyla ilgili çeşitli kavramların açıklaması yapılmaya çalışılmıştır. Ortadoğu üzerinde yaşanan karışıklıkları ve toplumsal hareketleri anlamak adına geçmişten günümüze Ortadoğu kavramı üzerinde durulmuş, bu kavramın yapılan çeşitli tanımlamaları ele alınmıştır. Ortadoğu'nun önemi ve Ortadoğu coğrafyasından beklenen çıkarlar ve bu çıkarlar doğrultusunda bu topraklar üzerinde gelişen güç mücadeleleri aktarılmaya çalışılmıştır. Devlet olabilme fikri her toplumda önemli olduğu gibi bu topraklarda yaşayan halklar için de önemli bir kavramdır. Öyle ki Ortadoğu'da uzun yıllar birlik ve beraberliği sağlamak adına Pan-Arapçılık fikri önem kazanmıştır.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde Büyük Ortadoğu Projesi'nin geçmişe dayalı temellerini anlamak adına tezin çıkış noktası olan Francis Fukuyama, Samuel Huntington gibi düşünürlerin dünya düzeni üzerine ortaya attıkları tezler konu kapsamında ele alınmış ve tez boyunca geçmişten günümüze yaşanan toplumsal olgularla ilişkilendirerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Francis Fukuyama, SSCB'de reel sosyalizmin çöküşünden sonra, demokrasi ve liberalizmin toplumların geleceği son nokta olacağından bahseder, yani liberal demokratik sisteminin, bir toplumun gelişmişliği açısından ulaşabileceği en üst seviye olduğunu belirtip, Marksizm'in sonunun geldiği savını ileri sürer. Tanımladığı liberal demokratik sistemin karşısında engel olarak İslam uygarlığını görmektedir. Ortadoğu coğrafyası kuruluşundan günümüze demokrasi kavramına uzaktır. İslamiyet kavramı da demokrasiyi engelleyen bir etken olarak görülmektedir.

Samuel Huntington, ileri sürdüğü medeniyetler çatışması tezinde gelecekte bütün toplumlarda ekonomik, siyasi vb. faktörlerin değil de medeniyetlerin önem kazanacağı üzerinde durmuştur. Medeniyetler arasında çıkan çatışmalar da toplumsal yapılarda birtakım değişikliklere yol açmaktadır. Bu değişimlerde sadece tek bir toplum ya da mekân açısından değil farklı ülkeler, farklı coğrafyalarda da ne gibi etkiler yaptığı karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada Francis Fukuyama ve Samuel Huntington'ın düşünceleri aktarılmış, Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı sürecindeki ekonomik, tarihsel ve siyasi etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Yine bu bölümde Küreselleşme kavramı ele alınmıştır. Küreselleşme ile birlikte gelişen bilgi teknolojileri ile dünya üzerindeki farklı noktalarda yaşayan

insanlar kolayca internet üzerinden birbirleri ile iletişime geçerek ve talep ettikleri demokrasi, temel hak ve özgürlükler üzerinden siyasal sistemlerin değişimlerinde rol oynamışlardır. Küreselleşmenin 1980'ler sonrasında yoğun olarak hayata geçmesi, birçok ülkede ekonomik ve siyasal sisteminin değişiminde veya revizyona uğramasında önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Arap Baharı üzerindeki etkisi de ele alınmıştır.

2001 saldırıları sonrasında dolaşıma sokulan İslamofobi kavramı yine aynı bölümde aktarılmaya çalışılmıştır. Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi ile beraber Rusya'da rejimin dönüşmesi komünist devrim ile gerçekleşmiştir. Bu devrim daha sonraları farklı toplumlar üzerinde etkili olmuş ve otoriter nitelikli birçok rejimin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu bölgesindeki Sovyet Rusya'nın ideolojik hegemonyasını kırmak amacıyla uygulamaya koyduğu Yeşil Kuşak Projesi de bu bölümde aktarılmıştır.

Büyük Ortadoğu Projesi'nin asıl çıkış noktası olan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya fiilen yöneldiği 11 Eylül 2001 saldırıları da bu bölümde birbirleriyle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Terörizme karşı savaş açtığını belirten Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu topraklarına da bu süreçle beraber girmiştir ve ekonomik, ideolojik hegemonyasını sağlamlaştırana kadar bu topraklarda varlığını devam ettirecek görüntüsünü sürdürmektedir.

Büyük Ortadoğu Projesi'ne sosyolojik bir perspektiften baktığımızda temel olarak bölgede yaşayan halklara demokrasi ve insan hakları getirileceği öne sürülerek başlatılan bir süreçtir. Terörizme karşı bir savaş olarak başlatılmış olan proje süreç içerisinde farklı saiklerle yeni boyutlar kazanmıştır. Proje kapsamında yer alan ülkelerde çeşitli ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bu ülkelerin bazılarında rejim ve toprak sınırı değişimleri yaşanmıştır. Bu durum projeyi sorgulanır hale getirmiştir.

Bunun sonucunda Büyük Orta Doğu Projesi süreç içerisinde birçok tepki almıştır. Proje ilerleyen yıllarda Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi olarak isim değişikliğine gitse de emperyal güçlerin amacı değişmemiştir.

Tez çalışmasının beşinci bölümünde Arap Baharı olarak nitelendirilen süreçte halkların özgürlük arayışları ele alınmıştır. Bu özgürlük ve hak arayışları bazı

lkelerde köklü ekonomik ve siyasal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda değişimi yaşayan bazı ülkelerdeki devrimler kısaca ele alınmıştır.

Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin daha iyi anlaşılması ve Büyük Orta Doğu Projesi'yle olan ilişkisini anlamak adına Arap Baharı'nın büyük lde etkilediği ülkelerin son durumları ele alınmıştır. Arap Baharı'na yol açan etkenlerin ekonomik, siyasi, kültürel etkenler mi olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır. Süreç içerisinde bu toplumlarda meydana gelen sosyal hareketlerin toplumsal dinamikleri nasıl etkilediği aktarılmıştır. Yukarıda bahsedilen etkenler sonucu meydana gelen olayları tek başına değerlendirmek yanlış olacağından süreç, bütüncül ve tarihsel bir perspektifle irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın değerlendirme ve sonuç bölümünde tezin genel değerlendirilmesi yapılmış olup araştırma süresince yanıtlarını aranan 'Arap Baharı Büyük Ortadoğu Projesi'nin devamı mıdır yoksa ayrı bir proje midir ve Arap Baharı devam edecek midir' gibi sorular, sosyolojik perspektif ve tarihsel öngörü ve olaylarla desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın temel konusu hegemonik emperyal amaçlar çerçevesinde yeniden şekillendirilmeye çalışılan Ortadoğu bölgesinin tarihsel bir laboratuvar olarak yaşadığı ekonomik ve siyasal dönüşümlerdir. Ortadoğu bölgesinin, sahip olduğu tarihsel ve kültürel zenginliklerin yanında, barındırdığı zengin yer altı kaynaklarından dolayı emperyal güç odaklarının ilgi alanı olmayı sürdürmesi açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı arasındaki ilişkinin/ilişkisizliğinin var olup olmadığı sorunsalı çalışmanın konusudur .

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, Ortadoğu olarak adlandırılan bölgede bulunan zengin yer altı kaynaklarına sahip ülkeler üzerinde gelişmiş Batılı ülkelerin temel tezleri ve bu tezler doğrultusunda yaşanan güç mücadelelerini tarihsel ve sosyolojik bir bağlamda ele almaktır.

Geçmişten günümüze kadar olan süreç, tarih ve sosyoloji bilimi birlikteliği kapsamında ele alınmış, öngörüler ve analizler bu amaç doğrultuda ele alınmaya çalışılmıştır. Tarihsel sosyoloji kavramı, toplumsal yapıları anlamak adına detaylı bir şekilde toplumsal yapıları tarihsel bir süreç içerisinde analiz eder ve değişim gerçekleşen toplumsal yapıların hemen hemen her bir alanını inceler. Olayların farklı coğrafyalarda, farklı ülkelerde ne türden benzerlikler ve farklılıklar göstererek gerçekleştiğine konusuna odaklanır. Çalışmada çeşitli ülkelerde gerçekleşen Arap Baharı sürecinin hangi toplumsal dinamikler aracılığıyla ortaya çıktığı, sosyal hareketlerin toplumsal yapıları nasıl etkilediği gibi konular çalışmanın amacı içinde yer almaktadır.

Ortadoğu üzerindeki güç mücadeleleri, her ne kadar yazılı tarih açısından değerlendirildiğinde oldukça eskiye gitse de, günümüzde bu sürecin yeni dinamikler

üzerinden yeni ama eskiye benzer sonuçlarla ortaya çıkması çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Dönemsel olarak sessizliğe bürünen bölge özellikle 20. yüzyılın başı itibari ile tarihinin en hareketli günlerini yaşamaya yeniden başlamıştır. Kendini, dünyanın koruyucu gücü konumunda gören Amerika Birleşik Devletleri'nin bölge üzerinde hâkimiyet çabasının 20. yüzyılda nüksetmesinin ardından bilinen yüzü ile terörizm ile mücadele adı altında bir plan devreye sokulmuştur. Ayrıca ABD'nin karşısında güçlü bir şekilde duran Rusya'nın da bölge devletlerini ve rejimlerini destekleyerek kendine taraftar kazanma ve bölge üzerinde söz sahibi olma çalışmaları, bölgeyi bir kurtlar sofrası niteliğine büründürmüştür.

Kısacası çalışmada bu güç mücadeleleri ele alınmış ve yaşanan bir süreç olmasına rağmen titiz bir şekilde irdelenmeye çalışılmıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin Büyük Ortadoğu Projesi'nin devamı veya bir parçası olup olmadığı yoksa Arap Baharı olarak devam edecek midir? soruları çalışmamızın ana hatlarını oluşturmuştur. Yine küreselleşme süreci, İslamofobi, Yeşil Kuşak Teorisi'nin süreçle ilişkileri tartışılmıştır. Geçmişte ve günümüzde yaşanan sosyal olaylarla karşılaştırmalar yapılarak neden sonuç ilişkileri kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Çalışmada kuramsal altyapıyı oluşturmak için literatür taraması yapılarak veriler ortaya konmuştur. Bu nedenle daha önce konu ile ilgili hazırlanan makale, kitap, derleme, dergi, tezler ve internet yayınları taranmış olup konuyla alakalı birçok yayın elden geçirilerek karteks sistemi ile tasnif edilmiştir.

Nicel araştırma yöntemi kapsamında nedensel-karşılaştırma modeli ve tarihsel inceleme tekniği kullanılarak metin oluşturulmuştur. Bilimsel yönetime bağlı kalınarak çalışma sonuçlandırılmıştır.

II. BÖLÜM

2. ÇALIŞMANIN TARİHSEL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Ortadoğu Uluslarında Devlet Otoritesi Anlayışı

2.1.1. Devletin Gerekliliği, Pan-Arapçılık Fikri

2.1.1.1. Devlet'in Gerekliliği

Devlet, bir ulusun kendi değerlerini ve bağımsızlığını korumak amacıyla kurulmuş en üst düzeyde ve karmaşık bir örgütlenmedir. Bu örgütlenme, farklı alanlarda faaliyet gösteren alt birimler halinde gücünü, yönettiği kişilerden almaktadır. Günümüzde devlet yapılanması, demokratik, otokratik, monarşik vb. gibi birçok yönetim biçimi ile ifade edilmektedir.

Batılı ülkelerde demokratik yönetim tarzı benimsenmiştir. İngiltere gibi bazı ülkelerde halen varlığını sürdüren “krallık” sistemine rağmen, demokrasi gelişmiş bir şekilde resmi yönetim biçimi olarak yer almaktadır. Ortadoğu’da yer alan birçok devletin yönetim sistemi, demokrasiden uzak bir yönetim sistemidir. Her ne kadar kendilerinin seçimle göreve geldiğini ifade etseler de, birçok devlet yöneticisi göreve geldikten sonra otoriter tutumlar sergilemektedir. Hatta seçimlerin çoğu kez şekilselden öteye geçmediğini tarihsel süreç göstermiştir. Özellikle bazı devletlerin siyasi geçmişine bakıldığında monarşik rejimlere başkaldırarak göreve gelmiş olan bazı isimlerin, kendi otokratik sistemlerini korumak adına uygulamalarda bulunduğunu görmek mümkündür. Bu doğrultuda Ortadoğu’da birçok devletin siyasi geçmişi monarşiden otokrasiye doğrudur denilebilir.

Thomes Hobbes, insanları korku içinde tutan ve onların davranışlarını ortaya çıkaran, onları eyleme yöneltecek bir güç otoritesinden bahseder, Hobbes bu söylemi ile devlet otoritesinin gerekliliğini açıklamaktadır.

“Sürekli işlemler yapan yaptırımcı bir siyasal örgüt, düzenin uygulanmasında, idari personeli, fizik güç ve şiddetin meşru kullanımı tekeli haklarını başarıyla elinde tuttukça, “devlet” olarak anılacaktır” (Weber 1987: 54).

Hobbes ve Weber’in açıklamaları aslında devlet mekanizmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki bireyin, kendi hak ve özgürlüklerini kullanırken diğer bireylere zarar vermesini engellemek, bu gerekliliği açıklamaktadır. Devletin buradaki rolü, bireyi her anlamda korumaktır. Ancak bazı Ortadoğu ülkelerinde bu durumun tersiyle yani birey haklarının savunulmadığı gerçeğiyle karşılaşmaktadır.

“Hobbes’un modernist kurgusal düzeninde insanlara vaat ettiği toplum içi çatışma potansiyelini devlet, sahiplendiği şiddet tekeli aracılığıyla azaltıyor gözükse ve modernleşmenin ana öğelerinden uygarlaşmayı insanlara kazandırıyor olsa da bunun karşılığında birey sosyalleşme süreci boyunca otoritenin mutlak gözetimi ve tahakkümü altında kalmaktadır” (Güleryüz 2002: 178). Yani bireysel özgürlüklerin yaşanmasının karşılığı bir üst gücün kontrolü altına girmektir. Ancak bu şekilde bireysel özgürlüklerin tam anlamıyla ve diğer bireylere zarar vermeden gerçekleşebileceği düşünülmektedir. Bu anlamda modern dünya da var olan devlet otoritesi, insanların yaşamlarını sürdürebilmelerinin hem koşulu olmakta hem de bedeli kontrol altında tutularak ödenen, bir araç görevi görmektedir.

Bauman’ın da yapmış olduğu tanımda, yine devletin gerekliliği fikrini ortaya koymaktadır. Ona göre “İstenen, yaşama sanatında devletin uzmanlığının kabul edilmesiydi; devletin ve onun atayıp meşrulaştırdığı uzmanların, yönetilenler için neyin iyi olduğunu, hayatlarını nasıl yaşaması gerektiğini ve kendilerine zarar verecek şekilde davranmaktan nasıl kaçınabileceklerini daha iyi bildiklerini kabul etmek gerekiyordu” (1996: 64).

Devlet otoritesinin kullanımı açısından bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasına dikkat etmek gerekmektedir. Bahsettiğimiz kısıtlanma sonucu, Schmitt’in; “Tanrı, insan, hayvan ve makine karışımı bir varlık olan Leviathan (Hobbes’un devlet tasviri), insanlara barış ve emniyet sağlayan bunun karşılığında da onlardan mutlak itaat bekleyen ölümlü bir Tanrı’dır” (Schmitt’ten akt. Güleryüz 2002: 179) tanımı kapsamında Ortadoğu’da bazı liderlerin de kendisini böyle görüp ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür.

Devlet otoritesi fikri, bütün toplumlarda görülen bir üst gücün kontrol sağlaması, uygulaması olsa da bazı toplumlarda, konfederasyon veya birleşik devlet oluşumları birleşimlerden kaynaklı ortaya çıkan zorlayıcı uygulamalarla karşılaşmaktadır. İki farklı toplumsal yapıya sahip olsa da benzer kültürel öğelere sahip iki ulusun ortak bir yapı, güç, devlet otoritesi ortaya koymak amacıyla birleşmesi fikri, uzun zamanlı olmamaktadır. Ayrıca bu yapıların oluşum esnasında bazı nedenlerin ortaya sürülerek bireysel hak ve özgürlüklerden taviz verilmesi, yukarıda bahsedilen devlet otoritesinin tanrılaştırılmasını gözler önüne sermektedir. Özellikle Arap ve Kuzey Afrika'da yer alan bazı devletlerde demokratik politik sistemlerden uzak olunması nedeniyle hak ihlallerinin fazlalığı artmaktadır.

Söz konusu devlet yapılanmalarında tek bir şahsın ya da grubun yönetimde söz sahibi olması sonucu diğer insanların hak ve özgürlüklerine yönelik uygulanan yaptırımlar, toplumsal düzen içerisinde hoşnutsuzluklara ve gerilmeler neticesinde büyük toplumsal hareketlerin hükümet değişikliğinin istenmesi, toplumsal düzenin bozulması, kontrol altına alınamayan kaos ortamlarının oluşması gibi etkilerin yaşanmasına neden olmaktadır.

2.1.1.2. Pan- Arapçılık Fikri

Dünyanın hemen hemen her yerinde, diğer toplumlara karşı güçlü olabilmek amacıyla bir birlik kurma fikri, bütün toplumlarda görülmekte ve zaman zaman bir zorunluluk halini almaktadır. Ancak unutulmaması gereken ve bugüne kadar oluşan birliklerden de görülmektedir ki bunların ömrü çok uzun olmamaktadır.

Ortadoğu'da da Soğuk Savaş sonrası dönemde hâkim olan düşünce, bir birlik oluşturulması ve dünyanın diğer güçlü devletleri ile bu birlik ekseninde mücadele edilmesidir. Bu amaçla Ortadoğu'da da Pan-Arapçılık fikri ortaya konmuştur.

“Pan-Arapçılık, Ortadoğu'nun Arapça konuşan halklarının bölünmüş devletler olmasından ziyade tek bir ulus-devlet altında birleştirilmesi inancıdır” (Öztürk 2012: 125). Ancak zamanla bu düşünce, İsrail'in kurulması ve Filistin davası üzerinde tüm Arapları birleştirici bir etkiye dönüşmüştür.

“Pan-Arapçılık, siyasi organizasyonunu ortak Arap dili ve kültürüne dayalı olan eşit üyeliğe; sosyal organizasyonunu da dini ya da mezhebi bağlar göz önünde bulundurmaksızın tüm Araplar arasında kurulacak eşitliğe dayandırmaktadır” (Öztürk 2012: 126).

Mısır devlet başkanlarından Cemal Abdul Nasır, ekonomik kalkınma programları açısından sadece Mısır’ın değil tüm Arap dünyasının kalkınmasını amaçlayıp hareket etmiştir. Bu nedenle bu fikir akımının öncüsü olarak kabul edilmektedir.

“Öte yandan, Pan-Arapçılık sömürgeciliğe bir reaksiyonu temsil etmekteydi. Ulus-devlet sınırlarını aşan bir işbirliği sayesinde Arap dünyası kendi yerel kaynaklarını mobilize edebilecek; bu sayede ekonomik, politik ve stratejik alandaki Batı hâkimiyetine meydan okuyacaktı” (Öztürk Ersoy 2012: 126).

1960’lı yıllarda Mısır ve Suriye’nin birlikteliği ile Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin; Irak ve Ürdün’ün birlikteliği ile Federal Arap Devleti’nin kurulması, kısa çerçevede Pan-Arapçılık fikrinin etkisini göstermektedir. Kurulan bu devletler aynı dönemde Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmıştır. Türkiye’nin bu tutumunu o dönemde etkili olan yalnızlık siyasetinden kurtulmak istemesi şeklinde yorumlanabilir.

Ancak Mısır’da yönetim ve politika değişikliği, İran ve Irak arasında savaşın yaşanması, Filistin ile ilgili sorunlar nedeniyle Pan-Arapçılık düşüncesi siyasi güç olarak gerilemiştir. Ayrıca Pan-Arapçılık fikrinin oluşum sınırları içerisinde yer alan bazı devletlerin, fikrin temel yapısına tam olarak uymaması/uyamaması meydan okunan devletlerle ilişkilerin tam olarak kesilmemesi/kesilememesi nedeniyle bir zayıflığın olduğu görülmekteydi. Bu nedenle Pan-Arapçılık fikrinin uygulamada uzun dönemli olması, birçok yönden sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Söz konusu Arap ve Kuzey Afrika ülkeleri, devlet yönetim anlayışında karşılaştıkları zorluklara karşı her zaman baskıcı bir tutum izlemişlerdir. Her ne kadar diğer dünya devletleri veya düzenleri, bu ülkelere yönetim sistemlerinde reformlar yapmalarının gerekliliğini ifade etmiş olsalar da aynı düzenin devam etmesi, birtakım toplumsal hareketlerin gerçekleşmesine neden olmuştur.

2.2. Ortadoğu

2.2.1. Ortadoğu Kavramının Tanımı

Ortadoğu bölgesine baktığımızda, coğrafi sınırları açısından doğu ucu ile batı ucu arasında birçok ülkenin bulunduğunu, semavi dinlerin doğuşuna tanıklık ettiğini, doğal kaynakları açısından dünyanın diğer ülkelerin dikkatini çektiğini ve sahip olduğu doğal zenginliklerine rağmen bu zenginliği kullanamayıp geri kalmış bir bölge olduğunu söylemek olasıdır.

Ortadoğu kelimesini ilk kullanan Amerikalı Alfred Thayer Mahan'dır. Ortadoğu kavramı, Londra'da 1902 yılında yayınlanan National Review gazetesinde ilk kez kullanılmıştır.

Ortadoğu kavramının farklı tanımlamaları vardır. Her tanım, kendi içerisinde özgünlük barındırmasına ve ortak bir alan oluşturmak istemesine rağmen tüm dünyanın kabullendiği tek bir ortak tanıma ulaşılamamıştır. Ortadoğu üzerinde farklı tanımların bulunmasının en önemli nedeni ise üç kıtayı ve çok farklı kültürleri içerisinde barındırmasıdır.

“Nihai olarak Ortadoğu'nun sınırları şöyle tespit edilebilir; siyasi sınırlarıyla kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Arabistan Yarımadası ve Sudan ile batıda Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri Cumhuriyeti topraklarının uzandığı alan mantıki bir tespit olabilir” (Sakin, Deveci 2011: 288).

Bölgenin coğrafi tanımı konusunda ortak bir fikir birliğinin oluşmamasının nedeni bölgenin kültürel özellikleriyle yakından ilgilidir. Ortadoğu konusunda çalışan araştırmacıların bakış açıları, etnik kökenleri, ideolojilerinden etkilenen çok çeşitli ve farklı Ortadoğu tanımları da mevcuttur. “Temelde Ortadoğu kavramının Şark(Doğu) ve Yakındoğu (Near East) kavramları gibi Batı merkezli ve subjektif bir kavramlaştırmanın ürünü olarak ortaya çıktığı ve kullanım sahasına girdiği söylenebilir. Bu kavramlaştırmayı yönlendiren ana bakış, Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak kabul eden ve dünyanın diğer bölgelerini bu merkeze olan uzaklıklarına göre “yakın”, “orta” ve “uzak” şeklinde kategorize eden bakıştır” (Dursun 2003: 21).

Aynı topraklara hem Ortadoğu hem Yakınoğu zaman içerisinde de Uzakdoğu şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Tanımlamalara bakıldığında, “Yakınoğu eski bir terim olup, kökeni ilk Avrupa keşiflerine kadar geri gider. Avrupa’dan en uzak bölgelere ‘Uzakdoğu’, Avrupa ile Uzakdoğu arasında kalan alana ise ‘Yakınoğu’ denmiştir. Daha sonra ‘Yakınoğu’ terimi Osmanlı Devleti’nin yönetimi altındaki topraklar için kullanılmıştır. ‘Ortadoğu’ terimiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Ortadoğu Komutanlığı ve Müttefik Ortadoğu Lojistik Merkezi gibi askeri kuruluşların ortaya çıkmasıyla yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak hangisi kullanılırsa kullanılsın, her iki terim de Avrupa çıkışlıdır ve Asya ile Afrika kıtalarından bakıldığı takdirde hiçbir anlamları yoktur” (Sander 2009: 73).

Ortadoğu ile ilgili yapılan diğer bir tanımda şöyledir: “Ortadoğu, kültürel merkezini İslamiyet’in belirlediği, coğrafi olarak çöllerin baskın olduğu, demokrasinin bir türlü yeşeremediği, cihat ve küreselleşme arasına sıkışmış, irrasyonel tutkuların akli çıkarların önüne geçtiği, bolca çay kahve ve nargile içilen bir yerdir” (Çalışkan 2008: 2).

Görüldüğü üzere Ortadoğu üzerine yapılmış birkaç tanım bile birbirinden çok farklı özellikler göstermektedir. Kimi tanım içinde yer alan ülkelere, kimi tanım bulunulan kıtalara, kimi tanım kültürel farklılıklara göre yapılırken kimi tanım ise coğrafyada yer alan ürünler açısından yapılmıştır. Her tanım kendi bakış açısı içerisinde farklı bir çerçevede yapılmıştır. “Ortadoğu’nun tanımlanması sadece bir bölgenin coğrafik olarak sınırlarının belirlenmesi sorunu değildir, güç müdahalelerinin kültürel özellikler araçsallaştırarak biçimlendiği, üstelik dünyanın neresinden baktığınıza göre değişen kaygan bir zeminde üstün olma sorunudur” (Deniz 2012: 170).

Ortadoğu kavramına “Genel olarak bakıldığında Ortadoğu’yu Kafkasya, Balkanlar ve Anadolu ile Arap yarımadalarının düğümlendiği coğrafya olarak niteleyebileceğimiz gibi denizleri öne çıkararak bu bölgenin Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi ile Basra Körfezi dolayısıyla Hint Okyanusu arasındaki bölge olarak da tanımlayabiliriz” (Sakin, Deveci 2011: 288).

Ortadoğu'nun kavramsal olarak Batı'dan ayrılması, Batı'dan farklılığının sadece bölgesel anlamda değil sosyokültürel açıdan olduğunu da göstermektedir. Özellikle kullanılan bazı araçlar Batı'nın üstünlüğünü empoze edip Büyük Ortadoğu Projesini haklı çıkarmaya çalışmaktadır. Yine aynı şekilde Ortadoğu olarak adlandırılan bölgenin sınırlarının halen net olmamasının nedeni, bu ortaklığın oluşturulamamasıdır. Bölgenin sahip olduğu kaynaklar nedeni ile sınırların belirlenmesi çalışmalarına devletlerin de müdahil olması ve bu devletlerin çalışmalara katılırken kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, zorlukların yaşanmasında neden olmaktadır. Bu nedenle Ortadoğu'ya dünyanın en değişken ve dinamik olan bölgesidir diyebiliriz.

Ayrıca Ortadoğu kavramının Pan-Arapçılıkla ilişkilendirilmesi de mümkündür. Pan-Arapçılık fikir akımının hâkim olmak istediği coğrafyaya bakıldığında Ortadoğu olarak bahsedilen bölge olduğu görülecektir.

Mevcut tanımlardan hareketle Ortadoğu kavramını kısaca tanımlayacak olursak; Ortadoğu, topraklarından önemli su ve karayollarının geçtiği, birçok dinin doğuşuna tanıklık eden, dünya üzerindeki petrol rezervlerinin ve diğer yeraltı kaynaklarının önemli bir kısmını bünyesinde bulunduran toprak parçası, olarak adlandırabiliriz.

2.2.2. Ortadoğu Bölgesinin Önemi

Ortadoğu bölgesi coğrafi konumu itibariyle Doğu ile Batı arasında olması, siyasi açıdan Rusya'nın sıcak denizler ile arasında bulunması, önemli yer altı zenginliklerine sahip olması, ekonomik açıdan önemli su yolları ve ticaret yollarının üzerinde yer alması ve kontrol etmesi, manevi yönden de bütün semavi dinlere ev sahipliği yapmış olması açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca ekonomik olarak düşünüldüğünde ne kadar karmaşık olursa olsun dünyanın önemli kara parçalarından biri haline gelmektedir. Ortadoğu bölgesinin bu özelliklerinden dolayı, farklı zamanlarda çeşitli devletler bu bölgeye hâkim olmak istemişlerdir.

“Mackinder'in ‘dünya adası’ olarak tanımladığı bölge ve Spykman'ın ‘rimland’ olarak tanımladığı bölgeler buradadır. Bu bölgede egemenlik kurmayı başaran bir devletin dünya gücü olması sorgulanmaz. Geçmişte Osmanlı

İmparatorluğu, sonrasında Birleşik Krallık, Soğuk Savaş döneminde de bölgeyi doğrudan ve ya dolaylı etkisi altına alan ABD ve SSCB bu şekilde dünya gücü olmuşlardır.” (Arı 2008a: 27-28).

Ortadoğu kavramını ilk kez Alfred Thayer Mahan isimli deniz tarihçisi The Persian Gulf and International Relations isimli makalesinde kullanmıştır.”Mahan’a göre Basra Körfezi, Süveyş Kanalı’ndan sonra Hindistan’a geçişte savunulması gereken en önemli bölgedir. Bu tanımlamada Mahan, Ortadoğu kavramını su yolları üzerinden stratejik bir konsept dahilinde aktarmıştır” (Sakin, Devci 2011:284). Söz konusu bölgede önemli su yolları ve ticaret yolları dairesel bir yapıda bulunmaktadır. Ayrıca Hindistan’ın, büyük güçleri tehdit edebilecek sömürge devletlerine karşı gerçekleştirilmesi istenilen savunma durumu ancak Ortadoğu toprakları sayesinde mümkündür. Bu nedenle Ortadoğu kavramının ortaya çıkışı aslında bir savunma hattının korunması ile ilgili olup askeri bir çalışmadır da denilebilir. Özellikle İngiltere’nin Hindistan üzerindeki hâkimiyeti düşünüldüğünde, bu hakimiyetin korunması büyük önem arz ettiğinden daha güvenli olacağı düşünülen bu bölgelerde gerekli her türlü tedbirin alınması zorunludur.

Ortadoğu bölgesinin yeraltı kaynakları bakımından zengin olduğu bilinen bir gerçektir. Bugüne baktığımızda, “Ortadoğu dünyanın enerji merkezi olarak gösterilmektedir. Dünya petrol kaynaklarının %68’i ve buna ek olarak doğal gaz kaynaklarının %40’ı bu bölgede bulunmaktadır. Ülkeler bazında örneğin sadece Suudi Arabistan’da dünya petrol rezervlerinin %25’i bulunmaktadır” (Kocaoğlu 1995: 170).

Yine aynı şekilde “OECD’nin 2006 verilerine göre: Dünya petrol rezervinin %62’si, doğal gaz rezervinin %40’ı Ortadoğu’da, bunun da %99’u Körfez bölgesinde bulunmaktadır” (Çelik 2014: 21).

Değer’e göre, Ortadoğu’nun önemi, “Rockefeller Kardeşler Fonu” olarak bilinen ve Amerika Birleşik Devletleri ekonomi politikasının ilkelerini saptayan örgütçe hazırlanan 1952 tarihli bir raporda vurgulanarak emperyalizm için vazgeçilmez olduğu ifade edilmiştir. Bu örgütün raporun da şöyle denilmiştir: “Asya, Ortadoğu ve Afrika milliyetçiliği, Sovyet Bloğunun tahrikleriyle yıkıcı bir güç haline gelecek olursa, Avrupa’nın petrol ve diğer hammadde ikmal kaynakları tehlikeye

girebilir. Şu halde, bölgeyi güvenlik altına almak için bölge ülkeleriyle ilişkiler kurmak ve yaşamsal önemdeki kaynakları böylece güvenceye almak gerekir. Bu nedenle, Ortadoğu, emperyalizmin ilgi odağı olmuştur ve bu bölgeyi kendi etki alanı içinde tutmak gereklidir” (Rapordan akt. Sakin, Deveci 2011: 282). Bu kadar zengin bir bölgeyi kontrol altında tutmak da bütün devletlerin isteyeceği bir güçtür. Ortadoğu’yu hâkimiyet altına almak bir nevi dünyayı kontrol altına almak şeklinde algılanmaktadır.

Ortadoğu Bölgesi, coğrafi olarak da önemli bir konumdadır. Özellikle Uzak Doğu’da olan çeşitli kaynakların ve kültürel öğelerin aktarılması konusunda köprü vazifesi görmektedir. Birçok kaynak, düşünce ve icat, Ortadoğu üzerinden Batılı devletlere aktarılmıştır.

Ortadoğu’nun önemi, farklı deniz yollarının kullanılmaya başlanması ile her ne kadar zayıflasa da özellikle Süveyş Kanalı’nın açılması ile birlikte yeniden önem kazanmıştır. Ayrıca 20. yüzyılın başlarından itibaren bölge kaynaklarının güçlü devletler tarafından sömürülmesi, bölgenin önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Değişen dünya düzeninde Ortadoğu üzerinden veya Ortadoğu hakkında söz sahibi olmak, politik ve ekonomik bir güç göstergesi haline gelmiştir.

Ortadoğu’nun ne zaman ortaya çıktığı ve sınırları hakkındaki bilgiler, zaman içerisinde ciddi değişikliklere uğramıştır. Bu durumu “Cemil Meriç; “Ortadoğu kaypak bir mefhumdur. Çünkü ne zaman doğduğu, niçin doğduğu, hudutlarının ne olduğu konusunda rivayetlerin muhtelif olduğu bir kavramdır” sözleriyle ortaya koymuştur” (Meriç 1980: 282) sözleriyle ifade etmektedir.

Ortadoğu’nun geçmişi, Osmanlı’ya kadar dayanmaktadır denilebilir. Uzun yıllar Osmanlı egemenliğinde yaşayan bazı Ortadoğu ülkeleri, Osmanlı’nın dağılmasıyla birlikte diğer ülkelerin saldırılarına açık bir hale gelmiş ve birçoğu bu saldırılarla mücadele edemeyip tekrar farklı devletlerin egemenliği altına girmişlerdir. Bu devletlerin başında İngiltere ve Fransa gelmektedir. 20. yüzyılın başlarında imparatorlukların özellikle bölgede etkin olan Osmanlı İmparatorluğu’nun çökmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle bölge üzerindeki egemenlik planları, 20. yüzyılın başlarında keskin biçimlerde kendini gösterme imkânı bulmuştur. Görülmektedir ki imparatorlukların çökmesiyle büyük bir değişim

yaşanan bölgede halen politik durumunu resmiyet kazandıramamış ve bu nedenle istikrar sağlayamamış ülkeler vardır.

“Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra Ortadoğu’da bu boşluğu dolduracak bir siyasi yapı oluşmadı. Osmanlı Devleti’nin oluşturduğu siyasi yapının en önemli özelliği, dünyada özellikle Müslümanların çıkarlarını ve siyasi pozisyonunu savunuyor olmasıydı. Mesele hilafet meselesi değil, asıl önemli olan şudur; bir siyasi güç ortaya çıkar ve der ki şu şu şu özelliklere sahip olan insanların çıkarlarını ben dışarıdan gelen şiddete karşı koruyacağım. Mesele biraz böyle bir şey. Bu boşluk doldurulamadı. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bana tepki olarak ortaya çıkan şey, Baas rejimleriydi. Ulusal kurtuluş hareketleriyle milliyetçiliğin beraberinde ortaya çıkan bir şey... ama bunların çabası da soğuk savaşın çatlaklarında kayboldu” (Yılmaz 2011: 20-21).

Soğuk Savaşın sürdüğü yıllarda dünyanın iki büyük kutbu sayılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında en çekişmeli ve yönetilmek istenen bölge Ortadoğu olmuştur. Rusya’nın kendi sınırlarına yakın olması ve olası tehditleri bertaraf etmek için istediği Ortadoğu, Amerika Birleşik Devletleri için ise en büyük rakibi Rusya’nın politik alanda yenilmesinin bir anahtarıydı.

Soğuk Savaş’ın bitimi ile iyice korumasız kalan Ortadoğu’da tekrar bir temsili devlet sorunu ortaya çıkmış ve ekonomik, siyasi ve askeri kaynakların yetersizliği nedeniyle çözüm bulunamamıştır.

Ortadoğu’da Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan milli kimliğe sahip çıkma çabaları, birçok ulusu savunmasız bir konuma getirmiştir. Ortaya atılan bazı fikirlere göre Ortadoğu’da ortak bir kimlik benimsenmesi gerekirken, kimilerine göre ise her ulus kendine ait bir kimlik benimsemelidir. Sahip olunan kimlikler, kişinin belli bir düzende varlığının en önemli kanıtıdır. Bazı kimlikler sonradan kazanılmıştır ve bu kazanımların daha sonraları da korunması gerektiğinden farklı korunma yollarına başvurabilirler.

Kimi düşüncelere göre bu kimlik karmaşası aslında Doğu’nun sahip olduğu kültürel bağlardan kaynaklanıyor olsa da bu bağların zayıflatılmadan değişime

uğraması ile bu karmaşa ortadan kalkacaktır. Özellikle Batılı değerlerin sahiplenilmesi ki aslında istenilen Batılı değerlerin sahiplenilmesi değildir. Batılı devletlerin kültürel bağları zayıflatmak adına kendi değerlerini daha çok ön planda tutmaları buna örnektir.

Demokrasinin Batı'nın belirlediği yönetim biçimleri içindeki insan haklarına saygılı yönetim olması, Ortadoğu'nun Batılı devletlerin müdahalesine açık hale gelmesine kolaylık sağlamıştır. Özellikle gelişen dünyada Ortadoğu'nun insan haklarından yoksun olmasıyla nitelendirilmesi başta Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkelerinin egemenlik kurma düşüncelerini hızlandırmıştır.

Ekonomik gücün yanında dinsel anlamda da Musevilik, Hristiyanlık ve İslam'ın doğuş merkezi olması açısından da Ortadoğu önemli bir konumdadır. Ortadoğu'nun semavi dinlere ev sahipliği yapmış olması da manevi değerini arttırmaktadır. Hristiyanların hac ibadetini yerine getirdiği, Yahudilerin ağlama duvarı ve Müslümanların ilk kiblesi olan Kudüs, Ortadoğu'da yer almaktadır.

Ortadoğu gerek petrol kaynakları gerek geçmiş dönemlerdeki tarım potansiyeli ve üzerinde kurulan medeniyetlerle bu bölgenin Mezopotamya olarak adlandırılması, üç büyük dinin bu topraklarda doğmuş olması çeşitli kültürlerle ait insanları bir arada tutması bakımından halen önemini korumaktadır.

2.2.3. Ortadoğu Toprakları Üzerindeki Çıkar Mücadeleleri

Ortadoğu geçmişten günümüze pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu topraklarda gerek kültürel, gerek ekonomik gerekse dini açıdan zaman zaman çatışmalar yaşanmış ve yaşanmaktadır. Ortadoğu topraklarında bulunan petrol bu çatışmalara halen zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle Ortadoğu devletleri üzerinden birçok Batılı devlet egemenlik çatışmasına girmektedir. Bu çatışmaların nedenlerine baktığımızda, sahip olunan doğal kaynakların yanında bölge ülkelerinin istikrarsız yapıları da bu çatışmalara zemin hazırlamaktadır diyebiliriz.

Ortadoğu'da yer alan devletlerin politik açıdan sorun yaşamasının temel nedeni, kendi yönetim biçimlerinin temellerinin sağlam olmaması yani kurulmaya çalışılan politik sistemin insan hak ve özgürlüklerine yeterince yer verilmemesinden kaynaklanan bir sistem olmasıdır. Bu durumda, daha güçlü devletler tarafından açık

bir şekilde kullanılmaktadır. Ortadoğu da yaşanan karışıklığın sebebi Amerika Birleşik Devletleri gibi görünse de gizlide birçok devlet bu karışık ortamdan kendi ulusal çıkarları çerçevesinde faydalanmak için her türlü çabayı harcamaktadır. Yaklaşık 70 yıl öncesine kadar sömürü altında yaşayan Ortadoğu devletleri yönetim bilincinden yoksundurlar. Bu yoksunluk, bağımsızlıklarını sağladıkları ve korumaya karar verdikleri dönemde uyguladıkları veya uygulamak istedikleri politikalarla çok açık şekillerde kendini göstermiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle dünya düzeninde kültürel açıdan ve kimlik açısından değişimin ortaya çıkması, Ortadoğu üzerinde birçok devletin incelemeye başlamasına neden olmuştur. Ortadoğu üzerinde birçok ülkenin çeşitli incelemeleri olması, Ortadoğu'nun coğrafi konumu düşünüldüğünde ilerleyen zamanlarda daha da artacaktır

“Sanayi Devriminden sonra petrolün sanayi ilişkilerini belirleyen ana madde olması, petrolü, sanayisi güçlü ülkeler açısından dış politikalarını belirlemelerine neden olan en önemli madde haline gelmiştir” (Deniz 2012: 171).

Günümüzde bölge üzerindeki en etkili güç Amerika Birleşik Devletleri olarak yer almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda askeri olarak varlık gösterdiği bilinen bir gerçektir. Bunun nedeni, 1970'lerde bölgede yaşanan petrol krizinde etkin bir güç olmak istemesine rağmen askeri bir varlığı olmayan Amerika Birleşik Devletleri'nin ilerleyen dönemlerde yaşanacak aynı nitelikteki krizlerde askeri olarak söz sahibi olmak istemesidir.

Bunun yanında son dönemde Rusya'nın Suriye rejimi ile işbirliği yaparak, bölgede önemli bir aktör olma yolunda ilerlediğini göz ardı etmemek gerekir. Dünya genelinde ABD ile Rusya arasında yaşanan söz sahibi ve belirleyici aktör olma mücadelesini burada görmek mümkündür.

“Bölgenin enerji kaynakların ilişkin veriler, Amerika Birleşik Devletleri'ne buraya egemen olmaktan başka bir alternatif bırakmamaktadır. O nedenle Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'yu kendi stratejik çıkarlarına uygun olarak şekillendirmelidir. Bu bölgeye egemen olmak Amerika Birleşik Devletleri'ne başka bir stratejik manivela da sağlamaktadır. Bu, ekonomileri, bölgeden güvenli petrol

akışına bağımlı olan Avrupa ve Asya ekonomilerini denetim altında tutma gücüdür. Bu bölge o kadar önemlidir ki, Amerika Birleşik Devletleri herhangi bir bölgesel gücün beklenti ve önceliklerini buraya dayatmasına izin vermemelidir” (Brzezinski’den akt. Ural 2009: 139).

Ayrıca ABD’nin bazı bölgelerdeki kaynakların kullanılabilirliği açısından farklı yollarla müdahalelerin sonucu olan süreçlerin diğer yandan da ABD üzerinde de ciddi etkileri olan Yahudi lobisinin isteklerine hizmet etmek amacıyla başlatıldığı söylenebilir. Kısacası Yahudilerin en büyük hayali olan ve yıllardır kurmak için büyük çabalar sarf ettikleri ve edecekleri Büyük İsrail’in kurulması açısından geçilmesi gereken bu süreçler, İsrail’in çevresindeki tüm tehdit unsurlarını ortadan kaldırmayı da amaçlamaktadır.

Görülmektedir ki Amerika Birleşik Devletleri ekonomik ihtiyaçlarının bir kısmını Ortadoğu üzerinden karşılamaktadır. Ortadoğu’ya yönelik amacın büyük kısmını diğer ülkelerin bağımlılıklarını kullanarak kendi gücünü ispat etmek istemesidir.

Başta ABD olmak üzere diğer Batılı devletlerin bölge üzerindeki bu çıkar çatışmaları, bölge üzerindeki kaos ortamının devam edeceği yönündeki olasılıkları güçlendirmektedir.

2.3. Ortadoğu ve Kutsal Dinler

Ortadoğu bulunduğu konum itibariyle dini açıdan da farklı değerler ve öneme sahiptir. Ortadoğu’da yaşayan çeşitli toplulukların kendilerine ait dini inanışları vardır. Bu dini inanışlar farklı devletlerin Ortadoğu’ya olan bakış açılarını etkilemiş ve kendi çıkarları doğrultusunda zaman zaman dini metinlerden hareket etmişlerdir. Ortadoğu’nun dini yapılanmasına baktığımızda üç büyük dinin bu topraklar üzerinde şekillenmiş olması açısından da farklı bir öneme sahiptir.

“Yahudilik yaşayan dinlerin en eskilerinden biridir. Yahudilik kavramı, sadece bir dini kimliği ifade etmemektedir. Etkin olarak Yahudiler dünya literatüründe, İbrani ve İsrail oğulları terimleriyle de anılmaktadırlar. Yahudiliğin genelde aynı biyolojik soya ve dini cemaate sahip ırk ve inanç birliği olduğu söylenebilir” (Sarıkçıoğlu 2000: 24).

Yahudilerin kutsal metinlerinde İsrailoğulları seçilmiş halk olarak adlandırılmaktadır ve yaşadıkları topraklar da doğal olarak seçilmiş topraklar olarak görülmektedir. Hatta bu topraklar “ Vaat Edilen Topraklar” olarak ta adlandırılmıştır. Yahudilerdeki Mesih inancına göre de bu topraklar da yeniden inşa edilecek olan Mabetle beraber Mesih tekrar gelecek ve Yahudiler Hz. Süleyman dönemindeki ihtişamlı günlerine geri dönerek vaat edilen topraklara egemen olacaklardır.

“Yahudi din adamlarının İsrail devletinin Kutsal Kitap’ça belirlenmiş sınırlarının hangi bölgeleri kapsayacağı konusundaki en geniş yorumu şöyledir: Doğu’da Ürdün, Suudi Arabistan’ın büyük bir bölümü, Kuveyt, Fırat Havzası ve Irak’ın bir kısmı, Güney’de Sina Yarımadası, Kahire ve Mısır’ın bir bölümü, Batı’da Kıbrıs, Kuzey’de ise Lübnan, Suriye ile Van Gölü’ne kadar uzanan Türkiye topraklarının bir kısmı vardır. Söz konusu bu sınırlar İsrail’deki ulusalcı ve dini çevrelerde oldukça popülerdir” (Shakak 2004: 31).

Yahudiler Mesih’in tekrar geleceğine inanmaktadırlar. “Mesih’in gelişinden önce Yahudilere göre üç şeyin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar; vaat edilen topraklarda büyük ve yeterli sayıda Yahudilerin yerleşip devlet kurması, Kudüs’ün ele geçirilmesi ve Süleyman Mabedinin yeniden inşa edilmesidir” (Shakak 2004: 123).

Bu dini inanış açısından da Yahudiler için Ortadoğu önemini korumaktadır. Tanrı tarafından cezalandırılan İsrailoğulları’nın Kudüs topraklarından kovulmuş olmaları da bu topraklara dönmeleri için her zaman bir amaç olmuştur.

Hristiyanlık dini açısından Ortadoğu’nun önemine baktığımızda Hz. İsa Filistin’de doğmuştur. Hz. İsa kendisine gelen emirleri de yine buradan yaymaya başlamıştır.

“Hristiyanlık temellerini İsa Mesih’in hem tanrı hem de insanlığın kurtarıcısı olduğu inancının oluşturduğu ilahi tabiatlı bir dindir. Başlangıçta Yahudi geleneğinin içerisinden çıkmış bir harekettir fakat M.S. 70 yılında Yahudilik ile bağlantısını kesmiştir. 11. y.y.’da Ortodoks (doğu) ve Katolik (Batı) Hristiyanlığı şeklinde ikiye bölünmüştür. 16. ve 17. Yüzyıllarda yaşanan reformasyon hareketiyle Protestanlık mezhebi ortaya çıkmıştır. Günümüzde dünyada 1.7 milyar Hristiyan olduğu tahmin

edilmektedir. Bu nüfusun %50'si Katolik, %30'u Protestan, % 17'si Ortodoks, %3'ü ise diğer Hristiyan mezheplerine aittir" (Kirman 2004: 102-103).

Yine Hz. İsa aynı topraklarda çarmıha gerilmiştir. İsa'nın ölümünden sonra ise Roma'da Hristiyanlık yayılmış ve buradan kuzey Afrika, Anadolu ve Avrupa'ya kadar yayılmıştır.

"476'da Doğu Roma'nın çöküşü ile Papa sadece kilisenin değil Batı dünyasının dini lideri olmuştur. 867'de Doğu Batı kiliseleri arasında dini anlayış farklılıkları ortaya çıkmış ve Bizans Patriği Photios tarafından ilişkiler kesilmiştir. 1054 yılında Doğu-Batı kiliseleri karşılıklı olarak birbirlerinin aforoz etmişlerdir. Bu ihtilaflar günümüzde de sürmektedir" (Baş 2001: 110).

Hristiyanlığa süreç içerisinde baktığımızda "Hristiyanlığın içinde zaman içerisinde rahiplik sistemi ortaya çıkmıştır. İslamiyet'in Hristiyanlıktan sonra ortaya çıkması son din olması ve giderek yayılmaya başlaması rahiplerin ve kiliselerin statüsünü sarsacağından yılları boyu sürececek bir rekabet ortaya çıkmıştır. Batılı devletler tarafından İslami kabul etmek kolay olmamıştır. Nüfuzunun tehlikeye gireceğini düşünen rahipler Orta Doğu coğrafyasında yaygınlaşan İslam dinini bir tehlike olarak görmüştür. İslamiyet Batı'da, olduğu gibi anlaşılacak istenmemiş, Batılı politikalar doğrultusunda, halkı galeyana getirmek için malzeme olarak kullanılmıştır" (Hüseyin 1990: 12-14).

Bugün batılı devletlerin İslamin demokratik olmayışını bahane ederek Ortadoğu topraklarında egemenlik kurmaya çalışmaları da bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. İslamiyet'in demokratik bir anlayışa sahip olmadığını kendi yönetim biçimleri ve yaşayış tarzlarının demokratik olduğunu iddia ederek Ortadoğu halklarını infaz etmeleri ve kendi inanışlarını bu topraklara yerleştirmeye çalışmaları Hristiyanlık açısından halen bu toprakların gözden çıkarılmadığı anlamını taşımaktadır.

Arap Yarımadasının Müslümanlar tarafından asıl önemini kazanması Hz. Muhammed'in bu topraklar üzerinde dünyaya gelmesinden sonra başlamıştır. "Hz. Muhammed 40 yaşındayken sık sık tek kalmak için gittiği, Hira Dağında 611 yılında Cebrail aracılığı ile Allah tarafından kendine Peygamber olduğu bildirilmiştir.

Allah'ın kelamı Kur-an, Cebrail aracılığı ile indirilmeye başlanmıştır. Mekke deki şiddet ve baskılar sonucu Allah, Müslümanların Medine ye göç etmesini istemiş ve göç (hicret) sonucu dinin yeni merkezi Medine olmuştur” (Arı 2007: 38–39).

Arap Yarımadasında peygamberin ölümünden sonra dört halife dönemi başlamış ve bu topraklarda yaşanmıştır. İslam dünyası açısından bu topraklar geçmişte manevi açıdan ne kadar değerli görüldüyse şimdi de İslam dünyasının kiblesi bu topraklarda kaldığı için Müslümanlar açısından da kutsal topraklar olarak anılmaktadır. Günümüzde pek çok Müslüman Hac vazifesini gerçekleştirmek üzere Kâbe’yi, yine bu toprakları ziyaret etmektedir.

III. BÖLÜM

3. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ: TEORİK AÇILIMLAR VE TARİHSEL TEMELLENDİRMELER

3.1. Francis Fukuyama: ‘Tarihin Sonu ve Son İnsan’ Tezi

Francis Fukuyama Tarihin Sonu ve Son İnsan kitabında liberal demokrasi kavramının insan evriminin sonu olduğunu ve tarihin sonunun liberal demokrasi ile geleceğini savunur. Fukuyama'nın tarihin sonu tezi kavramı bazı çevrelerce Liberalizmin Soğuk Savaş sonrası Marksizm'e karşı kazandığı bir zafer olarak tanımlanmaktadır.

Fukuyama kitabında modern doğa bilimlerinin gelişmesinin, ülkelerin askeri ve ekonomik anlamda da gelişmesine katkı sağladığını belirtir. Değişen dünya düzeninde toplumlar savunma araçlarını geliştirmek zorundadırlar. İnsanların artan beklenti ve istekleri de tüketim sektörünü artırmakta ve buna bağlı olarak da sanayi sektörü gelişmektedir. Modernleşmeyle beraber insanların istekleri aynı tip olmaya başlamaktadır, bu da ekonomik olarak ülkelerin birbirine benzemeye başlaması demektir.

“Tarihin sonu fikrini en sistemli ve açık biçimde ortaya filozof Hegel olmuştur. Hegel'e göre, tarih, aklın ve özgürlüğün daha üst basamaklara doğru yükselmesi olup, insanın kendi hakkındaki mutlak bilince erişmesiyle ilerleme mantıksal sonucuna, tarihin sonuna ulaşır” (Fukuyama 1992: 95). Hegel, maddenin, manevi dünya üzerindeki üstünlüğünü kabul etmez. Hegel için özgürlük insanı insan yapan şeydir. Doğa içinde değil de doğaya karşı yaratabilmektir.

Tarihin sonu fikrini aktaran bir diğer filozof da Kojeve'dir. “Kojeve'ye göre, evrensel ve homojen özgürlük eşitlik ilkeleri insanın ideolojik evriminin nihai noktası olup, tarih 1806'da Jena savaşı sonucunda sona ermiştir, bu tarihten sonra ortaya çıkan savaşlar taşranın eşitlenmesi olup komünizm, liberalizmle aynı tarihi aşamadadır” (Fukuyama 1992: 99). Kojeve insanlar da tarih boyunca bir kabul görme arzusunun olduğunu belirtir. Kojeve de ki kabul görme arzusu devletin

karşılıklı kabul görme arzusudur ve bu gerçekleştiği zaman tarihin sonu gelecektir. Bu arzunun kapitalizm ya da liberalizmle mümkün olmayacağını söyler. Kapitalizmin yarattığı ekonomik eşitsizlikler liberalizmle kapatılamaz. Çünkü toplum içerisinde ki insanlar hiçbir zaman eşit hak ve zenginliklere sahip olamayacaktır. Ekonomik eşitsizlikler her dönem ve toplumda var olmaya devam edecektir.

Kölelikten başlayıp işçi sınıfına kadar uzanan sürece baktığımızda efendi köle ilişkisinin hâkim olduğunu görürüz. İlk dönemlerde köleler efendilerinin her istediklerini koşulsuz yerine getirirken zamanla kabul görme arzusu ile saygınlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Bu durumda toplumun dinamiklerinde değişmeye sebep olmuştur. Hegel ve Marx'a göre kölelerin bu durumu sonsuza kadar devam etmez. Hegel işçi sınıfı ve köleler arasındaki eşitliğin liberal demokrasi, Marx ise işçi sınıfının hâkimiyeti ile sağlanacağını belirtir. Yani insanlığın sonunun, efendi köle ilişkisindeki kabul görme arzusunun karşılıklı ve eşit şekilde karşılanmasıyla başladığını söyleyebiliriz.

Hegel ve Marx, toplumların ideal toplum seviyesine geldiklerinde o toplumların gelişimini tamamlanmış olacağı kanısı hâkimdir. Gelişimini tamamlamış olan toplumlar, gelinebilecek en son seviyede görülmekteydi ve toplumun son noktası olarak adlandırılmaktaydı. "Hegel ve Marx'a göre; İnsan toplumlarının, kölelik, tarımsal ve kendine yeterlilik üzerine kurulu ilkel kabile toplumundan başlayarak teokrasinin, monarşinin ve feodal aristokrasinin çeşitli biçimlerinden geçerek modern liberal demokrasiye ve teknik ilerleme tarafından belirlenen kapitalizme kadar bağlantılı bir gelişme gösterdiğini kabul etmişlerdi" (<http://www.tuicakademi.org>).

Bu düşüncelere baktığımızda tarihin sonu kavramına dahil olduklarını söyleyebiliriz. Şöyle ki Hegel için tarihin sonu demek Liberal devlet, Marx içinse komünist bir devlet aşamasına gelinmesiydi. İkisi için de savundukları toplum aşamasına gelindiğinde gerek yöneticiler, gerek kurumlar temel değer ve savunulan fikirlerde en üst aşamaya gelmiş olacaklardır ve daha fazla ilerleme olmayacağından o toplum için tarihin sonu gelmiş olacaktır.

“1989 yılı yazında, ABD’nin önemli muhafazakâr yayın organlarından The National Interest’te “Tarihin Sonu mu?” başlıklı bir makale yayınladı. Francis Fukuyama tarafından yazılan makalede, SSCB ve Doğu Avrupa’da yaşanan gelişmelerin Marksizm’in sonu olduğu, liberal demokrasinin monarşi ile faşizmin ardından komünizmi de yenilgiye uğrattığı ve meşruluğuna ilişkin dünya çapında dikkate değer bir mutabakatın olduğu öne sürülüyordu.” (Turan 2015: 486).

Yani tarihin sonunun Fukuyama’ya göre SSCB’nin çöküşü, komünizmin fikrinin yıkılmasıyla başlar denilebilir. Liberalizmin karşısında faşizm ve komünizm yok olmuş ve en uygun yönetim biçimi de liberalizm olarak görülmüştür. “Francis Fukuyama’nın liberalizm anlayışının ve liberalizm egemenliğini dünyanın sonu saymasının, iki temel dayanağı vardır. Bunlardan ilki modern doğa biliminin gelişmesinin, insanlık tarihinin bütününde ve dolayısıyla devletlerin askeri ve ekonomik konumlanmasında, bir ilerlemeyi beraberinde getirdiğidir. Doğaya hâkim oluş sürecini daha evvel başlatan ve görece tamamlatan uluslar, sahip oldukları teknolojik imkânlardan, yalnızca insan istek ve ihtiyaçlarını karşılarken değil, askeri yapılarını ve savunma güçlerini kuvvetlendirirken de yararlanmaktadırlar. Uluslararası ilişkilerde belirli güç ve kabulün, ülke içinde ise bolluk ve refahın temin edilmesi sürecinde, kültürel farklılıklarında arınan devletler, aynı aşamadan geçen diğerleriyle benzer bir yapılanmaya erişmektedirler. Modern bilim ve teknolojinin imkânlarından yararlanma bunlar aracılığıyla ekonomik büyüme ve uluslararası alanda itibar sağlama gayesi, ekonomik liberalizmi tüm devletler için zorunlu kılmaktadır” (Fukuyama 2002: 172-173).

Fukuyama, Tarihin Sonu adlı tezinde demokratik ve liberal sistemin bir gün tüm toplumsal düzenler içinde yer alacağını ve insanlık açısından gelinebilecek son politik sistemin sonuna gelindiğini ifade etmektedir. Özellikle demokrasinin tüm toplumlarda hâkim olup yerleşeceğini ve sonrasında hiçbir politik sistemin söz konusu olamayacağını bu nedenle de demokrasinin tekrar doğuş yerine, demokrasinin dairesel bir yolculuğa çıktığını düşünmektedir. Yani demokrasi sahibi ülkelerin gelişmiş ülkeler içerisinde olduğu söylenebilir.

Fukuyama liberal demokrasi karşısında İslamiyet’i bir güç olarak görmektedir. Şöyle ki Fukuyama’ya göre de İslam dini toplumsal yaşama ait birtakım düzenlemeler getirir. Bu düzenlemeleri getirirken de insanları birbirinden ayırmaz hoşgörü ile yaklaşır ve hangi sınıfa mensup olursa olsun insanı sadece insan olduğu için görür.

Fukuyama, demokrasinin tüm niteliklerinin tüm toplumlarda yerleştikten sonra insanın daha modern bir yapıya bürüneceğini ifade etmiştir. Bu modernlik, tüm insani değerlerin yanı sıra tercihler konusunda da daha entelektüel bir düşünce yapısına sahip olmaktır. Bu nedenle Fukuyama'ya göre, "11 Eylül 2001 küresel terör eylemi, modernliğe yöneltilmiş bir saldırıydı ve İslamcı fundamentalistlerin eşcinsellik, serbestlik ve kadınlar kadar diğer Batılı değerlere de duydukları nefrete dayanıyordu" (Bayhan 2002: 190).

Fukuyama'nın "Tarihin Sonu ve Son İnsan" adlı tezinde bahsettiği demokrasinin son durağı Amerika Birleşik Devletleri'dir. Kitabında dünya ülkelerini tarihsel ve postmodern olarak ayırır. İlk sınıfta yer alan ülkeler ki bunlar içerisinde üçüncü dünya ülkeleri de vardır, tarihte birbirleriyle yarışlar ve tarihin sonunu temsil eden ülkelere dahil olmaktan başka şansları yoktur. İkinci grupta yer alan ülkeler yani Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı ülkeler ilerlemeyi sağlamış gelişmiş ülkelerdir.

Fukuyama bütün bunları anlatmasına rağmen kitabının bir bölümünde liberalizmin tam anlamıyla insanlığın sorunlarını çözmede yetersiz kaldığını, sadece sorunları çözmede bir alternatif olduğu için iyi bir yöntem olmasından bahseder. Bir nevi yine kapitalizmin etkisinin devam ettiğini, geleceğin henüz belirlenmediğini söyleyebiliriz.

3.2. Samuel Huntington: Medeniyetler Çatışması

Soğuk savaş dönemi sona erdikten sonra komünist sistemin çökmesi ile beraber toplumlar üzerindeki farklar sadece ekonomik, politik, ideolojik anlamda değil kültürel anlamda da oluşmaya başlamıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nin çökmesinden sonra küresel sistem de değişime uğramaya başlamış ve neticesinde yeni arayışlar başlamıştır. Samuel Huntington'un medeniyetler çatışması tezi de bu süreçte ortaya çıkmıştır.

Huntington 1993'te Medeniyetler Çatışması mı? isimli bir makale yayımlamıştır. Makalenin büyük ilgi görmesinden sonra Huntington Medeniyetler Çatışması isimli kitabını da yayımlamıştır.

Soğuk savaş döneminden sonra toplumlar üzerindeki belirleyici unsurların politik ya da ekonomik unsurlar değil de medeniyetler olacağını belirtmiştir. Günümüz toplularında da bu düşünce sisteminin hâkim olacağını savunmuştur. “Medeniyetler Çatışması paradigmasının temel argümanı, Batı Medeniyeti ile İslam Medeniyeti arasında gerçekleşeceği öngörülen kültürel ve dinsel çatışmaya dayanmaktadır” (Yılmaz 2003: 22).

Hungtington, Medeniyetler Çatışmasının ne anlama geldiğini şöyle ifade etmektedir: “Benim faraziyem şudur ki, bu yeni dünya da mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması küresel politikaya hâkim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecek” (1995: 22).

Hungtington kitabında medeniyetleri Doğu ve Batı olarak adlandırılmak yerine Batı ve diğer medeniyetler olarak adlandırmanın daha uygun olacağından bahseder. Kitapta İslam, Japonya, Ortodoks, Batı, Afrika, Latin Amerika, Hint ve Çin Medeniyeti olmak üzere sekiz tane medeniyetten bahseder. Bu medeniyetler içerisinde de en tehlikelisi olarak İslam medeniyetini görmektedir.

Soğuk Savaş döneminden sonra dünyanın çok medeniyetli bir hal alması ile Batı dünyası sürekli olarak gerilerken Asya medeniyetleri gerek ekonomik, gerek siyasi ve kültürel açıdan bir gelişim dönemine girmiştir. İslam medeniyetinin de bu kültürel süreçte yerini alması Batılı devletler tarafından bir tehdit unsuru olarak görülmesine neden olmuştur. Hungtington’a göre medeniyetler arasında bir savaş çıkacaksa bu Batı dünyasına karşı İslam dünyası ve Çin’deki Konfüçyüs Uygarlığı olacaktır. “Huntington’un Medeniyetler Çatışması kitabı medeniyetler ve kültürler, kültürün güç ilişkileri ve güç dengelerinin değişmesi üzerindeki etkileri, Batı evrenselciliği, Müslüman radikalizmi, Çin’in iddialı biçimde ortaya çıkışı ve kırılma hatlarındaki mücadelelerin alevlendirdiği uluslararası çatışmalar hakkında analizler içermektedir” (Uysal 1996: 1). İnsanlar arasında dini farklılıklar da bu çatışmaları destekleyecektir. Bu çatışmaların olmaması Hungtington’a göre diğer ulusların Batı

ile kimliği ile birleşmesi ile ortadan kalkacaktır. “Eğer Doğulular yeni bir medeniyetin doğuşuna öncülük edeceklerse önce kendi ortak değerlerini bulmaları ve bunları Batı medeniyetinin kazanımları ile bir senteze götürmeleri gerekir. Her medeniyet kendisinden öncekilerle beslenir. Bundan sonra kurulacak olan medeniyet de, ister Doğu’da ister tekrar Batı’da olsun, bugünkü Batı medeniyetinden beslenecektir. Eğer bu yeniliğe Doğulular ön ayak olacaklarsa paradigma Doğu kültürlerinin ortak değerlerince belirlenecektir. İslam, Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm (kung-fu-çe) ve Doğu dinlerinin ve Türk, Arap, Rus, Çin, Hint vb. ulusal kültürlerin ortak değerlerini keşfetmeleri gerekir. Bu ortak değer kültürlerarası olacağı için evrenselleşmeye uygun olacaktır. Buradan hareketle, yeni bir paradigma ile yeni bir bilim, sanat ve insanlık anlayışı geliştirilebilir. Ancak, bu ülkelerin hiçbirinde böyle bir çalışma olduğuna dair bir belirti görülmemektedir. Yukarıda değinildiği gibi, Doğulular Batı güdümlü terör olaylarında tetikçi, Batı yapımı “İlimli İslam” gibi, din mi politika mı olduğuna anlaşılmayan ikiyüzlü imajiner ideolojilerin militanı veya trans-nasyonel şirketlerin komisyoncusu durumundadırlar” (Acar 2003: 40).

Hungtington farklı medeniyetleri barındıran bölünmüş ülkelerin batılılaşma çabasını başarısız görmektedir. Yani ortak bir kültürel fikrin hâkim olmadığı alt tabakanın İslamiyet’i savunduğu, üst tabakanın ise batılılaşma arzusunda olduğuna toplumlarda tam anlamıyla dönüşüm gerçekleşemez. Hungtington kitabında İslam dinin kanlı bir din olduğundan bahseder. Çünkü ona göre İslam dini bir kılıç dinidir ve inançsızlara karşı savaşmayı emreder. Bu noktada İslam dininin şiddete karşı çok az bir yasaklama getirdiğinden ve bunun inananlar tarafından farklı yorumlanabileceğinden bahseder. Ortak bir noktada birleşilemediğinden dolayı da İslam dinin evrensel bir model olması bu noktada zor görünmektedir.

“Üç yıl önce, birçok ülkede ciddi tartışmalara yol açan “Medeniyetlerin Çatışması” adlı makalemi yayınladım ve o makalede soğuk savaş sonrası dünyanın, soğuk savaş sırasında olduğuna gibi üç büyük bloktan çok, Batı, İslâm, Ortodoks medeniyeti, Konfüçyus medeniyeti, Budist medeniyeti, Hindu medeniyeti, Japonya, Latin Amerika medeniyeti gibi yedi veya sekiz büyük bloktan oluşmaya yöneldiğini ileri sürdüm. O makalede Türkiye’yi bölünük ülke olarak tanımlamıştım. Bunun

sebebi, Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi mi, yoksa bir Orta Doğu ülkesi mi; bir İslâm ülkesi mi, yoksa laik bir ülke mi; Batılı mı, yoksa Batılı olmayan bir ülke mi olduğunun belirsiz olmasıdır.” (Yılmaz 2001: 170-171). Huntington'un tezinin bir noktada eksik olduğunu söyleyebiliriz. Huntington'a göre, İslam ülkelerinde Batılılaşma gerçekleşemez ancak rahatlıkla görülmekte ve Arap Baharı sürecinde diğer ülkelere de örnek olması açısından Türkiye'de Batılılaşma gerçekleşmeye devam etmektedir. Bazı yönlerden halen eksikliklerin yaşandığı söylenebilir. Ortadoğu ülkeleri arasında model gösterilen bir ülkedir ancak nasıl Avrupalı ülkeler de İslamlaşmaya karşı bir önyargı hâkimse Türkiye'de de batılılaşmaya karşı önyargının olması doğal bir gerçektir.

“Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yeni Muhafazakârlar Grubu, Huntington'ın ortaya attığı “Medeniyetler Çatışması”nın başladığına inanmaktadırlar. Bu düşünceye göre, dördüncü dünya savaşı 11 Eylül'de başlamıştır ve Ortadoğu'da sürecektir” (Akdemir 2007: 63). Ortadoğu'da yaşanan sürece baktığımızda bu sözlerin doğru olduğunu söyleyebiliriz.

Batının İslam medeniyetlerini terörle bağdaştırması ve İslami değerlerin yükselip yayılması Batı ile İslam medeniyetleri arasında her zaman bir çatışma yaratacaktır.

3.3. İslamofobi

İslamofobi kavramı, kelime anlamı olarak basit bir şekilde İslam korkusu olarak adlandırılmaktadır. Kapsam olarak Müslümanlara ve İslam dinine olan dışlama ve düşmanlık olarak ifade edilebilir. “Özellikle Türkçe'deki birçok kaynak bu kavramın ilk defa İngiliz Düşünce Kuruluşu Runnymede Trust'ın 1997'de yayımlanan Islamophobia: A Challenge for Us All (İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma) adlı raporunda kullanıldığını yazsa da, İngilizce ve Fransızca kaynaklar bu kavramın 1997'den çok daha önce kullanıldığını göstermektedir. Ancak Runnymede Trust'un 1997'de yayımladığı raporun İslamofobi kavramının duyurulmasında önemli rol oynadığı belirtilebilir. Dinsel önyargıların nedenlerinin araştırıldığı ve Müslümanların karşılaştığı sorunları ele alan Runnymede Trust'un raporu büyük yankı uyandırmıştır” (Aktaş 2012: 38).

İslamofobi kavramını aslında bir şekilde hak ihlali olup, yaşam ve kültür haklarının zedelenmesi olarak da nitelenebilir. “İslamofobi veya İslâm korkusu, küresel ve emperyalist güçler tarafından siyasi bir amaca matuf olarak plânlı bir şekilde kurgulanmış, daha sonra da kademeli bir şekilde İslâm kelimesinin yanına cihadist, fundamentalist ve nihayet terörist gibi kavramlar ilave edilerek güçlü medya ağı ve akademik kimlik ve kanallar aracılığı ile yaygın bir şekilde kullanılması sağlanmış bir kavramdır. İslâm’ı korkulması gereken bir tehdit olarak takdim etmenin, ötekileştirmenin ve düşmanlaştırmanın elbette siyasi bir amacı bulunmaktadır. Üstelik bu amaç dünya nüfusunun beşte birinden daha fazla bir yekûn teşkil eden devasa bir Müslüman kitleyi ötekileştirme pahasına yapılmaktadır” (Bozan 2018: 223).

İslamiyet’e karşı olan önyargı yeni bir süreç değildir. “İslamiyet’e karşı olan bu nefretin kökeni İspanya’da Endülüs’ün İslam Devleti tarafından fethedilmesine kadar iner. Haçlı seferlerine asker devşirmek isteyen kilise mensuplarının propagandası bu nefret tohumlarının ekilmesine zemin hazırlamıştır. Bu düşünce yapısı günümüze kadar seyretmiş ve çıkan olaylarla da etkisini artırmıştır. Özellikle 11 Eylül 2001 yılında New York’taki İkiz kuleler saldırısı ile Batı dünyası Müslümanlara karşı bir nefret içine girmişlerdir” (<https://www.neoldu.com>).

İslam bir anlamda ötekileştirilmeye, dışlanmaya başlanmış ve terörizmle ilişkilendirilmiştir. “Anti-İslâmcı akımlar 11 Eylül 2001 yılında ABD’de yaşanan ikiz kule saldırıları sonrasında adeta sıçrama yapmıştır. Mahiyeti henüz tam olarak açığa çıkarılmamış olan bu hadise sonuç olarak İslâm’ı terörle, Müslümanları teröristlikle eşanlamlı hale getirme gayretlerinde malzeme olarak kullanılmıştır. Bu hareket sonrasında daha önce Müslümanlara karşı önyargısı bulunmayan insanlarda bile bir önyargı oluşturmuş, Avrupa’da aşırı sağ partilerin yükselişi de bu duruma eklenince ırkçılık gibi İslamofobi de önüne geçilemeyen bir hızla Avrupa’da yayılmaya başlamıştır” (Bozan 2018: 232).

Değişen dünya düzeninde “Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden çekilmesiyle Dünya siyasetinde Müslümanlar söz hakkını tamamen kaybetmiş oldular. Yeni dönemde hâkimiyet mücadelesi Marksist ve kapitalist ideolojiler arasında yaşanmaya başladı” (Bozan 2018: 222).

Hungtingon'un ortaya attığı Medeniyetler Çatışması tezine baktığımızda “Hıristiyan ve İslam dünyasını karşı karşıya getiren tartışmaları tetikleyen Medeniyetler Çatışması tezine göre, 21. yüzyıl medeniyetler arasındaki çatışmalarla şekillenecektir. Uluslararası ilişkiler sisteminin 16. ve 17. yüzyıllarda doğuşundan bu yana, ana hatlarıyla dört dönem geçirdiğini ifade eden Huntington'a göre, Fransız Devrimi'ne kadar süren birinci dönemde; uluslararası ilişkiler temelde egemenler arasında yürütülüyordu. Fransız Devrimi'nden sonra çok kutuplu hale gelen uluslararası sistemde, savaşa ve barışa birlikte karar veren, birbirine aşağı yukarı eşit durumda olan çok sayıda aktör bulunmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu sistem sona ererken, önce komünizm, ardından faşizmin yükselişi, ideolojik blokların çatıştığı bir uluslararası sistemi hazırladı. İkinci Dünya Savaşı ise uluslararası ilişkiler tarihindeki en ideolojik süreci ve Soğuk Savaş dönemini oluşturdu. Bu dönemde ülkeler, siyasi ve iktisadi durumlarına göre sistemde yerlerini alırken “Doğu” ve “Batı”, dünya hâkimiyeti için yaptıkları mücadelede, ya başkalarının çatışmasına izin verdiler ya da “üçüncü dünya ülkeleri” olarak adlandırdıkları ülkeleri pasif bir savaş alanı olarak kullandılar. Huntington bu dönemin sona ermesiyle birlikte ülkelerin artık siyasi veya iktisadi sistemlerine veya ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre değil, kültürel özelliklerine göre sınıflandırılması gerektiğini savunmaktadır.” (Aktaş 2014: 48).

Hungtinton'a göre artık siyasi ve ideolojik güçlerden başka ortaya çıkan ve önemli olan kavram kültürdür. Bu çerçevede eşitlik kavramı, haklar, özgürlükler insanlar arasındaki ilişkiler önemli bir hale gelecektir. Hungtinton bu kavramlara bağlılığı sağlayan şeyin din olgusu olduğunu savunmaktadır. Ona göre batılı devletler eşitlik, özgürlük, demokrasi gibi kavramların kurucusudur ve İslam dininin demokratik hoşgörü savunucusu olması doğal olarak batılı devletlerle çatışma yaratacaktır. Hungtinton, batılı ülkelerde yaşanabilir o devletin vatandaşı olunabilir ama çift dine mensup olamayız demektedir.

Müslümanlar Avrupa'ya artan iş gücü ihtiyacını karşılamak için göç etmiştir. Bu göçler başlarda ihtiyaç sebebi ile önemsenmemiş, sonraları Müslümanların buralara yerleşmeye başlaması ve kültürel uyum sorunları yaşanmaya başlaması rahatsızlıkların ve kültürel çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. “Müslümanların Avrupa'ya yapmış olduğu göçler sonucu homojen olan kültürel ve

toplumsal yapının değişmeye başlaması Batı'yı farklı bir kültür ve farklı bir dini kimlik ve apayrı bir hayat tarzı ile karşı karşıya bırakmış, Batı'nın savunduğunu iddia ettiği çok kültürlü, çok dilli ve çok inançlı yapının gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır. Son yıllarda Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselmesi ile su yüzüne çıkan İslâm karşıtlığı sistematik bir kampanyaya dönüşmüştür" (Kıran 2013: 47).

11 Eylül saldırılarından sonra İslam'ın terörle özdeşleştirilmesi Avrupa'da ve dünyanın birçok ülkesinde Müslümanlara karşı bir korku kültürünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. "Avrupa'da göçmenler, özellikle de Müslüman göçmenler bir tür tehdit olarak işaret edilerek bunlara yönelik bir kuşku ve korku oluşturulmaktadır. Kitle iletişim araçları ile yayılan bu korkular toplumda bir İslam karşıtlığının yükselmesine neden olmaktadır. Özellikle göçmenleri siyasi malzeme olarak kullanan muhafazakâr, popülist ve aşırı sağcı siyasi partiler içerisinde yaygın olarak dillendirilen İslam karşıtlığı ve Müslüman düşmanlığı gittikçe artmakta ve kaygı verici boyutlara varmaktadır. Zira ekonomik krizle birlikte artan işsizlik ve güvenlik sorunundan Müslüman göçmenleri sorumlu tutan bu siyasi çevreler, İslam karşıtlığı ve Müslüman düşmanlığını sürekli bir propaganda aracı olarak kullanmakta ve bu yolla oylarını arttırmaktadırlar" (Aktaş 2012: 39). Bu açıdan bakıldığında Avrupa'nın demokrat kimliğinin retorikten öteye geçmediğini söylemek mümkün. Çünkü Avrupa'da ibadethanelere yapılan saldırılar, Müslümanların ötekileştirilmesi bu duruma örnek gösterilebilir.

Avrupa'nın bazı ülkelerindeki uygulama ve yasal düzenlemeler Müslümanlara yönelik ayrımcılık ve baskıyı ileri düzeylere taşımıştır, "2009'da İsviçre'de yeni minare yapılmasını yasaklayan anayasal düzenleme, 2010'da Fransa'da kadınların yüzlerinin örten burka ve peçe giyinmelerini yasaklayan kanuni düzenleme kabul edilmiştir. Pek çok yerde Müslümanlar varoşlarda yaşamaya zorlanmış, Danimarka Halk Partisi İslam karşıtı söylemlerde bulunmuştur" (Morena 2010: 76). Bu tarz söylemlerde doğal olarak yerel halkın Müslümanlara olan bakışını etkilemekte, korku ve şüphe duygularını güçlendirmekte, kültürel entegrasyonu engellemektedir.

Büyük Orta Doğu Projesi ve Arap Baharı ile Ortadoğu halklarına demokrasi kavramı getirilmeye çalışarak, Ortadoğu bir şekilde Batılı Devletler tarafından

kontrol altına alınmıştır. İslamofobi kavramı belki de Avrupalı devletler tarafından yine İslam dünyasını kontrol altında tutmaya yönelik bir projedir. Ancak bütün bunlardan daha stratejik olanı ise; 1991 yılında SSCB'nin çökmesinden sonra başta ABD olmak üzere batılı emperyal ülkelere yeni bir düşman, yeni bir ötekileştirme nesnesi gerekliydi. Tam da bu noktada Huntington'ın medeniyetler çatışması tezi devreye giriyordu ve aranan düşman İslam olarak merkeze konuluyordu.

3.4. Küreselleşme

Bütün toplumlar zaman içerisinde değişim ve dönüşüm içerisine girerler. Bu değişim esnasında doğal olarak birbirlerinden etkilenirler. Küreselleşme süreci ile birlikte birbirinden etkilenme olgusu hızlanmıştır. Özellikle ekonomik açıdan güçlü devletlerin gelişmekte olan devletleri çok boyutlu etkileme ve etki altına alma süreci de hızlanmıştır. “Küreselleşmenin çok boyutlu bir kavram olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Nüfuz alanı insan ve insan toplulukları arasındaki ilişkiler olan küreselleşme, bu itibarla ekonomik, siyasi/güvenlik, teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik ve kültürel boyutlara sahiptir” (Bayar 2011: 26)

Küreselleşme kavramı ilk olarak 1833 yılında İngiliz iktisatçı “Dünya Üzerindeki Kaynakların Dağılımı ve Kullanımı” isimli makalesinde W. Foster tarafından kullanılmıştır. Ancak kavramın literatürde karşılık bulması ve dolaşıma sokulması yakın zamana denk gelmektedir. Bu bağlamda “Küreselleşmenin fikir mimarları Muray Rohtbard ve David Friedman gibi liberal düşünürlerdir. Bu düşünürler 1970’li yıllardan itibaren ‘piyasaların serbestliği ilkesi’ni çalışmalarının merkezine koymuşlar böylece ‘bırakınız yapsınlar’ şeklindeki liberal ideolojinin geçerliliğini kanıtlamaya çalışmışlardır” (Kürkçü 2013: 2).

Küreselleşme kavramı yaşanan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik olaylarla daha da güncel ve önemli konu haline gelmiştir. “Küreselleşme ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmanın çökmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olgular içerdiği, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak

dünya çapına yayılması olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme yeni bir olgu değil bugün üçüncüsü evresi yaşanıyor.

Küreselleşmenin bu evrelerini inceleyecek olursak birinci küreselleşme 1490 yılında merkantilizmin etkisiyle yaşanmış ve sömürgecilikle sonuçlanmıştır, ikincisi 1890 yılında sanayileşme ve onun doğurduğu gereksinimler sonucunda yaşanmış ve sömürgecilik emperyalizme dönüşmüştür.

Üçüncü küreselleşme ise 1970 yılında çok uluslu şirketlerin doğması,1980'lerde iletişim devriminin yaşanması ve son olarak 1990 yılında SSCB'nin yıkılması ve batının rakibinin kalmamasıyla yaşamaya başlanmıştır.

Yaşadığımız son küreselleşme bilgi işlem, iletişim ve üretim örgütlenmesindeki büyük değişim ile bağlantılıdır” (<https://tasam.org/tr>).

Küreselleşme sürecinin asıl ivme kazandığı dönem SSCB'nin çökmesi ile olmuştur. “Küreselleşmenin tarihi gelişim sürecini irdelenecek olursak öncelikli olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemi ve bu dönemde ki ekonomik ve toplumsal olguları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Genel olarak küreselleşme süreci, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sosyalist Blok'un çökmesiyle birlikte büyük bir hız kazanmıştır” (Kürkçü 2013: 4).

Küreselleşme, sadece ekonomik boyutu olan bir süreç değildir. Bunun yanında kitle iletişim araçları üzerinden batılı sosyal ve ahlaki değerlerin evrensel kabul edilip, diğer uluslara dayatılması söz konusudur. “Küreselleşme, yeni teknolojilerin sağladığı imkânlar sayesinde toplumların ve bireylerin daha yoğun bir etkileşim içine girmesi sonucu, uluslararası ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin yaygınlaşması, buna bağlı olarak iletişim, ulaşım, bilgi akışı ve tüketim alışkanlıkları bakımından dünyanın birbirine yakınlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması gibi farklı görünen fakat birbiriyle bağlantılı olayları içeren bir süreç olarak tanımlanabilir” (Sapançalı 2001: 119).

Küreselleşme kavramını ekonomik süreçte değerlendirdiğimizde “Küreselleşmeyi kapitalist ekonominin dünyaya daha fazla açılmasını sağlayan yeni bir evresi olarak değerlendirenler bulunmaktadır. Yani kapitalizmin ulusal ekonomi sınırlarını aşan bir gelişme aşamasına geldiğini göstermektedir. Kapitalizmin bu evresinde uluslararası sermaye giderek güç kazanmakta ve ulusal ekonomiler üzerinde egemenlik kurmakta, uluslararası sermayeyi denetleyecek ulusal ve uluslararası bir güç söz konusu olmadığından acımasız “kâr” mantığı, toplum ve işgücü açısından ciddi kayıplara yol açmaktadır” (Sapançalı 2001: 121).

Küreselleşmenin ekonomik boyutunda üretimdeki dönüşümlere de değinmek gerekmektedir. “Günümüzde, geleneksel ulus-devlet temelindeki yapının aksine, üretim faaliyetleri küresel çerçevede yerine getirilmekte, üretimin farklı aşamaları farklı coğrafyalarda sonuçlandırılmaktadır. Bu süreçte, en önemli birim çokuluslu şirketler olarak ortaya çıkmakta, bu şirketler portföy yatırımlarından doğrudan yabancı yatırımlara, uluslararası mal ve hizmet ticaretinden turizme kadar birçok ekonomik alanda faaliyet göstermektedirler. Öte yandan, “yeni ekonomi” ve “postendüstriyel üretim” gibi kavramlarla da tanımlandığı üzere, günümüzdeki üretim sürecinin en önemli özelliği, mal üretiminden ziyade hizmet üretimine ağırlık vermesi ve bu itibarla en önemli üretim faktörünün nitelikli insan kaynağına dönüşmüş olmasıdır.” (Bayar 2011: 28).

Küreselleşmenin ekonomik boyutunda, her toplumun eşit düzeye geleceği, ekonomik refahtan bütün ulusların yararlanacağı argümanının pratikte hiç de öyle olmadığı görülmektedir. Çünkü sürecin sonunda batılı ülkeler daha da zenginleşirken, batı dışı ülkeler daha da yoksullaşmıştır.

“Yoksulluk, yeterli beslenememe, sağlık imkânlarından yoksunluk, evsizlik, eğitim imkânlarından yoksunluk, okumasını ve uygun bir şekilde konuşmasını bilmemek, herhangi bir işi olmamak, gelecekte korkmak, sağlıklı içme suyuna sahip olamamak, güçsüzlük ve özgürlüğün yetersiz oluşu anlamına gelmektedir. Birçok durumda yoksulluk kararlara katılmadan dışlanma, siyasi süreç ve yönetim ve kültürel olaylara katılma da yoksunluk birlikte devam etmektedir” (Sapançalı 2001: 128).

Küreselleşme kavramının siyasal alandaki etkilerine baktığımızda yönetim biçimleri ve siyasi güçler üzerindeki değişim ve dönüşümler olarak tanımlayabiliriz. “Günümüzde, nüfuz alanını tüm dünya olarak kabul eden “küresel siyaset” anlayışının giderek güçlendiği görülmektedir. “küresel siyaset” ve “küresel yönetim” adı altında ifade edilmiş olan yeni siyaset anlayışı ve yapısının en önemli özelliklerinden biri geleneksel iç/dış politika ayrımının giderek daha geçersiz bir hale gelmesidir. Bu durum, belki de en açık olarak güvenlik alanında görülmektedir. Güvenlik kavramı, tarihsel olarak ulus-devlet temelinde tanımlanmıştır. Ancak, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, güvenlik sorunlarına ulus-devlet temelinde yaklaşılamayacağı kısa sürede ortaya çıkmıştır. Bu durumun temel nedenleri arasında günümüzde, yüksek askeri teknoloji ve nükleer silahlara sahip ülkelerin sayısının hızla artması; terörist faaliyetlerin eskiden olduğu gibi belirli bir coğrafi bölgeden kaynaklanmaktan ziyade küresel ölçekte icra edilmesi; “kimlik” sorununun temel bir çatışma nedeni haline gelmesi; kötü yönetişimin devletlerin iflasına yol açarak küresel güvenliğe zarar vermesi; sınır aşan organize suç, insan ticareti, yasadışı göç, uyuşturucu ticareti, karapara aklama, yasadışı paranın uluslararası tedavülü gibi geleneksel olmayan risk ve tehditlerin yaygınlaşması gibi unsurlar sayılabilir” (Bayar 2011: 27-28). Ulus -devlet kavramının zarar gördüğünü en açık bir şekilde 11 Eylül saldırıların da görebiliriz. Dünyanın süper gücü olan, en iyi teknolojik imkânları elinde bunduran Amerika Birleşik Devletleri gerçekleşen terör faaliyetini engelleyememiştir.

3.5. Küreselleşme Bağlamında Arap Baharı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomik açıdan iki kutuplu hale gelmiştir. Bir yanda ABD ve SSCB, diğer yanda ise gelişmekte olan ülkeler. Bu ülkeleri aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırabiliriz. 1980’li yıllarda Soğuk Savaşın sona ermesi ile dünyanın birçok ülkesi demokratik sistemden yana pozisyon almıştır.

Bu süreçte küreselleşmenin ana etkeni olarak nitelendirebileceğimiz asıl güç, bilgi teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmelerdir. Bu gelişmeler, zaman ve mekân kavramlarını adeta ortadan kaldıran bir etki yaratmıştır.

“Arap Baharının küresel dönüşümler çerçevesinde değerlendirilmesinin iki temel amacı vardır. Bu yaklaşım bir taraftan küreselleşmenin Orta Doğu’ya olan etkilerini, diğer taraftan ise bölgedeki kültürel gelişmelerin yansımalarını anlamayı sağlayabilir.” (Varlık 2014: 485)

Arap Baharı Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da başlayan sosyal, ekonomik ve politik dönüşümdür. “Bahara götüren kalkışmanın gerisinde yatan faktörler özünde yapısal faktörlerdir. Baharı açıklamak için, hangi yapısal ekonomik, sosyal ve politik faktörlerin ekonomik performansın geniş halk kitlelerinin refahlarına olumlu bir biçimde yansımaları engellediğinin ortaya konması gerekmektedir” (Öztürkler 2014: 11).

Yönetim sisteminde değişikliklere gidilmemesi, iletişim ağlarının rejim tarafından kontrol altında tutulması ve ekonomik liberalizme izin verilmemesi, Arap ülkelerinde halkı bastırıcı tutumların görülmesi ile yıllardır beklenen değişim rüzgarlarının esmesine zemin hazırlamıştır. Arap ülkelerindeki bu kısıtlamalar, küreselleşmenin etki alanına girmeyen ve birçok yenilikten geri kalan insanlarda bir birikime neden olmuştur denilmektedir. “Arap Baharının başarısının diğer koşullarını ise kısaca şöyle sıralamak olanaklıdır: i) yönetim niteliğinin ve açıklığının artırılması ve vatandaşların ekonomik ve politik karar süreçlerine katılmalarının sağlanması; ii) ekonomilerin çeşitlendirilmesi ve modernizasyonu ve iii) bölgesel entegrasyonun geliştirilmesi” (Öztürkler 2014: 15).

Amerika Birleşik Devletleri’nin öncülüğünde (kışkırtma ve provake etme anlamında) başlayıp ilerleyen Arap Baharı, küreselleşmenin etkilerinin söz konusu bölgelere de ulaşmasını amaçlamaktadır. “Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yönetim değişikliklerine yol açan Arap Baharı, siyasi bir akım gözükse de ekonomik değişim açısından da büyük bir önemi bulunuyor. Uzmanlara göre rejimlerle birlikte ülkelerin ekonomik işleyişleri de değişecek. Sokaktaki halkların demokratik beklentilerinin yanında ekonomik beklentilerinin de olduğunu vurgulayan uzmanlara göre iş dünyasında yeni grupların da yer olacak olması, iş dünyasının çalışma şeklini de ciddi biçimde etkileyecek.” (Paksoy, Alancıoğlu 2013: 179). Özellikle liberal anlamda etki etmesi istenen küreselleşme, beklenen aksine projenin kapsama alanındaki toplumlara kaos ortamını getirmiştir.

Küreselleşmenin halklar üzerinde görünen yüzü Arap baharındaki halk hareketleridir. Küreselleşme süreci ile dünyanın farklı noktalarında yaşayan insanlar kolayca internet üzerinde birbirleri ile iletişime geçebilmiş, demokrasi ve hak taleplerini kendi açılarından değiştirerek siyasal dönüşümlerin başlamasında rol oynamışlardır.

Halk hareketlerinde beklenen özgürlük, rahat bir yaşam isteğinin arkasında Batının ekonomik beklentilerinin olduğunu göz ardı etmezsek Büyük Orta Doğu projesi ile Arap Baharı arasında bir ilgi olduğunu söyleyebiliriz. Arap Baharı bölgenin tamamında olmasa da büyük kesiminde devlet yapılanmasında değişiklikler meydana getirmiştir.

3.6. Yeşil Kuşak Projesi

Gerek coğrafi konumu, gerek belirlenemeyen sınırları, gerekse de kendi dışında güç sahibi olmak isteyen devletlerin özel ilgisine tanık olan Ortadoğu'nun önemine yönelik düşünceleri çalışmanın başında aktarmıştık. Özellikle yeraltı kaynakları zenginliği nedeniyle sadece kendi halkının egemen olamadığı bir coğrafyadır diyebiliriz.

Bölgede etnik açıdan farklı grupların bulunması ve bu grupların kendi içerisinde güç mücadelesine girişmesi ve bu durumun çok uzun zamandır devam ediyor olması, bölgeyi hassas bir düzleme taşımaktadır. Bu nedenle Ortadoğu ülkelerinin temel hareket noktalarının ideoloji, din ve siyaset olduğu söylenebilir. Hakimiyet mücadelesi, bu üç etmen temelinde sürmektedir. Ayrıca bu üç etmen ekseninde ortaya çıkan güç mücadeleleri, bölgeyi kırılgan ve korunmasız hale getirdiğinden dış müdahalelere de açık hale getirmektedir.

Yeşil Kuşak Projesi 70'li yılların sonunda ABD'nin Sovyetler Birliği'nin özelde Türkiye'de, genelde Ortadoğu üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla ve gelecek ideolojik etkilerin önüne set çekmek amacıyla başlattığı bir projedir. "Sovyetler Birliği Müslüman coğrafyada anti-emperyalist, Batı karşıtı, bağımsızlıkçı ve milliyetçi grupları destekleyerek etkin olmak isterken, ABD'de Afganistan örneğinde olduğu gibi İslamcı grupları doğrudan ve dolaylı şekilde "şer

imparatorluğu” olarak tanımladığı Sovyetler Birliğine karşı destek vererek var olma yolunu seçti ve bir “Yeşil Kuşak” oluşturdu” (Şahin 2008: 43).

Bölgenin kalbi olarak görülen Kudüs’ün ilk Yahudi devletinin başkenti olması ve Hz. İsa’nın aynı topraklarda yaşamını geçirmesi, bölgenin Yahudiler ve Hristiyanlar için; Hz. Muhammed Miraç hadisesini yaşadığı, Mescid-i Aksa’nın burada bulunması ve Kur’an’da adı geçen birçok peygamberin burada yaşamış olması nedeniyle Müslümanlar için büyük bir öneme sahip olması, bölge üzerindeki hakimiyet yarısının dinsel boyutunu ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti’nin dağılmasından sonra bölge üzerindeki hâkim güç de kaybolmuş ve bölgede yaşayanlar için zorlu günler başlamıştır. Çünkü bölgenin çok etnili, çok inançlı bir yapıda olması ve her milletin kendi devletini kurmak üzere bağımsızlığını ilan etmesi, dış müdahaleleri kolaylaştırıcı etki yapmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yer altı kaynaklarının diğer ülkeler tarafından bir zenginlik olarak görülmesi ile gelişmemiş Ortadoğu ülkeleri gelişmiş ülkelerin sömürüsüne maruz kalmıştır. Her ne kadar Ortadoğu’nun Asya kıtasında kalan bölümü açısından dinsel anlamda aynı paylaşımlarda bulunulsa da ulusal çıkarlar anlamında bir birliktelikten söz edilemeyeceği de bu sömürüyü kolaylaştırmıştır.

“Dünyanın iki kutuplu düzeni, ABD’nin rakibi Sovyetler Birliği’nin batısında yer alan Doğu Avrupa ülkelerini etkilemesiyle birlikte yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin çöküşü batıdan başlamıştır. Jeopolitiğin kurucusu sayılan Sir Halford John Mackinder’in “merkez bölge” olarak isimlendirdiği Doğu Sibirya ile Volga Havzası arasında uzanan ve Orta Asya’yı da içeren geniş ova, Asya-Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan “dünya adasını” denetleyebilmek için mutlaka elde tutulması gereken bir bölgeydi. Mackinder’a göre, Merkez Bölge’nin denetimi de ancak Doğu Avrupa’ya egemen olunmasıyla mümkün olabilirdi” (Erhan 2003: 21). Bu görüşünü Mackinder “Doğu Avrupa’ya egemen olan Merkez Bölgeyi denetler; Merkez bölgeye egemen olan Dünya adasını denetler; Dünya adasına egemen olan dünyayı denetler” (Akt: Erhan, 2003) sözleriyle ifade etmiştir. Mackinder’in bu ifadeleri, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD’deki bazı politika üreticilerinin hareket noktasını oluşturmuştur. 1948 yılında hazırlanan bir raporda, Sovyetler Birliği’nin bölgesindeki hâkimiyetinin ABD tarafından kabul edilemez bir durum olduğu ve bir an önce bölgeye müdahalenin zorunlu olduğu

ortaya koymuştur. Çünkü bölgede yer alan kaynakların kullanımının ABD elinde olmaması, ABD'yi bağımlı hale getirmektedir ve bu da ulusal çıkarlarına ters düşmektedir.

ABD, bölgede yaşayan ve Sovyetler Birliği'nin etkisi altında olduğu ileri sürdüğü bölge halklarının, bu etki alanından kurtulması için çeşitli planları uygulamaya koymuştur. Özellikle merkezi haber alma teşkilatı CIA aracılığı ile bölgede operasyonlar başlatmıştır. “Huntington, Bernard Lewis ve Brzezinsky gibi teorisyenler, CIA ile birlikte teorik bir alt yapı oluşturarak yeni düşmanı dünyaya tanıtmaya ve kabul ettirmeye çalışmışlardır. Medeniyetler Çatışması tezi bunun için ileri sürülmüştür. 11 Eylül provokasyonu bu teze haklılık kazandırabilmek, Amerikalılara ve dünyaya büyük bir tehlike altında olduklarına inandırmak için A.B.D. tarafından planlanıp icra edilmiştir. 11 Eylül'le birlikte tüm Müslüman coğrafya tehlikeli bölge ilan edilmiş ve oralarda güvenliğin sağlanabilmesi için işgal de dahil her türlü tedbirin alınması öne sürülmüştür. Bugün piyasaya sürülen ‘Büyük Ortadoğu Projesi’ nin amacı bu olup ‘Yeşil Kuşak Projesi’ nin yeni bir versiyonudur” (Canoğlu 2004: 37).

Ayrıca sadece yer altı kaynaklarının zenginliği ve ABD'nin bağımlılığı değil aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin giderek bölgede nüfuz alanını genişletmesinin, ABD için bir tehdit oluşturması da Ortadoğu coğrafyasına müdahalenin nedenleri arasında yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin bölgede söz sahibi olması nedeniyle rahatça nükleer silah denemeleri yapabilmekte ve gelişen yapısı ile hem ABD'ye hem de Batılı devletlere karşı koyabilmekteydi. ABD bu gelişmelerden haberdar olabilmek ve müdahale planları oluşturabilmek amacı ile bölge üzerinde hava araçları ile denetimler gerçekleştirmiştir. Bu bilgi toplama işleminin, Sovyetler Birliği'nin ABD uçağını düşürmesi ile son bulduğu söylenmektedir ancak doğruluğu konusunda kesin bilgi bulunmamaktadır.

1970'li yıllarda Sovyetler Birliği, özellikle yer altı kaynakları bakımından zengin olan ve etkisi altında bulunmayan ülkelerden müttefik edinebilmek amacı ile ilk olarak Afganistan'ın işgaline yönelik askeri operasyon başlatmış ve bu operasyonlarda sömürsü altında bulunan Orta Asya Cumhuriyetleri ve Azerbaycan halklarından oluşan birlikler görev almıştır. “Afganistan'ın işgaliyle birlikte bu proje

çerçevesinde ilk adımlar atıldı. Orta Asya cumhuriyetlerine İslam yoluyla sızmaya çalışan ABD, “Kızıl tehlikeye karşı yeşil panzehir” üretmeye girişmişti. İslami Fundamentalizm’in yükselişi Ortadoğu’daki güç dengelerini değiştirdi. Ulusal ve sınıfsal özelliklerini yitiren bölgedeki anti-emperyalist mücadele, dinsel, etnik ve kültürel çelişkilerden beslenmeye başladı” (<http://syrianfacts.com/tr>). Ayrıca Sovyetler Birliği’nin ABD’nin bölgedeki temsilcisi İsrail’e karşı da Arap devletleri ile iş birliği içerisinde hareket etmesi de bölgesel gücünü arttırmıştır. Sovyetler Birliği’nin bu adımı, ABD tarafından bir fırsata çevrilmek istenmiştir. ABD bir yandan bu birliklere karşı Afganistan’da askeri destek girişimlerinde; her türlü silah ve personel temininin sağlanması, askeri eğitimler, maddi destek vb. gibi girişimlerde bulunmuş diğer yandan ise bölgede bulunan İslam devletlerinde çeşitli girişimlerde bulunarak Sovyetler Birliği’nin etki alanını olabildiğine daraltmak amacı ile karşıt ayaklanma çağrısında bulunmuştur. ABD’nin bu hareketi, İslami yollarla sızmaya çalıştığı İslam devletlerine yönelik politikalarının yer aldığı ve “Yeşil Kuşak Projesi” olarak adlandırılan projenin uygulama fırsatı olarak değerlendirilmiştir.

ABD, Sovyet tehdidine karşı bölgede bir İslami kuşak oluşturmak istemiştir. “Soğuk Savaş”ın “iyi Müslümanları” Soğuk Savaş sonrası dönemin “kötü Müslümanları” olarak görülmeye başlandı. Günümüzde ise ABD, bu “kötü Müslümanlarla” mücadele etmek için yeni bir “Yeşil Kuşak” oluşturma çabası içindedir. “ılımlı İslam” adı altında yürütülmeye çalışılan bu girişimle yeni dönemde ABD’nin yeni savaşçıları “ılımlı İslamcılar” olarak ortaya çıkmaktadır” (Şahin 2008: 43). ABD’nin başta Sovyet tehdidinden kurtulmak için uygulamaya koyduğu “Yeşil kuşak Projesi” aynı zamanda bölgede etkin olan ve ABD’ye tehdit oluşturan İran gibi kökten dinci yönetimlere karşı da bir rol oynamıştır.

Yeşil Kuşak Projesi, ABD’nin planladığının aksine bir etki yapmıştır. Başta Sovyetler Birliği’nin yıkılması amacı ile uygulamaya koyduğunu söylediği proje, Sovyetler Birliği’nin dağılmasında beklenen etkiyi yapamamıştır. Ayrıca bir diğer neden olan kökten dinci gruplarla mücadele için uygulamaya konmasına rağmen, bu kökten dinci gruplar ilerleyen zamanda kendisine sorun oluşturmuştur. Kökten dinci gruplarla mücadele için ortaya çıkan yapılanmalar bir süre sonra kontrolden çıkmış ve ABD için bir tehdit oluşturmaya başlamıştır.

“Büyük güçlerin bölge üzerindeki hakimiyet savaşı, bu bölgede yaşayan ulusların geri kalmalarına da sebep olmuştur. Ayrıca bölge ülkelerini bazı yönleri de bölgenin istikrarsızlığını adeta tetiklemiştir:

- Dünya'nın büyük çoğunluğunda hâkim olan liberal ekonomik düzenin Ortadoğu'da var olmayışı, bölgede ekonomik çıkarlar bakımından eksiklik yaratmaktadır ve büyük devletlerin askeri olarak bölgeye müdahalesini zorunlu kıldığından, büyük devletler kendilerini haklı çıkaracak bahane bulmakta zaman zaman zorlanmaktadır.

- Enerji kaynaklarının her ülke tarafından(hepsi birbiri için tehdit olduğundan aynı zamanda her biri koruyuculuk görevi üstleniyor) güvencede olmadığına iddia edilmesi nedeni ile de bölgede birden çok devletin askeri varlığı bulunmaktadır.

- Yönetim kademesinin ailesel bağlar ile birbirine bağlı olması ve yönetim sisteminde daha çok dar ve kapalı bir sistemin işleyişi, dış müdahaleleri (yönetimde, istenilen kişinin bulunmayışı) zorlaştırmaktadır.

- Sömürü durumunun olması nedeni ile gerçek zenginliğinin gelişim için kullanılamaması.

- Yönetim sisteminden kaynaklı olarak insani hak ve özgürlüklerin yeteri kadar etkin kullanılamaması dış müdahaleleri kolaylaştırmaktadır.

- Yönetim sistemi nedeni ile toplumsal alanda çeşitli zafiyetler bulunmaktadır. Bu zafiyet durumları, özellikle yasal olmayan olayların yaşanmasına neden olmaktadır. Ülke içerisinde yasal olmayan şekilde uyuşturucu, silahlanma vb. gibi zarar verici hareketlerle karşılaşmaktadır.

- Tabii ki en önemlisi bu yönetim sistemleri ve bu yönetim sistemi altında yaşayan insanların, Batılı değerlerden uzak bir şekilde yaşam sürmelerinin büyük güçlerin zararına olması.

- Bölgenin hem politik hem insani haklar hem de ekonomik açıdan bir istikrar içerisinde bulunmaması, bölgede başta ABD ve Avrupa devletleri karşıtı olmak üzere İslamiyet karşıtı olmak üzere tüm devletlere karşıt yapılanmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ise büyük güçlerin yer altı kaynaklarını istedikleri gibi kullanamaması gibi sonuçlara neden olacağından istemedikleri bir durumdur.

Yılmaz'a göre de, eski toplum yapısı ve çağ dışı devlet anlayışı modern teknolojinin getirdiği özel yaşamın genişlemesi, sivil toplumun kurumsallaşamaması ve devlet işlevlerinin yetersizliği nedeni ile gittikçe daha fazla rejimi fonksiyonel sıkıntı içine sokarken iç hassasiyetlerin artmasına yol açmakta ve dışarıdan yapılacak müdahalelere uygun bir zemin hazırlamaktadır. Kendiliğinden evrimleşemeyen, dışarıdan enjekte edilmeye çalışılan demokrasi zorlamaları ise bir rejim tehdidi gibi algılanmakta ve yabancılara olan güvensizliği artırmaktadır. Devlet ve rejim sorunları ile ilgili değinilmesi gereken bir kritik konu da zar zor ayakta duran otoriter rejimlerin yaşlanan liderleri ve onlarına yerini kimlerin alacağı veya demokrasiye geçiş süreçleridir. İslam ülkelerindeki siyasal yapı, toplumların sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamak yerine modernite öncesi yapıları yeniden üretmektedir. Bu da Ortadoğu'da devletten özerkleşmiş ve siyasal taleplerde bulunacak girişimci sının olmayışı, devlet toplum ilişkisinin demokrasi yönünde dönüşmesini engellemektedir" (Yılmaz 64-82: 2010).

ABD bölge üzerinde kendi ülke firmalarının daha etkili bir şekilde ticari faaliyetlerde bulunabilmesi, bölgede uyuşturucu faaliyetlerinin sonlanması, kitle imha silahlarının etkisizleştirilmesi ve bölgede kendisine karşıt yönetimlerin sonlanması, aynı zamanda kendisine tehdit olabilecek yapılanmaların yönetime gelmesini engellemek için de kendi yanında yer alan ülkelere çeşitli yardımlarda bulunmuştur. ABD'nin küreselleşme politikası yani kendi değerlerinin benimsenmesi açısından bu bölgede daha etkin bir role sahip olabilmek için, bazı bölge ülkeleri ile iş birliği içerisine girmiştir. Kendisi ile iş birliği içerisine girilmeyen ülkelere yönelik olarak farklı müdahale yöntemlerini denemekten geri durmamıştır.

Hem kendi içerisinde barınan ulusların hem de ABD'nin çeşitli çalışmaları ile dağılan Sovyetler birlikteliği ile İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Soğuk Savaş ABD'nin galibiyeti ile sonlanmıştır. Her ne kadar sadece ABD'nin uğraşları olmasa da soğuk Savaş'ın sonlanması, görünürde demokrasinin ve kapitalizmin zaferi olarak görülmüştür.

Soğuk Savaş'ının bitimine denk gelen yıllarda Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgale girişmiştir. Ancak bu hareketi ABD'nin müdahalesi ile karşılaşmasına neden olmuştur. ABD'nin müdahalesi ile yenilgiyi kabullenmek zorunda olan Irak'ın

bölgesel ağırlığı kaybolmuştur. Bu sonuç, İran'ı Irak'ın güç kaybetmesi açısından memnun etmesine rağmen ABD'nin bölgesel etkisinin artması açısından memnun etmemiştir.

“ABD amacına ulaşmak için “Yeşil Kuşak” adıyla bilinen proje kapsamında İslam'ın “cihatçı” yorumunu ön plana çıkardı ve “cihatçılara” destek verdi. Tabii ki, esas yoğunluk Afganistan'da olsa da, Sovyetler Birliği'ne karşı verilen mücadele Afganistan'la sınırlı kalmadı. Bütün İslam coğrafyasından ve hatta ABD'den ve Avrupa'dan Müslümanlar toplanarak ve ideolojik eğitimden geçirilerek, Sovyetler Birliği'ne karşı mücadeleye sürüldüler. Bir anlamda İslam dünyasından insanlar ”**devşirilerek**”, “Allahsız rejime” karşı savaştırıldılar. Böylece uluslararası cihatçı bir grup oluştu ve bunlara ”**mücahit**” adı verildi. Yani “Allah adına savaşan kişiler” olarak adlandırıldılar ve tanındılar ve böylece ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesini Müslümanlar üzerinden başarılı bir şekilde yürütmüş oldu” (Kaymak 2017: 1). Amerika Birleşik Devletleri'nin kutsal savaşçılar olarak adlandırdığı Müslüman savaşçılar 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika Birleşik Devletleri tarafından Radikal İslamcı Terörist olarak adlandırılmaya başlamıştır.

“Bununla birlikte, 1980'lerin başında ABD'nin, Sovyetlere karşı oluşturmaya çalıştığı “Yeşil kuşak” projesi ile Orta Asya'da tetiklemeye çalıştığı İslami uyanış hareketi, Sovyetler Birliği'nin yıkılışına esaslı bir katkı sağlamadı. Aksine, sonraki yıllarda bölgede ABD'nin başını çok ağrıtabilecek olan radikal İslam'ın gelişmesinin temellerini attı. Resmi adıyla “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi” olan Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ise, ABD'nin batıda Fas, doğuda Moğolistan, kuzeyde Çeçenistan, güneyde Yemen'e kadar uzanan bir coğrafyada yer alan ülkelere yönelik siyasi, hukuki, eğitim, ekonomi, sosyal ve güvenlik boyutlarını içeren kapsamlı bir “İslam coğrafyası” dönüşüm stratejisiydi. Bu alanlarda uzun vadeli bir değişimi hedefleyen BOP, 1997'de oluşturulan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi”nin bir alt unsuru olarak planlanmıştı.” (İba 2018: 1). Amerika Birleşik Devletlerinin, Ortadoğu'da yaptığı işgallere baktığımızda hepsinin Büyük Ortadoğu Projesine bir adım olarak gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Yeşil Kuşak Projesi bu anlamda ABD'nin Rusya'nın Ortadoğu'daki gücünü kırarak, kendisinin bu bölgede tek başına söz sahibi olmaktı.

3.7. 11 Eylül 2001

11 Eylül 2001 tarihi, uluslararası terör faaliyetlerinin dünyanın merkez gücüne yaptığı bir saldırı olarak tarihe geçmiş ve pek çok insan hayatını kaybetmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin New York eyaletinde bulunan ve İkiz Kuleler olarak adlandırılan Dünya Ticaret Merkezi binalarının terör örgütü El-Kaide mensupları tarafından kaçırılan iki uçağın çarpması sonucu yıkıldığı, aynı gün bir başka uçağın Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı (Pentagon) binasına çarptığı ve bir başka uçağın da Washington'a kaçırılırken yolcuların müdahalesi ile hedefe ulaşmadan düşmesi tüm dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Olayların yaşandığı 11 Eylül günü pek çok insan hayatını kaybetmiş ve olayların hemen ardından Amerika Birleşik Devletleri tarafından tüm dünyaya "Terörizmle Savaş" temalı mesaj iletilmiştir. Bu mesaj aslında tüm dünyaya dolaylı yoldan Ortadoğu'nun işgalinin dolaylı ilanıydı.

"Amerika Başkanı George W. Bush, 11 Eylül saldırısı sonrasında yaptığı konuşmada, "düşmanı, global menzile sahip her terörist grup ve bunlara destek veren her devlet" şeklinde tanımlamıştı. Bu örgütler, Usame Bin Laden'in El Kaide'sinden Afganistan'daki Taliban'a, Mısır'daki İslami Cihat'tan Lübnan'daki Hizbullah'a kadar uzanırken; devletler ise Afganistan ve Irak başta olmak üzere İran, Suriye, Libya, Sudan, Somali gibi İslami rengi ve vurgusu baskın olan devletleri kapsıyordu. Bunlardan Afganistan ve Irak'a müdahale edildi diğerleri ise adeta sıralarını bekliyor. Anlaşılan SSCB'nin yıkılmasından sonra komünizmin yerine tanımlanan düşman, bu kez İslam, biraz daha dar anlamda "Fundamentalist İslam" olarak işaret edilmektedir. Üstelik bu fundamentalist İslam ABD'nin vaktiyle "kızıla" karşı "yeşil bir hat" üzerinde besleyip, büyüttüğü İslam'dır. Bu kez kendi besleyip büyüttüğü "yeşil kuşak" kendisini vurunca, ABD bunun psikolojik onur kırıklığını yaşamış ve bu fırsattan kendisine bir nimet çıkarmanın peşine düşmüştür. ABD bunu vesile ederek dünyayı da yeniden dizayn etmek istiyor" (Özer 2007: 2). Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül öncesi Ortadoğu'da bulunan Baas rejimleri ile terör örgütleri olarak nitelendirdiği "radikal İslamcılar"ı kontrol altında tutabilmek amacıyla bir işbirliği içindeydi. Ancak 11 Eylül saldırıları, bu işbirliğinin faydasız olduğunu

ortaya koydu Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu'ya yönelik stratejisinde değişikliğe gitti.

“11 Eylül terör saldırıları sonrası bu saldırılara karşı geliştirilen “terörizme karşı savaş” politikasının ilk hedeflerinden biri Irak oldu. Aslında hem Irak'ın işgali hem de “terörizmin temel nedenlerini” ortadan kaldırmaya yönelik olarak geliştirilen Büyük Ortadoğu Projesi Ortadoğu coğrafyasını hedef alıyordu” (Altunışık 2013: 73).

11 Eylül saldırıları, temeli 1970'li yıllara dayanan Amerika Birleşik Devletleri'nin planlarının hayata geçmesi için gereken zemini hazırlamıştır. Bu saldırıdan sonra Afganistan, Irak işgali bunun en önemli kanıtıdır. Aslında 11 Eylül saldırıları resmi olmayan amaçların gerçekleştirilmesi için bir araç olmuştur.

11 Eylül saldırısı sadece Amerika Birleşik Devletleri'ne zarar verme düşüncesi ile gerçekleştirilmiş gibi görünse de süreç bumerang etkisi yaratmıştır. Saldırıda hayatını kaybeden insan sayısının daha fazlası, Ortadoğu'daki kaos ortamında yaşamını yitirmiştir.

“11 Eylül sonrasında yayınlanan ulusal güvenlik stratejisinde uluslararası terörizm ana konuyu oluşturmuş ve doktrinin temeli, stratejisi uluslararası terörizm ve kitle imha silahlarıyla mücadele ve onların engellenmesi yolunda her türlü tedbirin uygulanacağı üzerine şekillenmiştir. Bundan sonraki Amerikan politikası, “birçok ülkede faaliyet gösteren terörist şebekeler ve onlara yardım eden küçük ama tehlikeli görülen haydut devletlere yöneldi ve bu değişim ulusal güvenlik tanımının merkezine oturdu” (Yeşiltaş'tan akt. Deniz 2012: 176). Ancak 2016 yılı itibari ile bir kez daha görüldü ki Amerika Birleşik Devletleri'nin demokrasi getirme söyleminin ilk ayağının Irak'tan sonra Suriye'ye değil de bilinen ülkelere sıçraması, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu politikasının, sadece kendi ulusal güvenliği için geçerliydi.

11 Eylül saldırılarının terörü uluslararası boyuta taşınması, şüphesiz ki dünyanın süper gücü olarak tanımlanan ABD'ye yapılmasıdır. “Saldırı, sadece terörist bir saldırı olarak ABD'nin savunma zaafalarını ortaya çıkarmakla kalmamıştır, aynı zamanda tek kutuplu dünya sistemine ve bu sistemin hâkimi olduğunu iddia eden ABD'nin imajına indirilmiş ağır bir darbe olmuştur. Bu eylemde ABD'nin en önemli iki güvenlik kuruluşu olan Merkezi Haber Alma Örgütü (CIA) ile Federal

Soruşturma Bürosu (FBI) büyük bir yara almış, adeta ABD'nin bu konudaki gücünün kâğıttan kaplan olduğunu ortaya koymuştur. (Buna rağmen bu dönemde bu örgütlerden hiç kimsenin görevden alınmaması veya istifa etmemesi manidardır ve düşündürücüdür). Ayrıca sadece Amerika'nın değil, bir yerde bütün dünyanın jandarmalığını yürüten Pentagon'un merkezinin vurulması hem büyük bir meydan okuma şeklinde algılanmış hem de ABD'nin vurulamazlığı/dokunulmazlığı ortadan kaldırılmıştır" (Özer 2007: 21).

11 Eylül'ün önemi üç noktadan kaynaklanmaktadır: "Öncelikle dünyanın en güçlü ülkesinin şahsında bütün devletler sistemine devlet dışı bir aktör tarafından meydan okunmuştur. İkincisi, küreselleşmenin sembolü olan Amerika Birleşik Devletleri'ni tehdit eden uluslararası terörün bizzat kendisi, eylemlerin yapılma tarzı ve örgütlenme modeli bakımından küresel dünyanın bir sonucudur. Üçüncüsü de bu saldırılar dev bir güç olan Amerika Birleşik Devletleri'ni kendi evinde vurmuş ve Amerikan halkının güvenlik duygularını derinden sarsmıştır" (Sunay'dan akt. Deniz 2012: 176).

Her ne kadar bir terörist saldırı olarak adlandırılrsa ve gerçeğin ne olduğu yönünde halen güçlü şüpheler olsa da 11 Eylül saldırıları, Ortadoğu olarak ifade edilen bölgenin anahtarını eline almak isteyen Amerika Birleşik Devletlerine istediğini vermiştir. Saldırı sonrası bölgede hakimiyetini arttırmak adına binlerce askeri unsuru bölgenin çoğu ülkesine yerleştirmiştir. Bu yerleşim planı, aslında onlarca yıl öncesine ait olmasına rağmen saldırı sonrası hayata geçmesi, planın uygulanmasına resmiyet kazandırmanın amaçlandığını göstermektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler Cemiyeti ve dünya üzerindeki rolü düşünüldüğünde birdenbire bir ülkeye gidip askeri unsurlarını yerleştirilmekle kalınmamış olup önce bölgenin kendi istedikleri bir yapıya dönüşmesini sağlamak, birçok devletin tepkisini çekecektir.

3.8. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı İşgali

Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan'da başlattığı askeri operasyonların demokrasi vaadine dayanması retoriğini de Irak işgalinde görmekteyiz. Sözüm ona demokrasi adına işgal edilen Irak, istikrar

sağlanamayan, etnik ve dinsel temelde bölünmüş ülkelerin başında gelerek, Büyük Ortadoğu Projesi'nin de bir ayağını oluşturmaktadır.

“Neden Irak sorusunun cevabı bize göre aslında oldukça basit: Fas'tan Özbekistan'a, Türkiye'den Yemen'e kadar geniş bir alanı içine alan ve “genişletilmiş Ortadoğu” olarak tanımlanan bu coğrafyada yaşayan kültürlerin ve toplumların hem ortak paydalarını, hem de din ve mezhep, etnik, sınıf ve gelişmişlik farklılıklarını büyük oranda bünyesinde barındıran bir ülke olması sebebiyle Irak, büyük Ortadoğu'ya dönüştürmek çabasında nelerin yapılabileceği ya da yapılması gerektiği kadar nelerin yapılamayacağı ve yapılmaması gerektiğini deneyerek görmek ve gerekli dersleri çıkardıktan sonra diğer kesimlerde uygulamaya koymak açısından büyük önem arz ediyordu” (Kibaroglu 2011: 28).

ABD'nin İrağı neden işgal ettiği sorusuna genel anlamda bakacak olursak Fikret Bila bir köşe yazısı da şu şekilde açıklamaktadır: “Wilkes Üniversitesi'nin siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji öğrencileriyle ABD'nin Irak'ı işgali ve Türk-Amerikan ilişkilerini konuştuk. Bu sohbet sonrasında öğrencilerin görüş birliğine vardıkları üç neden şöyle sıralandı:

- 1) Irak petrollerini ve enerji yollarını kontrol etmek,
- 2) Irak ve İran'a karşı İsrail'in güvenliğini garanti altına almak,
- 3) Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'ya daha yakın olmak” (Bila 2008: 1).

ABD'nin, Ortadoğu topraklarında kurmak istediği yeni düzen adına Irak'ı işgal etmesini görmekteyiz. Irak'ın, Ortadoğu toprakları üzerinde bölgeyi şekillendirecek bir güç olmasını istememesi ve sahip olduğu kaynaklar, bu işgalin en önemli arka plandaki nedenini oluşturmaktadır.

“Ortadoğu demokrasi gücü sınırlanmış yönetimler, piyasa ekonomisi, insan hakları ve de özellikle kadın haklarına saygılı bir bölge olacaktı, kısacası “yaşam biçimleri değişecekti” (Taylan 2016: 1). Bunun içinde Irak en uygun Ortadoğu topraklarıydı. Saddam Hüseyin'e halkın çoğunluğu karşıydı ve Irak halkıda özgürlüğe ve gelişmeye açık bir toplum gibi görünmekteydi. Ancak Saddam Hüseyin'in, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere yabancı güçler eliyle devrilmesinin ardından Iraklılar daha özgür bir yaşam hayali kurarken aslında hiç de

beklemedikleri daha kötü bir döneme girmişlerdir. Başta terör tehdidi olmak üzere halen devam eden istikrarsızlık ortamı bölge halkına baharı değil, kışı getirmiştir.

Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali sırasında Türkiye ile ilişkileri de zarar görmüştür. Irak'a Türkiye üzerinden cephe açmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri yönetiminin isteği yerine getirilmeyince ve Türkiye'ye Kuzey Irak'tan gelebilecek olası tehlikelere karşı güney sınırına güvenlik güçlerini yerleştirilmesi ve yine Amerika Birleşik Devletleri'nin İran ve Suriye'de müdahalede bulunma olasılığında Türkiye tarafından karşıt duruş gibi politikalar üzerinde durulması, ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali ve sonrasında terk etmesi ile Irak'ın kuzey bölgesi Kürt kökenli Iraklıların kendi yönetimlerini kurdukları bir bölge haline gelmiştir. Bu durum Türkiye açısından bir tehdittir. "Türkiye'yi özellikle etkileyecek olan Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumunun gelişimi, bölgede ki Türkmenlerin konumu ve Irak'ın toprak bütünlüğünün geleceğidir. Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumunun bağımsızlığa giden süreçte aşması gereken çeşitli engeller(Kerkük'ün statüsü, Jeopolitik açmaz, sürdürülebilir ABD desteği, Kürtler arası çekişmeler) olduğu açıktır. Nihai analizde, ister federal bölge olarak kalsın, isterse bağımsız bir devlete dönüşsün, Irak'taki Kürtlerin geleceği, politikaları ve temel yönelimleri Türkiye'yi de etkileyemeye devam edecektir. Türkmenlerin durumu da, ister bütünlüğünü korumuş bir Irak'ta isterse parçalanmış Irak sonrası bağımsız Kürt veya Sünni Arap devletinde olsun, Türkiye için bir dizi sorunun çözümünü gerektirmektedir." (Öztürk 2010: 9). Özellikle Türkiye'nin güneyinde ve güneydoğusunda yaşamını devam ettiren Kürt kökenli bazı vatandaşlar, bir takım dış etkilerin çeşitli söylemlerine kanarak toplumsal düzeni bozucu davranışlar içerisine girmekte ve özerkliklerini istemektedirler. Her ne kadar tüm kesimlerin bu fikri desteklemediğini söylesek de zaman zaman yaşanan olumsuz toplumsal hareketler, toplumsal yaşamda huzursuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır.

Irak'ta merkezi yönetim, kendi ülkesindeki krizin devam etmesi nedeni ile Suriyeli mültecilere yardım etmeyi reddetmesine rağmen kuzeydeki yerel yönetim olan Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi, biraz da uluslararası arenada istediği yeri edebilmek adına biraz daha esnek hareket etmektedir. Hatta Kuzey Irak Bölgesel

Yönetimi bu politikasından Birleşmiş Milletler tarafından da desteklenmektedir. “Gerek Kuveyt’in Irak tarafından işgalinden BM müdahalesine kadar ki süreçte gerekse bundan sonraki süreçte güneyde Şiilerin ve Kürtlerin ayaklanmasını bastıran (bir anlamda ABD’nin sessiz kalmasıyla) Saddam’ın zulmünden korkan çok sayıda sığınmacı ve mülteci Türkiye’ye sığınmaya başlamışlar ama bunların ihtiyaçlarının karşılanması Türkiye’ye ekonomik anlamda çok büyük yük getirmişti” (Öztürk 2010: 9).

İrağın durumu gelecekte ne olursa olsun Türkiye’yi ilgilendirmeye devam edecektir. Gerek iç gerekse dış politika da ilişkilerimiz yeniden şekillenirken, bölgedeki dış güçlerin etkileriyle Türkiye’nin durumu dinamikliğini korumaya devam edecektir.

IV. BÖLÜM

4. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ

4.1. Büyük Ortadoğu Projesi Tanımı ve Kapsamı

Amerika Birleşik Devletleri tarafından ilan edilen Büyük Ortadoğu Projesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin terör gruplarının yaşam alanı olan Ortadoğu'da haritaların yeniden şekillenmesini amaçlamaktadır.

Ortadoğu olarak adlandırılan ve şu anda dünyanın en karışık bölgesi olan bu bölge; kendini dünyanın koruyucu gücü ilan eden Amerika Birleşik Devletleri'nin, terörizmle ciddi bir yara alması ile sonuçlanan 11 Eylül saldırılarından sonra, göz önünde ve kontrol altında tutulması gereken bölge olarak ilan edilmiştir. 11 Eylül saldırısı sonrası Amerika Birleşik Devletleri tarafından ortaya atılan “saldırının failleri Ortadoğu'da varlığını sürdürüyor” iddiası ile Ortadoğu bölgesi üzerine çalışmalar başlamış ve radikal grupların fail olarak iddia edildiği saldırı sonrası Amerika Birleşik Devletleri, bölgenin demokrasiden ve insan haklarından yoksun olduğu iddiasıyla Büyük Ortadoğu Projesi'ni hayata geçirmeye başlamıştır.

Büyük Ortadoğu Projesini kapsayan ülkelere baktığımızda “Projenin kapsama alanı içerisine alınan 23 ülkenin (Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, Lübnan, Filistin, Ürdün, Suriye, Türkiye, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen, İran, Pakistan ve Afganistan)” (Günel 2004: 159) olduğu bilinmektedir.

“Büyük Ortadoğu Projesinin kapsamı ve ne olduğuna dair iki ayrı medeniyetten beslenen çeşitli görüşler vardır. Batı'nın resmi söylemlerinde bu proje, Ortadoğu'nun demokratikleşmesinin önemli bir aracı olacaktır ve nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Türkiye de, İslam'dan ötürü geri kalan Ortadoğu ülkelerine örnek teşkil edecek, Batılı bir modernleşme bu ülkelerde gerçekleşecektir. Büyük Ortadoğu Projesini olumlayan bu görüşün tam karşısında, bu projeyi hegemonyanın ve emperyalizmin yeni bir biçimi olarak gören görüşler vardır. Doğu temelli olan ancak Batılı akademisyenlerin bazılarının da katıldığı bu görüşe göre, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri bölgenin enerji kaynaklarını

elde tutmak için demokrasi, insan hak ve özgürlükleri adı altında bir işgal ve emperyalizm politikası izlemektedir” (Deniz 177: 2012).

Büyük Orta Doğu Projesi'nin temel amaçlarına baktığımızda şu şekilde özetleyebiliriz:

“BOP kapsamındaki ülkelerde istikrarı sağlamak,

Filistin, İSRAİL anlaşmazlığını çözmek,

Teröre destek veren ülkelerle savaşmak,

Ortadoğu ülkelerinde demokratikleşmeye ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak” (<https://www.sde.org.tr>).

Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül 2001 tarihinden sonra Ortadoğu'da bulunan terör gruplarının yok edilmesinin zamanı geldiğini söylemiştir. “Daha eskilere dayanmakla birlikte BOP'un diriliş noktası, 11 Eylül 2001'deki uçaklı intihar saldırılarıyla ABD'yi çok ciddi şekilde sarsan ve bütün dünyaya korku veren “küresel terörizm”dir” (Günel 2004: 156-157). Bu amaçla başlangıç aşamasında Afganistan'a girilmiş ve sonrasında da diğer Ortadoğu devletlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri varlığı görülmeye başlamıştır. “Arap sokağına dair kaygılardan bağımsız olarak, ABD güçleri Afganistan'a girdi, ABD bombaları binlerce Afgan sivili öldürdü, İsrail-Filistin çatışması sadece kısa bir süre için “sakinleşti” ve Bush Irak'a saldırı planlarına tam gaz devam etti” (Bayat 2004: 206).

Bir ülkenin politik uygulamalarında sadece yönetim kademesinin söylediklerine değil, hem muhalif kanadın hem de aynı topraklar üzerinde yaşayan insanların söylediklerine kulak verilmesi gerekmektedir. Kimi toplumlarda sivil toplum kuruluşları kimi toplumlarda düşünce kuruluşları kimi toplumlarda da daha farklı yapılanmalar şeklindeki mesaj iletim araçları sayesinde yönetim kademesi ile ilişkiler kurulmaktadır. Bunun en iyi göstergesi ve örneği de gelişmiş Batılı devletlerde yer alan sivil toplum kuruluşları ve düşünce kuruluşları örgütlenmeleridir. “Düşünce kuruluşlarının en belirgin özelliği siyasi tavsiyelerde bulunabilme yetisidir” (Akdemir 2007: 54). Hatta denilebilir ki Avrupa'daki birçok ülke, bu düşünce kuruluşları sayesinde hem iç hem de dış politikalarını belirlemektedir.

“Çeşitli düşünce kuruluşları değişik ideolojik fikirler gütmekteyken, aynı zamanda hepsinin tek bir ortak hedefi bulunmaktadır. O hedef de kamuoyu üzerinde ve başını siyasilerin çektiği entelektüel çevre tarafından şekillenen siyasi kararlar üzerinde etkin bir nüfuza sahip olmaktır. Bu bakımdan, özgün siyasi gündem yaratmayı hedefleyen düşünce kuruluşlarının siyasilere ve siyasi partilerle olan ilişkilerinde oldukça önem arz etmektedir. Hatta bazı demokrasilerde siyasi partilerin kendi düşünce kuruluşlarını oluşturduklarına da rastlanmaktadır Amerika’daki düşünce kuruluşları da değişik düzeydeki insanları bir araya toplayarak Amerikan dış politikasına ilişkin konular üzerine çeşitli toplantılar, sempozyumlar düzenlemekteler, araştırmalar yapmaktalar ve kendi fikirleri doğrultusunda bu davetli kişileri etkilemeye çalışmaktadırlar. Bir araya toplanan bu kişiler arasında çoğu zaman Amerika Kongresi’nde ve karar alıcı mercilere yakın isimlerden de önemli simalar bulunmaktadır” (Akdemir 2007: 53-54).

Canvas adı verilen siyasi örgütlenmeler de buna örnek gösterilebilir. Eylemcilere sosyal paylaşım siteleriyle halka ulaşmanın yolları öğretilir ve zamanı geldiğin de bunu en iyi şekilde kullanırlar. Bu oluşumun arkasında Amerika’nın amaçlarını destekleyen ulusal bankerlerin olduğu bilinmektedir.

Birçok ülkede düşünce kuruluşu bulunmasına rağmen hiçbirinin Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan kuruluşlar gibi olduğu söylenemez. Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan düşünce kuruluşlarının faaliyet gösterdikleri ortamın özgürlüğe ve kitleleri etkilemedeki fırsatları diğer ülkelerde yoktur. “Öyle ki 1986 yılında dönemin Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakanı olan Shultz, İsrail’e ilişkin bir yasa tasarısı hazırlanırken bizzat AIPAC’den ne tür bir adım paketi ve silah istediklerini yazılı olarak bildirmelerini istemesi bu düşünce kuruluşunun karar alma sürecindeki etkisinin görülmesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca “Yeni Muhafazakârların çekirdek kadrosunu Yahudiler oluşturmaktadır” (Uslaner’den akt. Akdemir 2007: 55-62).

Bilindiği üzere İkinci Dünya Savaşı sonrası birçok ülke açısından dengeler değişmiştir. Özellikle Batılı devletler diğer devletler karşısında üstün gelebilmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Hem güvenlik hem de ulusal çıkarları korumak adına girilen bu faaliyetlerde maddi anlamda hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır.

Bazı düşünce kuruluşları farklı ülkelerde çalışmalar yaparak asıl çalışma profiline dışında da hareket edebilmektedirler. Şöyle ki Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir düşünce kuruluşunun Rusya’da faaliyet gösteren bir kolunun bulunması, asıl çalışma profiline dışına çıkılarak Amerika Birleşik Devletleri’nin ulusal çıkarlarının korunması adına Rusya aleyhine istihbarî bilgiler edinme yoluna gidebilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri düşünce kuruluşlarının temel hedefi, Amerika Birleşik Devletleri’nin ulusal çıkarlarıdır. Bu bağlamda bazı düşünce kuruluşları direkt Amerika Birleşik Devletleri çıkarlarını sürekli dile getirmektedir. Dünyanın sadece Amerika Birleşik Devletleri sayesinde daha iyi bir hale geleceğini savunan Yeni Muhafazakârlar Grubu, düşünce kuruluşlarının politik alandaki etkisi bakımından iyi bir örnektir. Hatta denilebilir ki, Yeni Muhafazakârlar Grubunun alt hedeflerinden olan demokrasinin diktatörlerle yönetilen rejimlere dayatılması fikri, sonrasında Büyük Ortadoğu Projesi adıyla sunulacak olan fikir Amerika Birleşik Devletleri’nin çıkar projesinin bir taslağıdır denilebilir.

“Büyük Ortadoğu Projesi’nin kapsama alanına 22 Arap ülkesi, 5 Arap olmayan Ortadoğu ülkesi, 5 Orta Asya ülkesi ve 3 Kafkas ülkesi olmak üzere 35 ülke girmektedir. Bu ülkelerin hepsi de Amerika Birleşik Devletleri’nin geniş çerçevede hâkim olmak istediği enerji hatları ve ulaşım yollarının çemberi içerisinde yer almaktadır ve dünya petrolünün %60’ı, doğalgazının %40’ı bu bölgededir” (Doster 2013: 73).

Büyük Ortadoğu Projesi’nin yöneldiği Ortadoğu bölgesi için dünyanın petrol kuyusu diyebiliriz. Ancak bölge halkı büyük yoksulluk içindedir. Ayrıca diktatöryal rejimlerin, insan haklarının en zayıf olduğu dinsel, etnik ve politik çatışmaların en çok yaşandığı bölgedir.

Büyük Ortadoğu Projesini kapsayan bölge ülkelerine bakıldığında otoriter bir rejimin varlığı hemen göze çarpmaktadır. Bu otoriterlik, insanları baskı altında tutan ve insan haklarının göz ardı edildiği bir otoriterlik olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar bazı Ortadoğu ülkeleri kendilerini demokratik bir ülke olarak lanse etmeye çalışsa da bu ülkelerdeki demokratik tutuma bakıldığında zaman sadece görünürde demokratik işlevsellik (yapılan seçimlerin taraflı olması – *gerçek olmaması*-, muhalif

kanatın sesinin çeşitli zorbalıklarla bir şekilde susturulduğu, iktidar baskısının hissedildiği vb. gibi uygulamalar) ilkelerinin yürütüldüğü ortak bir tablo olduğu ortadadır.

11 Eylül terör saldırıları sonrası bu saldırılara karşı geliştirilen terörizme karşı savaş politikasının ilk hedeflerinden biri de, bir Ortadoğu ülkesi olan Irak olmuştur. “Aslında hem Irak’ın işgali hem de “terörizmin temel nedenleri” ortadan kaldırmaya yönelik olarak geliştirilen Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu coğrafyasını hedef alıyordu” (Altunışık 2013:73).

Projenin uygulamaya girmesine yönelik resmi hiçbir belge bulunmamaktadır. Ancak birçok görüş, ortak bir noktada buluşarak 11 Eylül saldırıları sonrası Amerika Birleşik Devletleri eli ile bölgede meydana gelen değişiklikleri bir proje gibi değerlendirmekte ve kayıtlara öyle geçmektedir. Öyle ki “Bölgedeki rejimlerin devamlılığı ve meşruiyetleri Amerika Birleşik Devletleri ile kurdukları ilişkilere ve Amerika Birleşik Devletleri’nin bölgeye ilişkin politikalarının gerçekleştirilmesinde oynadıkları rollere yakından bağlı olmuştur. Tabii olarak bu dönemden önce büyük önemi olan Arap-İsrail Barışı, Amerika Birleşik Devletleri’nin unutulmuş öncelikleri arasındaki yerini aldı. Çünkü artık bu barışın sağlanması, Amerika Birleşik Devletlerinin bölgeye müdahalesi açısından bir anlam ifade etmemektedir. Ayrıca bölgedeki petrolün Batı’ya akış yollarının garanti altına alınması ve petrolün Batı’ya makul fiyatlardan erişiminin sağlanması; diğer küresel aktörlerin bölgeye erişiminin ve bölge kaynakları üzerinde hakimiyet kurmalarının zorlaştırılması ve bölgedeki devletlerin Amerika’nın bu hâkim rolünü sorgulamalarının ve buna zarar vermelerinin önüne geçilmesidir” (Oğuzlu 2011: 8). Oğuzlu’nun da bildirdiği gibi “bölgedeki rejimler, bütün antidemokratik ve anti-liberal özelliklerine rağmen, Amerika’nın bölge politikalarına hizmet ettikleri müddetçe, Amerikan yönetimleri tarafından çeşitli şekillerde desteklenmişlerdir” (2011: 11).

“Amerika Birleşik Devletleri’nin kitle imha silahlarını, nükleer faaliyetleri, uyuşturucu trafiği, etnik, dinsel, mezhepsel çatışmaları, terörü, insan hakları ihlallerini, antidemokratik rejimleri, başıbozuk devletleri teröre destek veren ülkeleri, 8 milyon nüfuslu İsrail’in güvenliğini bahane ederek gelip bölgeye yerleşmeye çalıştığına ilişkin güçlü bir kanaat egemendir” (Doster 2013: 73). Ancak Amerika

Birleşik Devletleri'nin bu tutumu, akıllarda birçok sorunun oluşmasına neden olmaktadır. Ortadoğu coğrafyasının belirli sınırları bulunmamasına rağmen neden sadece kaynakları bulunan ülkelere müdahale yapıldığı sorusu en başta gelen sorudur. Çünkü sınırların belli olmamasına rağmen Ortadoğu'nun doğusunda yer alan birçok devlete karışılmamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nde Müslüman olan bazı ülkeleri hedef olarak gösterirken bazı ülkeleri ayrı tutması -Türki Cumhuriyetler - olası daha büyük sonuçları bir bakıma engelleme çabası olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu ülkeler Rusya'nın sınırında yer almaktadırlar ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ülkelere olası bir müdahalesi direkt olarak Rusya ile karşı karşıya gelmesine neden olacaktır. Rusya'nın sınır güvenliğinin ve ulusal çıkarlarının tehdit altına girdiğini iddia ederek karşı koyma refleksinde bulunacağı düşüncesi projenin kapsam alanı bu ülkelerden uzak tutulmuştur diyebiliriz.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş öncesinde İsrail yanlısı olan tutumu birçok Arap ve Ortadoğu ülkesinde ABD'ye karşı bir tutumun ortaya çıkmasına ve Soğuk Savaşta Rusya'ya yönelmelerine neden olmuştur.

“Büyük Ortadoğu Projesi de eğitim, basın-yayın, evrensel demokratik idealler yoluyla, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'daki varlığını rızaya dayandırmaya, meşru kılmaya çalışan mekanizmaları üretmektedir” (Deniz 2012: 174).

Ortadoğu'daki karışıklık daha önce dile getirdiğimiz gibi halen devam etmektedir. Özellikle son zamanlarda büyük güç çatışmalarının yaşandığı göz önünde bulundurulduğunda birçok politik veya akademik isim olası bir üçüncü dünya savaşından bahsetmektedir.

Büyük Ortadoğu Projesinin de bu noktada nasıl ilerleyeceği, geçmişte olduğu gibi farklı isim ve projelerle mi, nerde nasıl devam edeceği yoksa Arap Baharı olarak mı yeniden gündeme gelmesi zaman içerisinde anlaşılabilir bir süreçtir.

4.2. Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye

Büyük Orta Doğu Projesi Amerika Birleşik Devletleri tarafından ortaya atılan, Ortadoğu'yu demokratik açıdan dönüştürmeyi hedefleyen bir proje olarak tanıtılmıştır. “Büyük Ortadoğu Projesinin kapsamına ve ne olduğuna dair iki ayrı medeniyetten beslenen çeşitli görüşler vardır. Batının resmi söyleminde bu proje, Ortadoğu'nun demokratikleşmenin önemli bir aracı olacaktır ve nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslümanlardan oluşan Türkiye de, İslam'dan ötürü geri kalan Ortadoğu ülkelerine örnek teşkil edecek, Batılı bir modernleşme bu ülkelerde gerçekleştirilecektir. Büyük Ortadoğu Projesini olumlayan bu görüşün tam karşısında, bu projeyi hegemonyanın ve emperyalizmin yeni bir biçimi olarak gören görüşler vardır. Doğu temelli olan ancak Batılı akademisyenlerin bazılarının da katıldığı bu görüşe göre; ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri bölgenin enerji kaynaklarını elde tutmak için demokrasi, insan hak ve özgürlükleri adı altında bir işgal ve emperyalizm politikası izlemektedir” (Deniz 2012: 177). Tarihsel deneyimler, ikinci görüşün daha doğru ve gerçekçi olduğunu, birinci görüşün ise fantastik ve kamuflej amaçlı olduğunu göstermiştir. BOP'un en kısa ve kestirme tanımı Ortadoğu coğrafyasının Batı tarafından sömürülmesi ve stratejik açıdan bölgenin kontrol altında tutulmasıdır.

“ABD'nin 2000'li yıllardan itibaren önceleri kısaca BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) denilen, sonrasında GOKAP (Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi) olarak anılan projeye, görünürde bölgede insan hakları, demokrasi, özgürlük, hukuk devleti, sivil toplum ve piyasa ekonomisini egemen kılmak istediği savunulmuştur. Gerçekte ise Washington, kimi ülkelerin sınırlarını, kimilerinin rejimlerini, kimilerinin de hem sınırlarını hem de rejimlerini değiştirmek istediğini açıklamıştır. Sonradan dışişleri bakanlığı yapacak olan Condoleezza Rice, “Ortadoğu'da 22 ülkenin sınırlarının ve rejimlerinin değişeceğini” yazmıştır. ABD bu yolla, Ortadoğu'da kendi güdümünde rejimler yaratmaya, zaten öyle olan rejimleri de tahkim etmeye çalışmaya yönelmiştir. BOP, ilk kez 2000 yılındaki Davos Zirvesi'nde Dick Cheney, 2004'te ise Bush tarafından dillendirilmişse de öncesinin olduğu bilinmektedir. Fikri hazırlığını yapan isimler arasında Türkiye'de de yakından tanınan Bernard Lewis, Zbigniew Brzezinski gibi uzmanlar öne

çıkılmışlardır. BOP'un kapsama alanına 35 ülkenin girdiği, bunlardan 22'sinin Arap ülkesi, 5'inin Arap olmayan Ortadoğu ülkesi, 5'inin Orta Asya ülkesi, 3'ünün ise Trans Kafkasya ülkesi olduğu çokça ifade edilmiştir" (Köylü 2015: 90).

Türkiye, Ortadoğu'daki coğrafi ve jeopolitik konumu nedeniyle Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında yer almıştır. Türkiye bu noktada Batı ile Ortadoğu arasında köprü görevi görmektedir. Bölgeye ekonomik ve demokratik yapısı ile model olabilecek bir ülke statüsünde görülmektedir. "Türkiye'nin İslam dünyasında laik bir demokratik devlet ve ABD'nin uzun yıllardan beri müttefiki olduğu dikkate alındığında BOP kapsamında ideal bir ortak olarak ortaya çıkmaktadır." (Bağcı, Sinkaya 2006: 23).

Büyük Orta Doğu projesinin görünen yüzü olan demokrasi kavramının yanı sıra, Ortadoğu toprakları zengin enerji kaynakları ile bilinmektedir. Türkiye de bu enerji koridorunun içerisinde yer almaktadır. "BOP açısından enerji koridorlarının önemi nedir? BOP sömürgecilik şemsiyesinin alt yapısı iken, enerji koridorlarının ana terminal olan Türkiye, zengin doğu ile sanayileşmiş batı arasında bir köprüdür. Dünya petrol rezervlerinin %72'si, doğal gaz rezervlerinin ise %73'ü bu köprüden geçecektir. Yıllık ortalama 300 milyar dolarlık petrol ithalatı dünya piyasasına, özellikle de Avrupa'ya bu yol üzerinden akmaktadır. Üstelik uzay, bilgi ve ileri teknolojiler için bir zorunluluk olan dünya bor rezervlerinin %66,3'ü Türkiye'dedir.

Enerji koridorlarının merkezinde bulunan Türkiye, jeo-politik ve jeo-ekonomik tercihin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Çünkü uluslararası ham petrol ve doğal gaz boru hatları koridorlarından, Bakü-Tiflis-Ceyhan (Hazar Akdeniz), Irak-Türkiye, Ceyhan-Kırıkkale, Batman-Dörtüyük, Şelmo-Batman, Ceyhan-Samsun, Musul-Hayfa HPBH; yine, Mavi Akım (Rusya Federasyonu-Karadeniz-Türkiye), Türkiye-Yunanistan, Rusya Federasyonu-Avrupa-Türkiye, Türkmenistan-Türkiye-Avrupa, İran-Türkiye, Mısır-Türkiye, Rusya- Türkiye-İsrail DGBH Türkiye'den geçmektedir" (Kök 2009: 2)

Türkiye'nin sınır komşularında yaşanan karışıklıklar sonrasında Türkiye ne yazık ki bu bataklığın içine çekilmek istenmiş ve çekilmiştir. Türkiye kendi ulusal çıkarları açısından sürecin bir parçası haline gelmemeliydi ve Atatürk'ün 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' ilkesine bağlı kalmalıydı. Ancak süreç, Türkiye'yi sonu gelmez

bataklığın içine itmiştir. “Coğrafi konumu nedeniyle Ortadoğu projesinde Türkiye’nin tutumu önem taşımaktadır. BOP ‘un uygulanması konusunda Türkiye, diğer ilgili devletlere göre daha karmaşık bir durum ile karşı karşıya kalıyor. Çünkü; Türkiye bir taraftan projeyi hazırlayan ve uygulayan kanadın önemli bir üyesi (NATO’ya üye, AB’ye üyelik çalışmaları yapıyor ve ABD’nin uzun yıllara dayanan bir müttefiki) iken diğer taraftan da projenin hedef ülkeleri ile coğrafi olarak komşu ve aralarında yüzyıllara dayanan siyasi, sosyo - ekonomik ve kültürel ilişkisi var. Bu şartlar, Türkiye’yi iki ucu keskin bir bıçağın üzerine yerleştiriyor” (Köylü 2015: 95).

Türkiye’nin konumu, ekonomik, siyasi ve politik açıdan kimseyle sorun yaşamamak gibi görünse de şu an devam eden süreçteki durumu belirsizdir. NATO üyesi olması nedeniyle, ABD ye yakın görünmesi fakat Arap halklarıyla olan geçmişi nedeniyle Ortadoğu toplumlarına yakın durması, zaman zaman Arap Baharı ile çıkan isyanlarda rejimlere karşı duruşu bu belirsizlikleri gitgide artırmaktadır. Aynı zamanda Türkiye’nin AB üyeliğinin askıya alınması ve üyelik ilişkileri için belirlediği tutum projedeki rolünü etkilemektedir.

Özetle söylemek gerekirse, Büyük Orta Doğu Projesi Amerika Birleşik Devletleri’nin Yeni Dünya Düzeni kurmak için başlattığı bir projedir. Bu emperyal ve bölücü projenin hayata geçirilmeye başlanması ile işgaller, savaşlar ve sonu gelmez etnik ve dinsel temelli çatışmaların içine girilmiştir. Ne kadar süreceği, nerede duracağı belli olmayan bir kanlı süreç, Ortadoğu’nun içine çekildiği yeni durumun adıdır.

4.3. Genişletilmiş Ortadoğu Kuzey Afrika Projesi ve Türkiye

Amerika Birleşik Devletleri’nin, 23 ülkeyi kapsayan Büyük Orta Doğu Projesi’nin içinde Türkiye de yer almaktadır. Büyük Orta Doğu Projesini daha etkin hale getirmek, Amerika Birleşik Devletlerin ortaya koyduğu proje hakkında çıkan olumsuz söylemleri yok etmek adına, 2004 yılında yapılan G-8 zirvesinde projenin ismi, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi olarak değiştirilmiş ve yeni adıyla tekrar gündeme getirilmiştir.

“Başlangıçta Büyük Orta Doğu Projesi olarak adlandırılan bu projede, hedef ülkelerin rejimlerinin değiştirilmesi, uluslararası sisteme monte edilerek kontrol

edilebilir bir duruma getirilmesi öngörülmüş, bu dönüşümde uygulanacak stratejilerin de farklı olması düşünülmüştür. Diplomasiden başlayıp, kadife devrimler, iç ayaklanmalar, güç gösterileri ile baskı yaratma ve en son yöntem olarak da fiili güç kullanmaya kadar varan yelpaze içinde uygulanması düşünülen stratejiler, ABD’de “yeni muhafazakârlar”ın iktidara gelmesi ve 11 Eylül’ün yarattığı dehşetten dolayı, daha çok güç kullanma öncelikli olarak gelişmiştir. 2004 Haziran ayında İstanbul’da gerçekleştirilen NATO Zirvesi öncesinde projenin adı Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP)’ne dönüşmüştür” (<http://www.ydh.com.tr>).

G-8 zirvesinde yayınlanan belgede Genişletilmiş Orta Doğu Projesinin amaçlarına baktığımızda genel olarak üç kısımda toplandığını söyleyebiliriz : “İlk olarak siyasi meseleler üzerinde odaklanmıştır. Bu bağlamda, Geniş Ortadoğu bölgesinde hukukun üstünlüğü ve demokratik yapıların tesisi, insan haklarının, temel hak ve özgürlüklerin, farklılığın ve çoğulculuğun garantisi yönünde ilk adım olarak değerlendirilmiştir. İkinci mesele sosyal-kültürel alanla ilgilidir; belgede herkes için eğitim, ifade hürriyeti, kadın-erkek eşitliği vb. hususlar vurgulanmaktadır. Belge son olarak ekonomik meseleler üzerinde durmaktadır. Yeni iş alanlarının yaratılması, ekonomik reformların desteklenmesi, bölge içi ticaretin teşviki gibi hususlar vurgulanmaktadır” (Bağcı, Sinkaya 2006 23).

Projenin genel amaçlarına baktığımızda, Ortadoğu’da yaşayan halkları, ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan refaha ulaştırmak adına ortaya konulmuş bir proje olarak tanıtılmıştır. Proje uygulamaya konulduktan sonra pek çok insan hayatını kaybetmeseydi, ayaklanmalar/isyenlar çıkarılmasaydı, bazı ülkelere fiili müdahalede bulunulmasaydı, bazı liderler devrilmeseydi gerçekten de sadece söylenen hedeflere ulaşılabilseydi belki Ortadoğu halklarını kurtarmak adına işlevsel bir proje sayılabilirdi.

Ortadoğu’nun zengin petrol kaynaklarına sahip olması, bölge ve bölge ülkelerinin dönüştürülmesi ve uluslararası emperyal sisteme dahil edilmesi çabalarını beraberinde getirmiştir. İngiltere ilk olarak bu bölgede 1807 yılında Osmanlı toprakları iken petrol aramaya başlamıştır. Projenin arka planında da bu topraklarda kurulacak olan sömürge ve enerji kaynaklarını ele geçirme gibi olası bir durumda devletlerarası savaşlar da kaçınılmaz olacaktır.

Türkiye'nin de bir Ortadoğu ülkesi olması ve projede etkin bir şekilde rol alması; Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletler ile olan ilişkileri, NATO üyesi olması, demokratik bir rejim ile yönetiliyor olması etkili olmuştur. Ancak bu durum, sürecin lehine olduğu anlamına gelmemektedir.

Türkiye Ortadoğu ve ABD arasında köprü ülke konumundadır diyebiliriz. Projede ilk zamanlar İlimli İslam rolü Türkiye devletine yüklenmişti. İlimli İslam kavramı laiklik kavramıyla çelişmektedir. “Genelkurmay II. Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, ABD'ye yaptığı resmi bir ziyarette ve dönüş yolunda gazetecilerle yaptığı söyleşide “Türkiye laik bir ülkedir. Hem laik, hem de ilimli İslam devleti bir arada olmaz.” (Günel 2004: 163) demiştir. İlimli İslam adlandırılması değiştirilerek Türkiye Demokratik Ortak olarak tanımlanmaya başlamıştır. 2004'te Genişletilmiş Orta Doğu Projesinde de Türkiye, Demokrasi Yardım Diyalogu eş başkanı olarak projedeki yerini almıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi yanında tutmak istemesi; maddi yüklerini paylaşmak, olası bir askeri güce ihtiyaç halinde Türkiye'nin kaynaklarından yararlanmak ve Türkiye'nin İran, Suriye, Irak gibi komşu ülkelere yapılacak müdahalelerde önemli bir konumda olmasıdır.

V. BÖLÜM

5. ARAP BAHARI

5.1 Arap Baharı Nedir?

Büyük Ortadoğu Projesinin etkinliğini yitirmeye başladığı sırada Ortadoğu coğrafyasında yeni bir dönüşüm süreci başlamıştır.

Değişen dünya düzeninde birçok toplum, çağa ayak uydurmak amacıyla pek çok reform gerçekleştirmektedir. Bazı toplumlar kendi iç dinamikleri aracılığı ile bu reformları gerçekleştirirken, bazı toplumlar dış dinamikler yardımıyla reform yapmak zorunda kalmaktadır.

İç dinamiklerin değişimler üzerindeki etkileri, toplumsal yaşam içerisinde hoşnutsuzlukların ifadesi ile kendini bulmaktadır. Bu ifade tarzı, devletlerin yönetim kademesi tarafından zaman zaman tehlikeli görülmektedir ve bastırılmaya çalışılmaktadır. Toplumsal ifade biçimlerinin tehlikeli görüldüğü durumlar, yöneticiler tarafından itaatsizlik olarak görülmektedir.

Halkların memnuniyetsizliklerini sergilenme alanları, kamusal alanlardır. Burada dikkat edilmesi gereken konu, halkın birleşme pozisyonlarının çok çabuk gerçekleşmesidir. Bu nedenle toplumsal hareketler buralarda pratiğe geçmektedir ve günümüzde çoğu kez sosyal medya aracılığı ile geniş kitlelere yayılmaktadır. “Sosyal medya, kitleleri etkilemekte ve ortak hareket etmelerine zemin hazırlamaktadır. Arap Baharı sürecinde, sosyal medyanın baskıcı rejimlerin devrilme sürecindeki rolü tüm dünyada kabul görmüştür. Arap Baharı'nın kitlesel niteliğe dönüşmesinde ve diğer ülkelere hızla yayılmasında teknolojinin etkisi önemlidir. Onlarca yıllık diktatörler, birkaç ay içerisinde yerlerini bırakmak zorunda kalmıştır” (Korkmaz 2012: 21-47).

Kendi kaderini belirlemek isteyen halklar, bir şekilde sesini duyurma ve haklarına kavuşma gayreti içerisindeyler. Birçok Ortadoğu ülkesinde bu gayret sokak hareketleri olarak kendini göstermiştir. Bilindiği gibi bu sokak hareketleri bazı ülkelerde rejimin değişmesini sağlamıştır. Her ne kadar bu değişikliklerin istikrar

getirdiği söylenemese de değişim, bu ülkeler için değişen ve gelişen dünya düzeninde bir gereklilik olarak lanse edilmektedir.

“Sıradan insanlar hak arayışlarına sokaklarda girer. Bu sokaklarda kendini yöneten otorite karşısında sesini yükseltir, itiraz eder ve karşılığında ödünler koparır ya da yine bu sokaklarda sessizce, arkadan dolanarak iktidarın sınırlarına girmeye çalışır, elinde olmayana sessizce el uzatır ya da kaçış noktaları bularak denetimden kurtulur” (Bayat 2008: 45-50). Aynı zamanda “Sokak hareketleri, Batılı toplumlarda daha rahat imkân bulan, kolektif kimliği paylaşabilme yeteneğine sahip aktörlerin dayanışmasına dayalı, çatışma taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimi olan sosyal hareketin” (Melucci'den akt. Kök ve Tekerek 2012: 60). Arap devletlerindeki ortaya çıkış biçimidir.

Arap Baharı'nda sokak eylemleri yapan yüksek eğitimli, küresel dünya görüşleri ve beklentileri olan, ekonomik olarak alt sınırlarda yaşamak zorunda olan, kendi yaşam çevrelerinde birçok kamusal hizmetten yoksun olan ve en önemlisi de bunların farkında olan yeni nesil, başta kendi topraklarında olmak üzere tüm Arap dünyası topraklarında değişimin anahtarı rolünü üstlenmişlerdir. Üstlendikleri bu rolü yerine getirmek için yaşamlarını dahi riske atmışlardır. Olayların başlama sebebi, her ne kadar öznel anlamda Ortadoğu ülkelerinde baş gösteren çeşitli etmenler olsa da ana etkenin Amerika Birleşik Devletleri ve Batı dünyası olduğu bilinmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, fitilini ateşlediği ve hiç karışmadığını sadece uzaktan izlediğini söylediği olaylarda kendini haklı çıkaracak strateji izlemiştir. Terörizmin temel nedenlerini ortadan kaldıracak gelişmelerin yaşandığını söyleyerek bölgeye insan hak ve özgürlükleri getirdiğini ve terörün olası tehdidi altında olan milyonlarca insanı kurtardığını ifade etmiştir.

Sokak eylemlerinde yer alan kişiler, mevcut sistemden hoşnut olmayan ve sistem dışında kalan kişilerdir. Bu kişilerin tek bir hedefi vardır: İnsan hak ve hürriyetleri çerçevesinde politik uygulamalarda bulunacak bir grubun yönetimde söz sahibi olması. Bu hedef, Arap Baharı'nın yaşandığı bütün topraklarda farklı şekillerde dile getirilmesine rağmen özünü korumuştur.

Daha önce Büyük Ortadoğu Projesi'nde de etkili olduğunu söylediğimiz 11 Eylül saldırıları, demokrasinin Ortadoğu'ya sözde yolculuğunu başlatan bir olaydır. Kuzey Afrika ve Arap devletlerinde kendi iç dinamiklerin yetersizliği nedeni ile reformların yapılmasının zorlu görülmesi ile başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı devletlerin yardımıyla birçok Kuzey Afrika ve Arap devletinde halk hareketleri yoluyla Batılı ülkelerin ifadesi ile “Bahar” havası hâkim olmaya başlamıştır.

“Bu insanlar ne hedefliyor? İki ana hedefleri var gibi görünüyor: Birincisi, toplumsal malların yeniden bölüşümü, yani (arazi, barınak, şebeke suyu, elektrik, yol gibi) toplumsal tüketimin, (kaldırımlar, köşe başları, sokak otoparkları gibi) kamusal alanın, (ayrıcalıklı ticaret koşulları, mekânları ve markaları gibi) fırsatların, hayatta kalmak ve asgari hayat standardını temin için elzem diğer olanakların (kanunsuz yoldan ve doğrudan) elde edilmesidir. İkinci hedef, devletin dayattığı düzenlemeler, kurumlar ve disiplinden hem kültürel hem siyasal özerklik kazanmaktır. Gayri resmi yaşamak, yetkilileri ve diğer modem resmi kurumları karıştırmadan işlerini yürütmek, söz hakkından mahrumların en temel arzusudur” (Bayat 2004: 134-135).

Memnuniyetsizliklerin dile getirilmesi demokratik olmayan toplumlarda karşılaşılan bir tablo değildir. Özellikle yönetime bir tehdit unsuru hissedildiği zamanlarda bu memnuniyetsizliklerin ifadesi, baskı yoluyla önlenmeye çalışılmaktadır. Arap ülkelerinde muhalefet cezalandırılması yüzünden memnuniyetsizliklerin ifadesi uygun ortam bulamamışlardır.

Ortadoğu ülkelerindeki ayaklanmaların en önemli aracı sosyal medya araçlarıdır. Sosyal medya, mekânsal ve zamansal anlamda bir somutluğu bulunmayan, kişiler arası paylaşım alanı olarak nitelendirilebilir. Arap Baharı sürecinde sosyal medyanın oynadığı rol herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Birbirini tanımayan kişilerin ortak çıkarlar etrafında bir araya gelebilmelerine olanak sağlayan bu araç, birçok devletin kaderini değiştirmiştir.

Sosyal medya üzerinden halk sokaklara çağırılmış, çeşitli videolar paylaşım sitelerinde hızla yayılmıştır. Banu Avar'ın Arap Baharı isimli belgeselinde bahsettiği gibi “Mısırda bu harekete öncülük eden Mail Gonim ve Esmâ isimli gençler çektikleri videolarla halkı sokaklara davet etmişlerdi” (www.guncelmeydan.com).

Öyle ki Tunus'ta ve Mısır'da dâhil olmak üzere yakından tanık olduğumuz Gezi Olayları'nda da etkisini gösteren medya sayesinde birçok kesim sesini duyurmak için bir araya gelmiştir.

Toplumsal hareketlerdeki özellikle Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı sürecinde medya, taraf seçerek gücünü göstermiş ve halkı yönlendirmiştir. “Medyanın Arap toplumları arasında haberleşmeyi sağlamasında ve Arap dünyasını ilgilendiren kritik konuların tartışmaya açılmasında kırılma noktası, El Jazeera televizyonu ile olmuştur. Henüz internetin yaygınlaşmadığı bir dönemde yayına başlayan ve Arap medyasındaki “oto-sansür anlayışı” çizgisi dışında yayın yapabilen bu kanal ile Arap halkları ortak sorunlara sahip olduklarını fark etmeye başlamıştır. Protesto gösterileri Tunus'ta başladığında sürecin tüm Arap coğrafyasına yayılması El Jazeera kanalı aracılığıyla mümkün olmuştur” (Korkmaz 2012: 2148).

Batılı ülkelerin ifadesinde yerini bulan “Bahar” sözcüğü her ne kadar akıllara ilk başta güzel şeyler getirse de görülen olaylardan sonra bu bahar havasının aslında hiç de beklenen etkiyi göstermediği açık bir şekilde ortadadır.

Ortadoğu halkları, yaşadıkları topraklarda memnuniyetsizliklerini ifade etmeye başladıktan sonraki günlerde uygulanan orantısız baskı gücüne karşılık vermeleri ile şiddet olayları ile karşılaşmıştır. Araplara Bahar geldiği zaman söz konusu ülkelerdeki şiddet olayları ile ilgili olarak Emre, “Devrim süreçlerinde şiddetin arttığı ve insanların şiddete eğilimli olduğu, devrimlerin doğal ve sosyolojik bir gerçeklik. Araştırmaya göre “Bölge ortalamasında barışçıl halk hareketlerine katılım %75 oranında destek alırken şiddet içeren gösterilere katılmak %29 oranında kabul edilebilir bulundu” ifadelerini kullanmıştır (2012: 58). Emre'nin bahsettiği araştırmanın sonuçları, Ortadoğu'yu okuduğunu zanneden birçok Batılı ülkenin düşüncelerini tersyüz etmeye yeterlidir. Her ne kadar Arap Baharı'nın Batı'nın bir projesi/oyunu olduğu bilinse de araştırmanın sonucu, bu baharın belki de gösterilmesi gereken ilk çiçeklerindedir.

“Başta Mısır, Tunus, Libya olmak üzere birçok Orta Doğu ülkesinde meydana gelen siyasi içerikli halk ayaklanmaları, mitingler ve protestolar Arap Baharı olarak adlandırılmaktadır” (Korkmaz 2012: 2148).

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç “18 Aralık 2010 tarihinde, üniversite mezunu ve uzun süredir işsiz olan Mohammed Bouazzi adlı bir gencin kendini yakması ile Tunus’ta başlayan ve kısa sürede birçok Kuzey Afrika ülkelerini saran ayaklanmalar, son olarak 15 Mart 2011 tarihinde Suriye’ye sıçrayarak yayılışını devam ettirmiştir. Bu süreçte Kuzey Afrika ve bazı Ortadoğu devletlerinde yaşanan devrimci ve yenilikçi otorite muhalefeti hareketler iç ve dış basın tarafından Arap Baharı adı ile anılmaya başlamıştır” (Deniz 2014: 68) şeklinde de tanımlanmıştır.

“2010 yılı Kasım ayında Tunus’ta başlayan eylemler ile ortaya çıkan Arap dünyasındaki değişim başlangıçtan kısa küresel medya ve akademi tarafından isimlendirildi. Geçmiş yıllarda çeşitli bölgesel olaylarda, başkaldırıcular, göstericiler ve muhalefet unsurları olarak adlandırılan bu tür gösteriler Arap Baharı olarak adlandırıldı” (İkiz 2015: 61). 2010 yılının aralık ayında Tunus’ta başlayan Arap Baharı süreci, önce Tunus Devlet Başkanı Zeynel Bin Abidin Ali’yi, Mısır da Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek’i, Libya da Devlet Başkanı Kaddafi’yi yerlerinden etmiş Lübnan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan gibi ülkeleri de endişelendirmiştir. Arap Baharı tam Suriye’ye geldiğinde bir duraksama dönemine girmiştir diyebiliriz. Suriye’de ortaya çıkan kaos ortamı günümüzde de devam etmektedir.

Arap Baharı her ülkede aynı etkiyi yapmamıştır. Arap Baharı’nın ortaya çıkışındaki temel etkenin birçok ülkede temel olarak ekonomik yoksulluk olduğu bilinmektedir. “Arap Baharının arka planındaki nedenler yolsuzluklar, işsizlik sorunu, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, iltimas vb. olarak genellemekte ve üst başlıklar haline dönüştürülmektedir” (Öztürkler 2014: 1). Arap Baharı sürecini tek bir etkenle sınırlamak ve açıklamaya çalışmak doğru olmayacaktır.

“Arap Baharının ortaya çıkışından itibaren, süreci ortaya çıkaran nedenlerin neler olduğu tartışıla gelmektedir. Sürecin yaşandığı ülkelere özel nedenlerle birlikte bölgeye özgü genel özellikler de sürecin başlangıcına sebep olarak gösterilmektedir. Bu sebeplerden bir kısmının tarihsel derinliği bulunduğu gibi bir kısmının da değişen dünyaya bağlı olarak ortaya çıkan yeni olgular olduğu görülmektedir. Bütün bu nedenler arasında bardağı taşıran son damla veya diğer bir ifadeyle vakayı adliyeden olarak nitelendirilecek bir hadisenin süreci, isyanları tetiklediği göze çarpmaktadır.”

(Çelik 2015: 36). Tarihsel sürecin ortaya koyduğu bir realite de şudur, ülke kendi içine ne kadar kapanık olursa olsun dış destekli veya değil bazı iç dinamikleri patlak verdiğinde değişim rüzgârı hem yönetim erkini hem de halkı daha zararlı/farklı sonuçlarla yüz yüze getirmektedir. İlk ortaya çıktığı Tunus'ta istenen durum elde edilemese de hemen yanı başındaki Mısır'da şu an tekrar baskıcı bir rejimin varlığından söz edilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri, Arap Baharı sürecinde Irak'ın işgalinde edinmiş olduğu halkın istediği kişi ya da grupların yönetime geçmesine müsaade etmesi, zaman zaman desteklemesi stratejisinin faydasını aynı şekilde imajını düzeltici politik adımlar olarak görmüştür. Buradaki asıl amaç, aslında daha radikal gruplar da olsa kendilerine taraf cepheleştirmektir. Bu nedenle biraz geri planda kalarak kendisine bulacağı taraf kişi ya da gruplar sayesinde politika sahnesinde minnet duygusu mekanizmasını işlevsel hale getirmek istemektedir.

Bir diğer önemli bir şey ise Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede ekonomik olarak özgürlük ve demokraside liberalizmi yaymak istemesiydi. Ancak ekonomide sorun yaşanmayacağı düşünülse de demokraside büyük ve önlenemeyecek iktidar kayıplarının yaşanması nedeni ile demokrasi fikri başarılı olamamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin buradaki esas amacının bölgede bulunan kaynaklar olduğunu söyleyebiliriz

“Oryantalizm ekseninde ortaya çıkan İslam coğrafyasına hâkim olma fikri, 90'lardan sonra İslamofobi hastalığına dönüşmüştür. SSCB'nin dağılmasının ardından ortadan kalkınan “Kızıl Tehlike” ile NATO ve dolayısıyla ABD'nin hedefsiz kalması ile Batı'da gün yüzüne daha çok çıkan İslam, özellikle 11 Eylül'den sonra “Yeşil Tehlike” adı altında dünyaya lanse edilmiş ve İslam coğrafyası terör üreten bir yer olarak gösterilmiştir. Bu çerçevede İslam topraklarının zenginliklerini elde etmek isteyen ABD 11 Eylül'den sonra geliştirdiği ‘Büyük Ortadoğu Projesi’ kapsamında terörist avı örtüsü altında bölge ülkelerinin kaynaklarına ulaşmayı amaçlamaktadır. Proje kapsamında Ortadoğu'nun haritalarında çeşitli değişiklik yapmak isteyen ABD, demokrasi, insan hakları vs. gibi değerleri bu coğrafyaya getirme bahanesi ile çalışmalara başlamıştır. Bu uğurda ABD, bölgedeki sivil toplum örgütlenmelerini öne çıkararak ve özgürlük söylemini yükselterek “radikalizmi”

yumuşatma yoluna gitti. Buna yönelik demokrasi, sivil toplum, insan hakları vs. eğitimleri vererek özellikle gençlere yönelik çalışmalar içine girdi” (Avcı 2012: 8). Arap Baharı'nın etkileri halen devam etmektedir. Arap Baharı sürecinde yaşananlar ve bütün ülkelerde istikrarsızlık ortamının devam etmesi demokrasinin ülkelere zorla dayatılamayacağını, iç dinamikler vasıtasıyla yerleşebileceğini göstermiştir. “Demokrasinin Ortadoğu” devrimi olarak adlandırılan Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı, binlerce masum insanın ölümüne neden olmasına rağmen ne zaman ve nasıl sonuçlanacağı hala cevapsız kalan bir sorudur.

“İslamcılık ne ölçüde Ortadoğu tarzı kentsel toplumsal hareket modeli olabilir? İslamcılık toplumda ve iş yaşamında alt tabaka etkinliğinin ne kadarına denk düşer? Bence, çeşitli biçimleriyle İslamcılık, bir toplumsal hareket biçimi olarak düşünülebilirse de, kentsel toplumsal bir hareket değildir. İslamcılığın kimliği, kentli söz hakkından mahrumlara yönelik özel kaygısından kaynaklanmaz. İslamcılar, refahı hak edenler olarak gördükleri cemiyet üyelerinin liderlerce yönlendirilerek etrafında harekete geçirileceği alternatif bir kentsel düzen görüşü geliştirmemişlerdir” (Bayat 2004: 92-93). Bu noktada Arap Baharı sürecinde daha önce de dile getirdiğimiz Türkiye'nin model ülke olma önerisi, akıllara bazı sorular getirmektedir: Türkiye'nin model ülke olmasını kim istemektedir? Türkiye'nin model ülke olması durumunda ne gibi faydalar görülecektir? Türkiye, hangi yönleri ile ne derece model ülke olacaktır?

5.2. Arap Baharı ve Renkli Devrimler

Devrim kelimesine baktığımızda bir durumdan farklı bir duruma geçiş, inkılap, ihtilal gibi kavramlarla adlandırılmaktadır. Toplumsal değişmelerin insan iradesi ile hızlandırılıp harekete geçirilmesi de devrimleri oluşturur diyebiliriz. Renkli devrimler olarak adlandırılan devrimler ise Soğuk Savaş sonrasında eski Sosyalist ülkelerde başlamış Orta Asya coğrafyasında yayılmıştır.

“Renkli devrimler veya çiçek devrimleri, komünizm sonrası Orta ve Doğu Avrupa'ya ve hemen akabinde Orta Asya'ya kadar yayılan bölgede cereyan eden bir seri hareketleri toplu olarak ifade eden isimlerdir.” Bu hareketler genellikle hükümeti protesto etmek, demokrasi ve bağımsızlığı savunma amaçlı yapılan

devrimlerdir. Amaçları doğrultusunda da çoğu zaman hükümetlerin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Genellikle renk veya çiçek olarak kendilerine birer sembol belirlemiş ve devrimlerini bu isimlerle adlandırmışlardır.” Batı’da bu tür devrimlere “renkli” isimler vermek aslında bir alışkanlık. Batılı siyasi ve akademik çevrelerin, Huntington’un “üçüncü demokrasi dalgasının başlangıcını oluşturan 1974 yılında Portekiz’de gerçekleşen devrimi “Karanfil Devrimi” olarak adlandırmasından bu yana, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte eski Sovyet Cumhuriyetlerinde gerçekleşen devrimleri de Huntington’un “üçüncü demokrasi dalgasının devamı olarak algıladıkları anlaşılıyor. Diğer bir deyimle, “üçüncü demokrasi dalgasını oluşturan ülkelerde gerçekleşen hareketleri “renkli” isimlerle adlandırmanın Batı’da bir gelenek haline almaya başladığı görülmektedir” (Bingöl 2007:2).

Yugoslavya’da “Buldozer Devrimi” ile başlayan süreçte bugüne kadar devrim sayılamayan hareketlenmelerde olmuştur. Kuveyt’te kadınların oy hakkı için bir ayaklanma olmuş ve bu ayaklanma Mavi Devrim ismiyle adlandırılmışlardır. Mavi Devrim olarak adlandırılan süreç sonunda kadınlara oy hakkı verilmiş ve herhangi bir rejim değişikliği olmadığından devrim olarak sayılmamıştır. “ Irak’ta 2005’te seçimlerin yapılmasıyla beraber bu ülkede demokrasiye geçildiği varsayıldı ve buna “Mor Devrim” denildi” (<https://diplomatikgozlem.com/>).

Tunus’taki toplumsal hareketler dinamik ve nicelik açısından diğerlerinden farklılık gösterir. Tunus’ta yıllarca çeşitli kesimler tarafından yapılan baskılara karşı ayaklanmalar meydana gelmiştir. Üniversite mezunu işsiz bir gencin kendisini yakmasıyla beraber bunu protesto eden halka, polisin sert tutumu üzerine bu ayaklanmalar ülke çapında bir isyana dönüşmüştür. “Tunus’ta başlayan değişim süreci sadece Tunus’la sınırlı kalmamış, tüm Ortadoğu ve Arap coğrafyasını derinden etkilemiştir. Bu süreç bölgede birçok taşı yerinden oynatmıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesinin kavşak noktası sayılan bir coğrafyada bulunan Tunus, jeopolitik ve jeostratejik bakımdan önemli bir konuma sahip bulunmaktadır. Tunus’un sahip olduğu bu konumu, topraklarında başlayan Yasemin Devriminin (14 Ocak Devrimi) diğer Arap ülkelerine daha kolay ve hızlı bir şekilde tesirde bulunmasında oldukça etkili olmuştur” (Sayın 2019: 105-106). Tunus’taki devrim özgürlük ve yenilikler getirmesine rağmen ekonomik beklentileri karşılayamamıştır.

“26 yaşındaki genç Buazizi 4 Ocak günü hayatını kaybettikten sonra protestolar daha da büyümüştür. İsyanın büyümesiyle beraber hükümeti 23 yıl kadar yöneten Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin’i korku sarmış, isyancıların protestoları ve çılgınlıkları sokakları inletmiştir. Sokaklarda Zeynel Abidin’e karşı, yönetimi terk etmesi yönünde sloganlar atılmış ve her yer devlet başkanına olan nefretin kanıtlarıyla dolup taşmıştır. Bu isyanlara bir de başka ülkeler katılınca Zeynel Abidin, çözüm arayışlarına yönelmiştir. İlk olarak olağanüstü hal ilan edildi. Olağanüstü hal ilan edilmesiyle ülkedeki isyanlar giderek hızla yayıldı. İsyanların dinmemesiyle beraber Zeynel Abidin, halkın kızgınlığının geçmesi adına bazı yeni açıklamalar yaptı. Zeynel Abidin 300 bin kişiye iş imkânı sunulacağını ve 2014 yılında görevinden ayrılacağını açıklasa da muhalifler bundan tatmin olmayıp isyanlara devam etti. Diğer bir çözüm olarak 14 Ocak’ta sokağa çıkma yasağı getirildi, fakat bu olayları daha da kızıştırdı. Halk buna tepki olarak İçişleri Bakanlığının etrafını sardı ve polisler halka tepki olarak gaz bombaları ve ağır silahlarla saldırdı. Bu olaylarda 200 kadar Tunuslu hayatını kaybetti.

Asla davalarından sapmayıp Zeynel Abidin Bin aleyhine sloganlar atmaya devam ettiler. Zeynel Abidin ilk olarak hükümeti görevden aldığını, besin fiyatlarını düşürdüğünü, iç işleri bakanı ve diğer bakanlarını görevden aldığını belirtse de halk isyana devam etti. Çünkü Tunus halkının amacı Zeynel Abidin ve var olan hükümeti yok etmektir. 14 Ocak günü Zeynel Abidin görevden ayrıldığını belirterek ülkeden kaçtı. Büyük sevinçle dolan Tunus sokaklarında zafer sesleri yükseliyordu. Halk sosyal ağlar aracılığıyla birbirine kenetlenip daha da hırslandı ve sonuç olarak zafer halkın oldu. Arap halkı yaşanan bu olaya “Yasemin Devrimi” ismini verdi” (<https://www.tarihiolaylar.com>).

Yaşanan gelişmelerden diğer Arap ülkeleri de etkilenmiş ve Arap Baharı olarak adlandırılan sürece girilmiştir. “Bin Ali’nin ülke dışına kaçmasıyla sonlanan süreç genellikle “Yasemin Devrimi” olarak adlandırılmıştır. “Yasemin Devrimi” ifadesi, henüz “Arap Baharı” tabirinin yaygın bir şekilde kullanılmadığı günlerde, kitlesel gösterilerin Mısır ve Libya gibi ülkelere yayılmasının akabinde bu ülkelerdeki sokak hareketlerini de kapsar şekilde kullanılmıştır. Örneğin, bir Alman gazetesine konuşan Güney Kore Devlet Başkanı, Kuzey Kore’nin de benzer halk

hareketleriyle karşı karşıya kalabileceğini belirtirken Arap ülkelerinde yaşanan Yasemin Devrimi ifadesini kullanarak bu kavramın Tunus'taki olaylara özgü bir adlandırma olarak görülmediğinin bir örneğini ortaya koymuştur. Ne var ki, Tunus'ta yaşanan hareketlenmenin başka ülkelere sıçraması ve bu sürecin “Arap Baharı” olarak anılmaya başlanmasıyla, “Yasemin Devrimi” Tunus'a özgü bir adlandırma hâlini almıştır” (Koçak 2012: 25).

Genel olarak devrimlere baktığımızda çiçek ya da renk isimleriyle adlandırıldıklarını görebiliriz. “Nitekim Gürcistan'da 2003'teki tartışmalı milletvekili seçimlerini takiben oluşan “Gül Devrimi” Eduard Shevardnadze'nin ve Mart 2004'te yapılan yeni seçimlerden sonra da onun yerine geçen Mikhail Saakashvili'nin devrilmesine yol açmıştır. Sivil direniş hareketi olan Gül Devrimi Kmara tarafından desteklenmiştir. Ukrayna'da Pora tarafından desteklenen “Turuncu Devrim”, 2004 yılında başkanlık seçimlerinin tartışmalı geçen ikinci turunu takiben oluşmuş ve seçim sonuçlarının iptaline yol açmıştır. Turun tekrarında Viktor Yushchenko başkan ilân edilmiştir. Kırgızistan'da “Lale Devrimi” 2005 yılında yapılan tartışmalı parlamento seçimlerinden oluşmuştur. Ancak KelKel tarafından desteklenen bu devrim daha önce yapılan devrimlere nazaran farklı bir durum arz etmiştir. Daha fazla şiddet içeren bu devrimde protestocular aynı rengi sembol olarak almamışlar, değişik bölgelerde pembe, sarı gibi farklı renkleri benimsemişlerdir” (Bozkurt 2006: 118).

Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin, başkent Beyrut'ta düzenlenen bombalı bir suikast sonucu öldürülmesi, ülkede hızlı bir siyasal dönüşüme sebep olmuştur. Suriye yanlısı hükümete karşı çıkan eski Başbakan Hariri'nin öldürülmesinden sonra halk protestolara başlamış ve hükümeti istifaya zorlamıştır. Bu suikastten sonra Suriye yanlısı hükümeti istifaya zorlayan hareket de Sedir devrimi olarak adlandırılmıştır.

“Hariri'nin öldürülmesinden sonra ülkede protestolar başladı. Hariri'nin ölümünden Suriye işgali sorumlu tutuldu ve kısa zamanda Suriye yanlısı Karami'nin başkanlığını yaptığı Lübnan hükümeti istifa etti ve Necip Mikati geçici hükümet kurarak protestoları durdurdu. Suriye işgali sona ermiş oldu ve zamanla Lübnan tam bağımsızlık sağlama adına önemli adımlar attı. 29 Mayıs 2005'te başlayan ve dört

turlu yapılan seçimler, 19 Haziran'da Saad Hariri önderliğindeki Suriye karşıtı ittifakın 128 üyeli parlamentoda 74 sandalye kazanmalarıyla sonuçlandı. 35 yaşındaki Saad, genç ve deneyimsiz bir politikacı olmasına rağmen 14 Şubat'ta suikast sonucu ölen ve Lübnan'da kısa sürede ulusal kahraman haline gelen babası Refik Hariri'nin bıraktığı mirası iyi değerlendirdi" (Athloğlu 2006: 1).

İran'daki yeşil hareketin lideri Mir Hüseyin Musavi olarak görülmektedir. İran'da sokak gösterileri yaşandığında da "Yeşil Devrim" terimi sıklıkla kullanıldı. Muhalif Yeşil Hareket, tartışmalı seçim sonuçları ve ülkedeki hareketlilik İran'da da bir devrim yaşandığını belli etmekteydi. "Hareketin önderi olarak kabul edilen kişi Mir Hüseyin Musavi'dir. Başbakanlığından sonra aktif siyasete ara veren, daha sonra 2009 seçimleri için ilk aşamada koruyucular konseyinin katı koşullarından geçebilmişti. Musavi'nin muhalif duruşu adaylığının ilanından sonra açık bir biçimde görünmeye başlamıştır ve daha çok reformist bir değişim isteyen seçmenlerin desteğini almıştır. Seçimden önde iktidara gelme ümidi ile yapılan gösteriler, seçimden sonra bir isyana dönüşmüştür. Meydanlara akan insanların yarattığı atmosfer, bu eylemlerin Arap Baharı'nın başlangıcı ola ihtimalini akla getirmiştir ki hareket uluslararası alanda ciddi yankı uyandırmıştır" (Kamacı 2015: 182).

Seçimlere şaibe karıştığı iddialarının ardından, Tahran'da kitlesel eylemler başlamış ve ülke geneline yayılmıştır. Devletin de eylemcilere karşılık vermesi pek çok insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.

"Musavi, siyasi fikirlerinde dikkat çekici şekilde dış boyuta odaklandı ve İslam Cumhuriyeti'nin kendi sınırları dışındaki faaliyetlerinin yeniden değerlendirilmesini istedi. Deneyimini 1981'de İran Başbakanı Muhammed Ali Recai hükümetinde Dışişleri Bakanı olarak sergiledi. Keza Musavi içten ve dıştan değişim düşüncesini sunarak İslam Devrimi zamanından ve kuruluş döneminden geldiğini ve o döneme ait olduğunu açıkladı. İran rejimi Musavi'nin yeni düşüncesinin taşıdığı mesajı hemen anladı. Bu da Musavi ve destekçilerinin, İçişleri Bakanlığı'nı, 2009'da görevdeki Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad lehine sonuçlanan cumhurbaşkanlığı seçimlerine şaibe karıştırmakla suçlaması sonrası 'oyum nerede?' sloganı attıkları vakit, İranlı yetkililerin uyguladığı şiddete açıklık getiriyor. Musavi geri adım atmadı ve hatta yetkililerinin azaltılmasını ve İran'da tek

yönetim teorisi olan velayeti fakih düşüncesinin gözden geçirilmesini isteyerek cüzi de olsa dini lider Ali Hamaney'e karşı durmasıyla büyük adımlar attı" (<http://www.aljazeera.com.tr>). Musavi şuan resmi mahkeme kararı olmamasına rağmen ev hapsindedir bu durum İran'daki yeşil hareketi haliyle zayıflatmıştır.

Devrimlere genel olarak baktığımızda iyi yönetemeyen siyasi yönetime, ekonomik yetersizliklere halka yapılan zulümlere karşı toplu bir direniş olarak değerlendirebiliriz. "Devrimlerin en önemli hedefi, uluslararası küresel sistemin daha adil yapılanmasıdır. Devrimler, Batı'nın Ortadoğu diktatörlerini koruyan politikalarına karşı bir tür başkaldırıdır. Bu açıdan, ulus ötesi sosyoekonomik adaleti sağlamak için yapılan eylemler olarak nitelendirilmeleri mümkündür" (Özgür 2011: 3). Devrimlerde muhalifleri başarılı kılan benimsedikleri yöntemler olmuştur.

5.3. Arap Baharı Etkisinin En Fazla Görüldüğü Ülkeler

5.3.1 Arap Baharı ve Tunus

Dünya politik tarihi, tarihin en çok konuşulan yenilgisini iki kelime ile özetliyordu: "Arap Baharı". Bahsedilen yenilgi birçok ülkede yönetimin değişmesi ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi, evlerinden olması ve birçok ulusun kaderlerinin değişmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Tunus'ta Sidi Buzid belediye binasının önünde kendini yakan Muhammed Bouazizi, aslında tüm Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerini bir çıkmazın içine atmıştır. "Tunus'ta devrime giden süreç, polis memuru Fadiye Hamdi'nin tezgâhına el koyup tartakladığı Tunuslu genç Muhammed Buazizi'nin 17 Aralık 2010'da kendisini yakmasıyla başlamış, hastanede hayatını kaybeden Buazizi'nin cenaze törenine katılan kalabalıklar rejimi protesto etmiştir" (Ulutaş Torlak 2011: 7).

Buazizi'nin kendisini yakmasının ardından başlayan olaylar başlangıçta bir sivil itaatsizlik olarak kendini göstermiş ancak çok kısa bir sürede kentlerde yaşayan birçok kesimin desteklediği büyük protesto gösterilerine ve hatta şiddetin karıştığı çatışmalara dönüşmüştür. Hükümet yetkilileri, protestoculara karşı insan haklarının ihlal edildiği güç gösterilerinde bulunmuş, polisin de içlerinde bulunduğu birçok kişi yaralanmış ve iletişim özgürlüklerini kısıtlayıcı tedbirler almaya kalkmıştır. Ancak

bazı hacker grupları bu kısıtlamaların üstesinden gelmeyi başarmış ve bu tedbirleri etkisiz kılmıştır.

Olayların bastırılması amacıyla ordudan istediği desteği bulamayan devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali, bir sonraki seçimde aday olmayacağını ve reform çalışmaları yapacağını ifade etmesine rağmen tansiyonu düşürememiş ve Olağanüstü Hal ilan edilmiştir. Olağanüstü Hal ile birlikte ülkeyi terk eden Bin Ali, Avrupa ülkelerine gitmek istemiş ancak olumsuz cevap alınca Suudi Arabistan'a gitmiştir. "Bin Ali'nin ülke dışına kaçmasıyla sonlanan süreç genellikle "Yasemin Devrimi" olarak adlandırılmıştır" (Koçak 2012: 24).

Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali'nin yönetime el koyması ilk başlarda demokrasinin yolculuğu adına önemli bir gelişme olarak düşünülmüş ancak öyle olmadığı sonradan anlaşılmıştır. Bin Ali'nin de diğer diktatörler gibi kendi politik geleceğini sağlama alma çabaları toplumsal yaşamda özellikle değişen dünya düzeni ile birlikte memnuniyetle karşılanmamaya başlamıştır. Bin Ali'nin uygulamalarının insan hak ve özgürlükleri kısıtladığı ve memnuniyetsizliklerin ortaya çıktığı çokça dile getirilmesine rağmen gerekli reform çalışmalarının yapılmaması sonucunda Arap Baharı denilen sürecin başlaması için uygun olan zemin hazırlanmış oldu. Batılı devletlerin kolladığı fırsat olarak nitelendirilen bu memnuniyetsizlik, toplumsal hareket ile Bin Ali'yi koltuğundan etmiştir.

"Arap Baharı'nın en kansız yaşandığı ülke Tunus'tur. Bunun nedeni ise Bin Ali rejiminin gösteriler başladıktan sonra toplumun belli kesimlerinden (bürokrasi, ordu ve işadamları gibi) beklediği desteği görememesidir" (Efegil 2013: 13). Ordu, özellikle gösterileri uzaktan izlemiş müdahale etmekten kaçınmıştır. Ayrıca halk da ordunun bu tavrına karşılık orduyu daha da benimseyici tutum ve davranışlar sergilemiştir.

Olayların son bulması, eylemciler tarafından bir bahar havasının hâkim olduğunu göstermiştir. Arap Baharı sonrası Tunus'ta seçimlere katılan gözlemcilerin raporları ve seçim sonuçları sonucunda oluşan koalisyon hükümeti, değişimin toplumun her kesimi tarafından istenildiğini ve desteklediğini göstermektedir. Bu nedenle eski ile olan bağlar çok kısa sürede kopmuştur.

Olaylardan sonra Tunus'ta, Arap Devrimi sonrası gerçekleşen seçimlerde bir sağ ve iki sol partinin katılımıyla üçlü koalisyon hükümetinin kurulması her ne kadar zorlukların yaşanacağı bilinmesine rağmen olumlu bir gelişme olarak görülmüştür.

5.3.2. Arap Baharı ve Mısır

Dünya tarihinde eski zamanlardan itibaren yer edinmiş, belki de en köklü medeniyetlerden biri olarak sayılabilecek medeniyet Mısır'dır. Mısır, sahip olduğu üçlü kimlik (Afrika, Arap ve Akdeniz) niteliği nedeni ile tarihi boyunca hep denge sorunu yaşamıştır. Tutarlı bir denge politikası ortaya koyamayan Mısır, istikrarsız bir şekilde belirlediği dış politikalarla uluslararası arenada ulusal çıkarlarını tehlikeye atmıştır.

Mısır'da zaman zaman toplumsal hareketler meydana gelmiş ve hepsi tekrar bastırılmıştır. "Tunus'ta başlayan olayların Mısır'a sıçramasının sebebi de halkın mevcut rejimden hoşnut olmamasıydı. "Mübarek rejiminin 1980'li yıllardan sonra ülkeyi olağanüstü kanunlarla yönetmeye çalışması, muhalefetin sesini dinlememesi ve onlara baskı uygulaması, halkın taleplerine yeterince karşılık verememesi adil yargılamının sağlanamaması, dış politikada ABD ve İsrail çıkarlarına hizmet ederek halkın onurunun incinmesi, özelleştirme adı altında devlet mallarının rejime yakın gruplara verilmesi halkta bunalıma neden olmuştur. Bu gibi daha birçok nedenler Mısır'da Tahrir Devrimine giden sürecin ana kaynaklarını oluşturmuştur" (Doğan 2012: 3).

Mısır halkı zaman içerisinde sokaklarda örgütlenmeye başlamıştır. "Tunus'ta yapılan gösterilere paralellik gösteren Mısır Halkı Onur, Ekmek ve Hürriyet simgeleri ile Tahrir Meydanı'na doldu. Hüsnü Mübarek'in istifasını istedi. Muhafif gençlik Koalisyonu olan "6 Nisan Hareketi" Mısır'daki protestoların başında yer alan ve eylemci yanı sıra sokak gösterilerini örgütlemeye çalışan etki itibarıyla güçlü bir aktivist grup olarak ortaya çıkmıştı. Polisin şiddet kullanarak Halid Said'i öldürmesi ve aktivistler tarafından Hepimiz Halid Said'iz hareketinin oluşturulması, Yeter (Kifaye) hareketinin eylemlerde öncü olması Tahrir devriminin kıvılcımını daha da arttırmıştır" (Doğan 2012: 4). Bu eylemler sonucu halkın tepkisine daha fazla karşılık veremeyen Hüsnü Mübarek istifa etmiştir.

Mısır'da olaylar ortaya çıktığında ordu birlikleri de meydanlardaki yerini almış ancak halka yönelik hiçbir müdahalede bulunulmamıştır. “Mısır Silahlı Kuvvetlerine bağlı unsurlar göstericiler tarafından “polise ve Mübarek yanlısı kitlelere karşı güvenlik garantisi” olarak algılanmış, Tahrir Meydanı’ndaki halk, tank paletlerinde uyuyarak askerlerin çekilmesini önlemeye çalışmıştır. Böylelikle Mısır ordusunu önemli bir stratejik iletişim ve halkla ilişkiler stratejisi sergilemiş, Mübarek sonrası rolünün sürdürülebilirliğine oynamıştır” (BÜSAM 2011: 20). Ordunun bu tutumu da Mübarek’in gitmesinde bir etken sayılabilir. Ayrıca ordunun, yeni oluşacak düzende kendisine yer edinmek istediğinden, halkın yanında yer almasını anlayabiliriz.

Mısır'da son yıllarda devam eden hoşnutsuzluk ve sayıları gün geçtikçe artan protesto gösterileri, Tunus'ta yaşananlar da göz önüne alınarak gösterilere daha da cesaret vermiş ve rejim değişikliğini sağlayan bir güce erişmiştir. Bu dönemde Mısır ordusunun tarafsızlığını koruyarak olaylara müdahale etmemesi de büyük bir etkidir. “Bu gelişmelerin ardından Haziran 2012 tarihinde yapılan seçim sonucunda, Muhammed Mursi Mısır'da ilk defa seçimle başa gelen lider olmuştur. İdeolojik ve görüş açısı bakımından yakın olduğu “Müslüman Kardeşler” hareketi içerisinde siyasete başlamıştır” (Elbistan 2013: 1).

Mübarek'in devrilmesi ile seçimle başa gelen 29 Haziran 2012'de seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi de dönemin şartlarında gereken reform çalışmalarını yapmakta halk tarafından yetersiz bulunmuştur. Bu yetersizliğin sonucu olarak da ülkede olaylar tekrar baş göstermiş ve Mursi'nin göreve gelmesinden yaklaşık bir yıl kadar sonra Mısır ordusu yönetime el koymuştur. “Mübarek dönemi askeri istihbarat şefi, Mursi döneminde de Genelkurmay Başkanı olan Abdülfettah Sisi darbeyle ülkenin başına geçti” (Al Jazeera, 2017).

Mısır'da seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı'na yapılan askeri darbe sonrası yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oyların büyük bir kısmını alan darbeci Abdülfettah Sisi oturmuştur.

Mısır'daki süreç önce bir diktatörlüğe başkaldırı, sonrasında büyük bir devrim, askeri güç ile birlikte bir geçiş sürecinden sonra, ilk defa yaşanan serbest seçim ve karmaşası, Müslüman Kardeşlerin iktidarı ve bunun hoşnutsuzluğunun

infiale neden olması ve sonra tekrardan askeri vesayetin yönetime el koyması Şeklinde seyretmiŐtir. “Mübarek sonrası yönetimi ele alan ordu, ülke iÇindeki konumunu korumaya çalıŐmıŐ ve iktidarı devretmek istememiŐtir” (Güder vd. 2012: 15).

5.3.3. Arap Baharı ve Libya

Akdeniz coğrafyasında bulunan Libya, zengin doğalgaz ve petrol yataklarına sahiptir. Bu nedenle ekonomisinin temel dayanağı bu rezervler denilebilir. Libya, Birinci Dünya Savaşı sonrası İkinci Dünya Savaşı’nın kısa bir zaman sonrasına kadar bir sömürü devleti olarak yaşamıştır.

“Akdeniz coğrafyasında yer alan pek çok ülke gibi Libya da Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi bir devlet olarak ortaya çıkmış ve İmparatorluğun demokratikleşme alanında yaşamış olduğu pek çok tecrübeye de tanıklık etmiştir” (Doğan, Durgun 2012: 63). Yaklaşık  c yüzyıl kadar Osmanlı egemenliğinde yaşamını sürdüren Libya, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı’nın zayıflığını fırsata  eviren İtalyanların egemenliğine girmiştir. “Yaklaşık 50 yıl boyunca çeşitli baskılar ile İtalyanların egemenliğinde olan Libyalılar, Soğuk Savaşı’n baŐlangıcındaki g c mücadeleleri sonucunda, 24 Aralık 1951 tarihinde MeŐruti Krallık olarak bağımsızlığını kazanmıŐ ve Birleşmiş Milletler aracılığı ile bağımsızlığa kavuŐan ilk ülke olmuştur” (Doğan, Durgun 2012: 66).

Libya’da kurulan MeŐruti Krallığa karşı ile bağımsızlık ayaklanması olarak da adlandırılabilen ilk darbe, ülkenin kaynaklarının Kral İdris ve yakınlarının elinde toplanmasından ve halka eşit Şekilde dağıtılmamasından memnun olmayan Cumhuriyetçiler tarafından Kral İdris el Senusi’nin Türkiye’de tedavi g rd Ğu sırada yapılmıştır. Bu nedenle Kral da ülkeye geri dönememiŐ ve farklı ülkelerde sığınmacı olarak ömrünü tamamlamıŐtır.

Libya’da sözünü ettiğimiz aşiret tipi yönetimin başlangıcı Kaddafi’nin Kral İdris’e darbe yapması ile başlamıştır. Kaddafi’nin asıl amacı, İslamiyet ile sosyalizmi iÇinde barındıran bir yönetim uygulamasıydı. Bunu gerçekleştirebilmek iÇin öncelikle hukuk sistemini rafa kaldırarak Şer’i düzeni ön plana koymuştur. Bu süre iÇerisinde kendisine karşıt görüşleri bastırmak adına düzenlemeler yapmış, bürokrat

tabakasındaki bütün karşıtlarını tasfiye etmiştir. Daha sonra kamulaştırma çalışmalarını hızlandırmıştır.

“Ekonomist Joseph Stiglitz, kapitalist model üzerine bina edilmiş ekonomik küreselleşmenin ahlaki olarak kabul edilemez siyasi olarak da sürdürülmesi mümkün olmadığını söylediği ekonomik olgular ortaya çıkardığını söylemektedir. Bu durum, rejimlerin meşruiyet kaybının devletin gasp edilerek salt bir grubun çıkarları için kullanılması ve vatandaşların büyük bir bölümünü ihmal etmesiyle yakından ilintili olduğu mevcut devrim dalgasını haber verir gibidir” (Ubeyd 2012: 17). Ancak Ubeyd’in belki de Arap Baharı devrim dalgasında gözden kaçırdığı, Bahar’ın etkisindeki bazı Ortadoğu ülkelerinin – Libya örneği - kapitalist ekonomik düzenden uzak olmasıdır. Bu uzaklığa rağmen devrim dalgasının bu ülkeyi vurması da ekonominin ve devletin gasp edilmesi aşiret sisteminden kaynaklanmaktadır.

Kaddafi’nin bölgesel anlamdaki hedefi, Arap Birliği’ni kurmaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için birçok Arap ülkesiyle görüşmeler gerçekleştirmiş, teoride olumlu dönüşler olsa da pratikte sadece Suriye ve Mısır ile bazı girişimler ortaya konmuştur. Ancak Suriye ve Mısır ile de zamanla anlaşmazlıklar yaşanmış ve Birlik fikri gerçekleşmemiştir.

“Kaddafi döneminde Arap Birliği yönünde izlenen dış politika haricinde üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus uluslararası terörizme verilen destektir. Nitekim Kaddafi’nin terörizme verdiği destekle ilgili olarak İngiliz terör uzmanı Wilkinson’ın “Şayet terörizm için Nobel ödülü olsaydı, Kaddafi kesinlikle en bariz aday olurdu” şeklindeki söylemi, konunun açıklanması açısından oldukça manidardır...Kaddafi, yönetimi ele geçirdikten hemen sonra daha 1969 yılında Yaser Arafat liderliğindeki El-Fetih ve George Habash’ın liderliğindeki Filistin Halk Kurtuluş Cephesi örgütlerine finansal destek sağlayarak bu niyetini ortaya koymuştur” (Davis’ten akt. Doğan, Durgun 2012: 72).

Kaddafi’nin Batı karşıtı faaliyetleri, söylemleri hep görünen şeylerdi. Terör eliyle de birçok faaliyetin azmettirici olduğu ya kesinleşmiş ya da iddia edilmiştir. Londra-New York seferini yapan bir uçağın infilakı sonucu pek çok kişinin yaşamını yitirdiği olayın faillerinin Libya Dış İstihbarat Servisi görevlilerinin olduğu ortaya çıkınca, ilgili ülkeler, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, sorumluların

yargılanması ve gerekli cezai işlemler için iadelerini talep etmiştir. Ancak Kaddafi bu talebi olumsuz karşılamıştır. Kaddafi'nin kararının sonucu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşınmış ve iki önemli yaptırım kararları alınmıştır. “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 21 Ocak 1992 tarihli ilk kararıyla (BMGK, 2a), Libya terörizme karışmakla suçlanmış ve suçluların iadesini talep etmiştir. 31 Mart 1992 tarihli ikinci kararda (BMGK, 1992b) ise Libya'ya karşı, insani yardım hariç tutulmak üzere bir takım önlemler alınmıştır. Bu kapsamda, Libya'dan gelecek ve Libya'ya gidecek uçuşla uçak ve yedek parçası satışı teknik hizmet desteği, her türlü silah, mühimmat, askeri malzeme, araç gereç satışı veya geçişi, bunların üretimi için kaynak aktarımı, lisans verme, bakım ve üretimi yasaklanmıştır. Bununla birlikte ülkelerden, resmi görevliler ve danışmanların geri çağırılması, diplomatik temsilciliklerin sayısının ve seviyesinin düşürülmesi, Libya havayolları afişlerinin faaliyetlerinin önlenmesi, terör suçlarına karışmış kişilerin ülkelere girişinin önlenmesi veya sınır dışı edilmesi talep edilmiştir. Kararda ayrıca suçluların iadesi dışında Libya'nın terörizme verdiği desteği terk ederek somut adımlar atması gerektiği vurgulanmıştır” (Doğan, Durgun 2012: 74).

“İktidar sahibi kimse, kazanma ihtimali olan herkesle konuşur. Gerçek iktidar sahibi herkes bunu yapar. Bütün aktörlerle konuşur, kazanma ihtimali olanla daha fazla konuşur. Kazananın da yanında yer alır, diğerini harcar. Amerika'nın Kaddafi'yle görüşmesi demek, pazarlık yapıyordu, ikna edemedi demektir. Veya kazanamayacağını anlayınca harcadı. Bunu biraz böyle yorumlamak lazım yoksa Libya'da bir olay çıkması mümkün mü? Libya bir aşiret devleti. Aşiretler konfederasyonu, yani bir devlet bile yok ortada. Ülkede olan tamamen sadakat üzerinden yürüyor. Eğer orası daha modern ilişkilerle yönetilen, daha demokratik bir toplum olsaydı çok büyük ihtimalle sonuç daha farklı olacaktı” (Yılmaz 2011: 25).

Libya'daki olayların çıkış temeli açısından Yılmaz'ın vurguladığı ifadeler önemlidir. Zira Büyük Ortadoğu Projesine ilişkin hiçbir resmi belgenin bulunmamasına rağmen bölgeye demokrasi oyununun getirilmesine yönelik çalışmaların Amerika Birleşik Devletleri tarafından koordine edildiğini gözler önüne sermektedir.

“Libya’da da diğer Arap Baharı’nın yaşandığı ülkelerdeki taleplere benzer talepler dile getirilmiştir. Ancak her ülke gibi Libya’nın kendine özgü bir sosyal yapısı vardır. Belki de Libya’yı diğer Ortadoğu devletlerinden ayıran en temel farklardan biri, çok parçalı kabilelerden oluşan sosyal yapısıdır. Libya’da Arap Baharı, 17 Şubat 2011’de başlatılmıştır. Libya, 23 Ekim 2011’de Kaddafi rejiminden kurtulmuştur.” (Akbaş, Düzgün 2012: 68). Kaddafi’nin 42 yıl boyunca yönettiği ve demokrasinin hiçbir niteliğinin yer almadığı Libya’da değişim rüzgârı oldukça sert esmiştir. Yerini kaybetmek istemeyen Kaddafi resmen çatışmış ve zorbalık yapmıştır. Her ne kadar Kaddafi’nin gücüne eşit derecede bir güce erişemeseler de ilerleyen zamanda başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere İngiltere, Fransa gibi Batılı ülkelerin desteği ve müdahalesi ile muhalifler üstünlüğü elde ettiler.

Arap Baharı’nda Libya’nın yeri daha farklıdır. Libya’daki olaylar, hem Arap Birliğini hem Avrupa Birliğini hem de Birleşmiş Milletler’i aynı anda harekete geçirmiş ve yaptırım kararları aldirtmiştir. NATO’ya üye ülkeler direkt müdahil olarak olayları yatıştırıcı rol oynamış ve Kaddafi’nin devrilmesini sağlamıştır. “Libya’daki süreç, emperyal güçlerin dönüşümü yönlendirmesinden ibaret oldu” (Karan 2011: 12).

“Devletin tam kontrolündeki kurumların dışında, olması gereken kurumların (laik politik partiler, işçi sendikaları, halk hareketleri ve gönüllü kuruluşlar gibi) olmaması, bireylere, memnuniyetsizliklerini ifade etmek için kendilerinin geleneksel kurumlarına sığınma dışında seçenek de bırakmamıştır ki, bu kurumlar din, mezhep, kabile, aile, etnik gruplar gibi yapılanmalardır” (Barakat 1993: 274) devlet yönetiminde kabile yönetimi anlayışı ile hareket edip sadece kendi ailesinin ve kendine itaat edenlerin refah seviyelerini yükselten Kaddafi, sadece refah seviyelerinin yükselmesi ve hakları ölçüsünde yaşamak isteyen muhaliflere karşı eşit olmayan güç gösterisinde bulununca, bölgedeki ülkeler kendi güvenliklerini de sağlamak adına muhaliflere silah desteğinde bulundular ve Libya sokaklarında iç savaş baş gösterdi.

Kaddafi’nin de yaşamını yitirdiği olaylar sonucunda birçok temsilcinin (şehir temsilcileri, toplumsal aktörler), yer aldığı ve demokrasinin bütün niteliklerini eksiksiz olarak yerine getirmek ve Libya’yı dünya devletleri arasındaki hak ettiği

yere oturtmak üzere Ulusal Geçiş Konseyi oluşturulmuştur. “1969 darbesi ile iktidarı ele geçiren ve bu tarihten itibaren rejimi kendi idealleri ve ideolojisine göre dönüştiren Muammer Kaddafi’ye karşı 15 şubat 2011’de patlak veren olaylar sonrasında toplumsal bir hareket başlamıştır. 17 şubat devrimi olarak da adlandırılan Kaddafi karşıtı hareket tarafından 5 Mart’ta Ulusal Geçiş Konseyi (UGK)’nin kurulduğu ilan edilmiş ve konsey, çeşitli ölkelerce tanınmıştır. Demokrasi, adalet ve özgürlük, Ulusal Geçiş Konseyi’nin temel ilkeleri olarak ilan edilmiştir” (Demir 2011: 50).

Kaddafi’nin öldürölmesiyle sonuçlanan baskı ortamı, ölkede istikrarsızlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öлке çapında birçok silahlı örgüt yapılanması ortaya çıkmış ve Kaddafi sonrası kurulan Ulusal Geçiş Konseyi’nin bu silahlı örgütleri birleştirme çalışmaları sonuç vermemiştir. Ayrıca bir diğer önemli sorun da Kaddafi döneminde oluşan kabileler arasındaki ayırımın ortaya koyduğu düşmanlık ve bu düşmanlıkla galip gelme uğraşlarıdır. şöyle ki Kaddafi yanlısı kabileler, Kaddafi sonrasında diğer kabileler karşısında kendilerini koruyabilmek amacıyla Konseyin birleştirme çağrısına olumlu cevap vermemiştir. Ayrıca Konseyin bu güvensizlik ortamını ortadan kaldıracak şekilde hareket etmemesi de birliği engellemektedir.

Öлке çapında ciddi etkinlik gösteren İşlami yapılanmaların varlığı halen devam etmektedir. Bu yapılanmaların bu süreçte nasıl bir yol izleyecekleri merak konusudur. Ulusal Geçiş Konseyi’nin başkanı, hukuk kaynağı olarak şeriatı esas alacaklarını beyan etmiştir.

Her ne kadar yaklaşık 65 yıl önce bağımsız bir devlet haline gelmiş olsa da kuruluşundan bu yana diktatörlük rejimi ile yönetilen Libya’da demokratik düzen halâ tam oturmuş değildir. Daha çok aşiret yönetimi ile bugünlere gelmiş politik düzende çok partili demokratik düzenin istikrar kazanması uzun uğraşlar gerektirmektedir. Hangi yönetimde olursa olsun muhalif kanadın bir gün iktidar durumuna geçtiğindeki hareket tarzı, genellikle intikam duygularının hâkim olduğu bir hareket tarzıdır. Bunun önlenmesi amacıyla geçiş sürecinde her iki kanattan daha ılımlı politik hareketlerde bulunmuş kişilere rol vermek faydalı olacaktır.

5.3.4. Arap Baharı ve Bahreyn

Arap Baharı'nın varlığını gösterdiği ülkeler arasında hem ekonomik hem de politik açıdan zayıf ülkelerin de bulunması, bu ülkelerin dış müdahalelere açık hale gelmesine neden olmaktadır. Öncelikle politik olarak lanse edilen bu ülkelerin diğer ülkeler tarafından müdahale değerlendirmeleri, daha sonraki boyutta ekonomik olarak daha etkin bir şekilde kendini göstermektedir. “Körfez ülkeleri içinde ekonomik durumu parlak olmayan Bahreyn'in jeopolitik konumu itibariyle büyük öneme sahip olduğu bir gerçek. Bahreyn'de Şiiilerin iktidarı ele geçirmesi durumunda İran'ın bundan zaferle çıkacağı ve bugün Suudi Arabistan'ı İran'dan ayıran denizden yerine 25 kilometrelik bir köprünün ayıracağı endişesi büyük devletler için statükonun muhafazasını gerektiriyor” (Özdemir 2012: 64).

Bahreyn'de de diğer Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi değişim rüzgârları zaman içerisinde kendisini göstermiştir. “14 Şubat 2011 tarihinde Bahreyn de ortaya çıkan ve büyük değişim rüzgârlarına neden olan Arap Baharı İnci Devrimi ya da 14 Şubat devrimi olarak adlandırılır” (<https://www.academia.edu>).

Arap Baharı'nda rejimin desteklediği (özellikle Şii İran'ın tehdit olarak görülmesi açısından) tek ülke Bahreyn denilebilir. Bunun nedeni ise ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun Şiiilerden oluşmasıdır. “2012 yılında Bahreyn'deki iç ve dış politika gelişmelerini Arap Baharı isyanları nedeniyle 2011 yılında ülkede gerilen siyasal ortam ve meydana gelen olaylar büyük ölçüde etkilemiştir. Başlangıcı Arap Baharı gelişmelerinin öncesine giden iç siyasal gerilim ve sokak olayları, 2011 yılı başında bir Şii Ayaklanmasına dönüşmüş, ayaklanma hükümetçe bastırılmasına rağmen olaylar 2012 yılında da zaman zaman devam etmiştir. Arap Baharı'nın tetiklediği son olayların derinleştirdiği toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunlar ile devam eden iç siyasal gerilim kral ve hükümetin bütün çabalarına rağmen 2012 yılında da ortadan kaldırılamamıştır. Şii nüfusun siyasal reform talepleri tamamen karşılanmadığı için Şiiilerle Sünniler arasındaki toplumsal bölünme ve göstericilerle hükümet arasındaki sokak olayları tamamen sonlandırılmamıştır” (Öztürk 2012: 1). Bahreyn'in bağımsızlığından bu yana İran destekli ayaklanmaların sık sık çıktığı bilinmektedir. Yönetiminin Sünnilerin elinde olması ve muhalif bulunan Şiiilerin iktidara geldikleri takdirde bölgesel anlamda İran etkisinin artabileceği

durumlarından dolayı Bahreyn rejimi, başta bölge devletleri olmak üzere birçok Batılı devlet tarafından desteklenmiş ve ayaklanmalar bastırılmıştır.

Nüfusunun büyük çoğunluğu Şii olan Bahreyn'deki ayaklanmalar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri desteği ile bastırılmıştır. Hatta bu desteklerin sağlanması, İran tarafından protesto edilmiştir. “Bahreyn’de tırmanan gerilim, Körfezin iki büyük gücü olan İran ve Suudi Arabistan’ın son yıllarda giderek artan çekişme ve rekabetinin bir yansımasıydı ve toplumsal değişim talepleri, jeopolitik rekabetin gölgesinde kaldı. Körfez İş birliği Konseyi bünyesinde Mart 2011’de Bahreyn’e yapılan askeri müdahale, Saddam sonrası dönemde Körfez’de hegemonyasını pekiştiren İran’ın bu kez de Şii nüfuslar lehine değişecek toplumsal dengeler aracılığıyla Körfez’de kazanacağı yeni güç ve manevra alanlarını engellemek ve statükoyu korumak amacını taşıyordu. İran’ın körfez siyaseti, Devrim’in ilk yıllarında rejimini yaymak ve nüfuzunu genişletmek amacıyla Körfez’de yaşayan Şii ayaklanmaları ve kendilerini yöneten Batı güdümlü monarşilerini tıpkı İran’ın Amerikan Şah’ını devirdiği gibi devirmeleri için kışkırtma politikası ekseninde şekillenmiştir. Ancak bu siyaset daha çok ideolojik zeminde kalmış, İran askeri bir müdahale ya da çatışmadan uzak durmuştur” (Şen 2012: 104).

Bahreyn’deki gösterilerde hayatlarını kaybeden insanlar Bahreyn İnsan Hakları merkezi tarafından rapor edilmiştir. Gösteriler sonucu, göstericilerin taleplerinin tamamı karşılanmamış olmasına rağmen “kral, seçimle göreve gelen parlamento başkanlarına ve atamayla göreve gelen Danışma Konseyi’ ne yasama meclisini fesh etmeden önce danışmak zorunda olacak; meclisin seçimle göreve gelen kısmı başbakanın desteğini çekerse, bunu krala bildirecek ve bu durumda kral başbakanı görevde tutma ya da gönderme yetkisine sahip olacak” (Al Jazeera 2013) şeklinde reformlar yapılmıştır.

Bahreyn’deki ekonomik, siyasi, eşitlik gibi söylemler karşılanmadığı müddetçe Şii kesimin isyanları devam edebilir. Bölgedeki Sünni yönetimlerde bu isyanlara karşı her an hazırlıklı olmak zorundadırlar.

5.3.5. Arap Baharı ve Suriye

Arap Baharı sürecinde Suriye, gerek Amerika Birleşik Devletleri'nin gerekse diğer devletlerin öngöremediği değişim sürecine girmiştir. 2011 yılında başlayan olaylar günümüzde devam etmekte ve istikrarsızlık sürmektedir. "Arap Baharı olarak tanımlanan Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerindeki devrim serisinin Suriye bölümü, en uzun ve kanlı sahnesini sergilemektedir. Arap Baharı yaşayan diğer ülkelere nazaran Suriye'deki çatışma sürecinin uzaması, karmaşık içsel ve dışsal faktörlere dayanmaktadır" (Şen 2013: 56). Ayrıca ülkenin bütün şehirlerinde değil sadece bir kesiminde olayların çıkması ve devam etmesi de ayrı bir karmaşıklığa neden olmaktadır. Bu nedenle Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı'nın en talihsiz ülkesinden çok, belirgin olarak hedef ülkesi Suriye'dir.

"Suriye'de olayların nasıl patlak verdiği konusuna gelince Mart ayının ilk günlerinde başlayan barışçıl gösterilere güvenlik güçlerinin sert müdahalesi, ülkede giderek daha fazla sayıda insanın hayatını kaybettiği bir iç savaşa yol açtı. Olayların fitilini ateşleyen ilk gelişme ise, güneydeki Dera kentinde iki gencin duvar yazıları sebebiyle tutuklanması sonrasında meydana geldi. Yoğun işkencelere maruz kalan gençlerin serbest bırakılması için mensup oldukları aşiretlerin sokağa dökülmesi, kentte gerilimi arttırdı" (Karkın, Yazıcı 2015: 206). 2011 de bir Cuma namazı sonrası diğer ülkelerde başlayan protestolar, Suriye'de uzun yıllar sürecek ve binlerce insanın hayatına mal olacak olan iç savaşı başlatmıştır. Ancak Suriye'deki olayların ayırıcı niteliği, söz konusu ayaklanmaya büyük katılımın olmamasıdır. Çoğu kesim, olaylara katılmayarak tarafsızmış gibi görüntü vermiş olmasına rağmen aslında rejimin istediği tepkiyi göstermektedir. Bu nedenle olaylar belirli bir sınırdan kalmıştır.

Suriye'deki olaylarda ilk başta şiddet yanlısı bir tutum kendini göstermez iken ilerleyen zamanlarda yönetimin olayları bastırmak adına orantısız bir şekilde insan haklarına aykırı güç kullanması, şiddet yanlısı bir tutumun ortaya çıkmasına neden olmuş hatta profesyonel anlamda diyebileceğimiz silahlı örgütlenme faaliyetleri görülmüştür. Çünkü Suriye yönetiminin bu süreçte işlediği insan hakları ihlal suçları, birçok ülke tarafından bilinmesine ve sık sık dile getirilmesine rağmen

pratikte rejime ve çözüme yönelik hiçbir yaptırım veya müdahale söz konusu olmamıştır” (<http://www.suriyegundemi.com>).

Suriye’de istikrarsızlığın en büyük etkeni, muhalif gruplar ile mevcut yönetimin ülkenin geleceği konusunda uzlaşamamalarının yanı sıra bölgede varlık göstermeye başlayan örgüt yapılarının birden fazla olmasıdır. Özellikle başta terör örgütü PYD/PKK olmak üzere terör grupları ve son yıllarda işlediği cinayetler ve uyguladığı terör yöntemleri ile ciddi şekilde kendinden söz ettiren IŞİD’in varlığı, istikrarın sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Ülkede ortaya çıkan istikrarsızlık ortamında rejim lehine ve aleyhine faaliyet gösteren birçok devlet de bulunmaktadır.

Suriye söz konusu olduğunda Türkiye ve İran arasında küçük çaplı sorun yaşanmasının nedeni, Suriye’nin İran açısından göz ardı edilemeyen önemidir. Suriye ve İran arasında ciddi bir ilişki söz konusudur.

“İran-Suriye dostluğu İran Devrimi ile başlasa da İranlı devrimcileri ile Baas rejimi arasındaki ilişkiler daha öncesine dayanmaktadır. İmam Musa Sadr başta olmak üzere İranlı İslamcı devrimcilerin bir kısmı, İran Devrimi başlamadan önce Lübnan iç savaşından mağdur olan Şiiilere yardımcı olmak ve İsrail’e karşı savaşmak için Lübnan’a gitmiş ve orada Hafız Esad yönetimindeki Suriye’den destek almıştır. İranlı devrimciler ile Esad arasındaki ilişki, devrim sırasında ve sonrasında da sürmüştür. Nitekim Suriye, devrim sonrası İran’da yeni bir rejimi tanıyan ilk ülkelerden birisi olmuştur” (Mobayad’dan akt. Sinkaya 2012: 5).

“İlk bakışta İslamcı İran ile sosyalist milliyetçi Baas rejimi arasında ortaya çıkan yakınlaşma tuhaf gibi görünse de her iki ülkede hakim olan ideolojiler arasında ortak bir yön vardır. Farklı kaynaklardan beslenmesine ve farklı hedeflere matuf olmasına rağmen Siyonizm ve Amerikan karşıtlığı devrimci ve İslamcı İran ile Baas rejimi yönetimindeki Suriye’yi aynı noktada buluşturmuştur” (Sinkaya 2012: 5). Bu buluşma, Suriye ve İran arasında ittifakı sağlamıştır. Hatta öyle ki Irak’ın İran’a saldırdığı dönemde Suriye de Irak’a saldırmıştır. “Dönemin İranlı yetkililerine göre Arap Baharı sürecinde bölge, İsrail’e karşı mücadele eden ve Amerikan

hegemonyasına karşı direnen “direniş cephesi” ile Batı ile iyi ilişkileri olan “statükocu rejimler” arasında ikiye bölünmüştür” (Sinkaya 2012: 36).

Suriye’de yaşananların uluslararası arenaya taşınmasının bir diğer nedeni de Suriye’nin etnik açıdan birçok farklılığı barındırmasıdır. Özellikle diğer körfez ülkelerinin politik çıkarları üzerinden Suriye’deki olaylara müdahil olması, olayların boyutunu etkilemiştir. Bölge ülkelerinin İran’ın güçlenmesini engellemek adına muhalefeti desteklemesine karşın İran, Esad rejimini destekleyerek bölgedeki en önemli müttefiğini kaybetmeyi engellemeye çalışmaktadır.

İran’ın yanı sıra Suriye’de yönetimin değişimi, Rusya’nın bu ülkedeki ve genel olarak bölgedeki bütün varlığını tehdit etmektedir. Rusya’nın uluslararası arenada Beşir Esad’a destek vermesinin asıl nedenini de bu hususlarla açıklamak mümkündür. Öyle ki 2018’in Şubat ayında Birleşmiş Milletler tarafından alınan ateşkes kararı, ilk başta Rusya tarafından reddedilmiştir ancak daha sonra kabul edilmesine rağmen de sonuç noktasında pek bir şey değişmemiştir.

“Diğer taraftan Suriye’den sonra başta İran olmak üzere “bahar”ın başka ülkelerde yayılma, hatta Rusya’nın “arka bahçesi” olarak adlandırılan Kafkasya ile Orta Asya’da benzer senaryoların uygulanma tehlikesi mevcuttur. Dolayısıyla Rusya, Beşir Esad yönetimini desteklemeye devam edecektir” (Kemaloğlu 2012: 15). Diyebiliriz ki dünyanın iki büyük gücünden biri olan Rusya, hem askeri hem politik hem de ekonomik anlamda rejimi desteklemektedir.

“Küresel ölçekte Rusya ve Çin’in; bölgesel - sınırlarının yakın olması nedeni ile - güç olarak da İran’ın Suriye’ye verdiği destek, Esad’ın elini rahatlatırken, muhaliflerin dağınıklığı, terör eylemlerine başvurmaları ve Batı destekli olmaları da halk nezdinde güç kazanmalarını engellemiştir” (Doster 2013: 76).

Diğer yandan dünyanın diğer büyük gücü Amerika Birleşik Devletleri ise demokrasi söylemini Suriye’de de etkin kılmak için muhalif gruba destek vermektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Amerika Birleşik Devletleri, Suriye’de bulunan muhalif gruplara olan desteğinin yönünü sonraki zamanda aynı bölgede faaliyet gösteren terör örgütlerine (PKK/PYD/YPG) çevirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nin bu tavrı, özellikle bölgenin en aktif ülkesi olan ve sınır ülkesi

olması nedeniyle de tehlikeye en açık ülke olan Türkiye'nin tepkisiyle karşılaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri her ne kadar bu örgütlerin desteğinin ilk başta belirli bir zaman ve bölgede faaliyet gösteren terör örgütü IŞİD'in varlığının sonlandırılmasına kadar süreceğini açıklasa da sonraki süreçte bu desteğin IŞİD'in varlığının sonlanmasından sonra da devam edeceğini açıklamıştır.

Görüldüğü gibi Suriye'nin iç meselesi, küresel ölçekte bir boyut olarak değerlendirilmekte ve bölgesel anlamda Türkiye, İran, Suudi Arabistan; küresel anlamda ise Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Batılı ülkeler gibi güçlü devletlerin müdahil olduğu bir süreç işlemektedir. Sorunun çözümünde şu an başta Türkiye olmak üzere Rusya ve İran büyük çaba harcamaktadır.

Ayrıca Suriye krizinin bölgesel anlamda da birçok zararı ortadadır. Kriz sebebi ile evlerini terk etmek zorunda kalanlar çevre ülkelere sığınmakta ve o ülkelere çeşitli toplumsal, ekonomik, politik ve uluslararası arenadaki konum itibarıyla zararlar vermektedirler.

Suriyeli mülteciler başta Türkiye olmak üzere Irak, İran ve Arap ülkelerine zaman zaman da Akdeniz ülkelerine göç etmişlerdir. Suriyeli mültecilerin ilk zamanlarda geçici olan göç durumları, Suriye'de çözümün bir krize dönüşmesi sonucu devam eden kaos ortamının etkisiyle toplumsal yapıyı bozabilecek bir kalıcılığa dönüşmüştür. Özellikle Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa ve Hatay gibi sınır bölgelerinde yer alan kentlerde sosyal yaşam içerisinde Suriyeli mültecilerin neden olduğu karışıklıklarla sık sık karşılaşılmaktadır. Türkiye'nin diğer bölge ülkelerine göre hem maddi hem de politik açıdan mülteci sorununun üstesinden geleceği düşünülse de toplumsal gerginliğin yatışması, tüm ülke vatandaşları nezdinde Suriyeli mültecilerin ülkelere dönmesiyle mümkündür.

Ayrıca Suriyeli mültecilerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yapılan yardımların maddi boyutun da üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur. Afet ve Acil Durum Yönetimi Daire Başkanlığı'na ait kampların dışında yaşayan Suriyeli mülteciler de dahil olmak üzere Türk hükümeti tarafından Suriyeli mültecilere yapılan yardımlar ciddi meblağlara ulaşmıştır. Her ne kadar Avrupalı devletler Suriyeli mültecilerin Türkiye sınırları içerisinde kalması durumunda maddi anlamda yardım yapacaklarını ifade etmiş olsalar da söz konusu yardımların çok az bir

miktarını temin etmişlerdir. Bu maddi harcamaların, diğer kamusal hizmetlerin sunumunda zaman zaman sorunlar ortaya çıkması gibi sonuçları doğmaktadır. Kamusal yaşamda hizmetlerin sekteye uğraması, halk arasında memnuniyetsizliklerin ortaya çıkmasına ve gerilimler yaşanmasına neden olmaktadır. Birçok Türk vatandaşı Suriyeli mültecilere yapılan yardımların son bulmasını ve ülkelerine gönderilmeleri için gereken çalışmaların bir an önce tamamlanmasını istemektedirler.

Mülteci sorunu sadece Türkiye ve bölge ülkeleri tarafından değil aynı zamanda Avrupa ülkeleri tarafından da takip edilen bir konudur. Özellikle Türkiye'nin coğrafi konumu itibari ile Avrupa'nın sınırında olması ve olası bir mülteci krizinde Türk hükümetinin mültecileri Avrupa yönünden sınır dışı eden politikalar uygulamaya koyması, tüm Avrupa'da çok kısa sürede toplumsal krizin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Suriye'deki istikrarsızlığın en ciddi şekilde tehdit ettiği ülke, Türkiye'dir. Amerika Birleşik Devletleri, bölgede faaliyetlerini sürdüren ve birçok insanın hayatını kaybetmesine veya evlerini terk etmesine zorlayan terör örgütü "İŞİD"le mücadele" adı altında sınırda muhafız birliklerinin oluşturulacağını ve bu askeri gücün personellerinin çoğunun bir diğer terör örgütü PKK/PYD/YPG güçlerinden oluşacağını açıklaması, Türkiye ile ilişkilere zarar verici bir nitelik kazanmıştır.

Öztele, gelinen noktada Suriye, Büyük Ortadoğu Projesi'nin başlangıç amacını tek başına taşıma boyutuna gelmiş bir kriz ile uğraşmaktadır. Sürecin halen aktif bir şekilde devam etmesi, çözüm ortaklarının farklı görüşler çerçevesinde hareket etmesi, sürece müdahil olan devletlerin gün geçtikçe sayı olarak artması ve Birleşmiş Milletler sürecin sonlanması gibi nedenlerden dolayı bölgedeki kaos ortamı devam edecektir.

5.4. Arap Baharı'nın ABD Açısından Değerlendirilmesi

11 Eylül 2001 tarihini Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel anlamda terörle tehdit edildiği ve çalışmanın başlangıcında da bahsettiğimiz "demokrasinin seyrinin değişmeye" başladığı tarih olarak nitelendirebiliriz. 11 Eylül saldırılarından sonra terörizmin küresel bir tehdit halini aldığını ileri sürerek bir an önce yok

edilmesi gerektiğini ve bunun için hiçbir şeyden kaçınılmayacağını ifade edip ilk olarak Afganistan'ı işgalle başlayan serüven, günümüzde de yine insanların ölümü ile devam etmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, yara aldığını iddia ettiği 11 Eylül saldırıları sonrasında “terörizmle savaş” sloganı ile hareket etmeye başlamıştır. Terör tehdidin kökünü kurutmak amacıyla öncelikli olarak bölgenin tam olarak belirlenmesi gerekiyordu. Amerikalılara göre, Moritanya’dan Endonezya’ya kadar uzanan ve 50’yi aşkın ülkeyi kapsayan İslam coğrafyası, terörizmin yeşerdiği topraklar olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda, “Amerika Birleşik Devletleri yönetimlerine ve CIA’ya stratejik arge hizmeti veren “RAND Cooperation” adlı bir düşünce kuruluşu tarafından, “Sivil Demokratik İslam: Ortaklar, Kaynaklar ve Stratejiler” başlıklı 88 sayfalık kapsamlı bir rapor hazırlanarak Bush yönetimine sunuldu. “İslam ve Müslümanlar, Batı demokrasisi değerlerine ve küresel düzene uyumlu hale getirilemezse, medeniyetler çatışması olasılığının yüksek olduğu” tezinden yola çıkılan bu raporda İslam coğrafyasının nasıl denetim altına alınacağına dair bir strateji öneriliyordu” (Günel 2004: 158).

Asıl amaç, “küresel terörizmle mücadele ederek dünya devletlerini korumak” olarak lanse edilse de arka planda işleyen süreç, aslında herkesin gördüğü ve dile getirdiği üzere çok farklı bir şekilde tamamen ulusal çıkarların işlerliğini kuvvetlendirmek adına ilerleyen bir süreç olarak devam etmektedir. Dünyanın zengin yer altı kaynaklarına ev sahipliği yapan ülkelerin de aralarında bulunduğu Ortadoğu coğrafyasında, terörün yeşermesine artık izin verilmeyeceği, bölgede yer alan ve diktatörlükle yönetilen ülkelere demokrasinin getirileceği gibi amaçlarla başlayan süreçte bölgedeki kaynaklardan pay almak isteyen başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok devlet, kendilerini görevlendirilmiş olarak göstermektedirler.

Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan’dan sonra Irak’ı işgal etmesi, özellikle ekonomik çıkar odaklı hareket ettiğinin en açık kanıtıdır. Çünkü Irak’ın ciddi bir petrol rezervine sahip olduğu gerçeği, cazibesini artırmış ve daha güçlü devletlerin müdahalesine açık hale getirmiştir. Sonrasında ise daha hızlı davranarak bölgede söz hakkını elde eden Amerika Birleşik Devletleri, Irak petrol kaynaklarının kullanımını kontrol altına almıştır. Daha açık bir ifade ile bu kaynağın kullanımının

yalnız başına Irak'a bırakılmasının, özellikle Amerika Birleşik Devletleri tarafından kabul edilebilir bir durum olmadığı Irak'ın işgali ile kendini ortaya koymuştur. Irak'ın işgalinden sonra Ortadoğu coğrafyası üzerinde büyük planların uygulamaya konulacağı bir diğer proje hayata geçirilmiştir: Arap Baharı.

Resmi anlamda hiçbir belgesi bulunmayan ilk proje olan Büyük Ortadoğu Projesi, Kuzey Afrika ülkelerini de içine alan bölgeyi kapsadığı, Amerika Birleşik Devletleri'nin projenin açıklanmasından sonra kapsamının daha da genişletilmeye ihtiyacı olduğu ve genişletildiği açıklaması ile ortaya konmuştur. Daha sonra bu projenin sınırlarında Arap Baharı adı verilen bir diğer proje doğmuştur. Bölge içerisinde yer alan ve diktatörlükle yönetilen ülkelere demokrasinin ithal edilmesi ve hem ekonomik hem de insan hak ve özgürlükler anlamda iyileştirmelerin yaşanması amacıyla başlatılan proje kapsamında 35 ülkede birbirini izleyen rejime yönelik birçok ayaklanma ortaya çıkmıştır. Büyük Ortadoğu Projesinin ne zaman planlandığı bilinmemektedir ancak başlama zamanı 11 Eylül saldırıları sonrasına denk gelmektedir; Arap Baharı ise aynı şekilde Büyük Ortadoğu Projesi'nden kısa bir süre sonra gün yüzüne çıkmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu bölgesinde başlattığı proje, Irak'ın işgali sonrası bir değişim geçirerek bu bölgelerde demokrasi havasının hâkim olması düşüncesi ile devam etmektedir. Arap Baharı olarak adlandırılan bir sürece dönüşen proje kapsamında birçok ülkede can kaybı yaşanmış olmasına rağmen halen demokratik tutumların sergilendiği söylenemez. Ayrıca yine birçok ülkede kaos ortamı devam etmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel anlamda terör eylemlerini önlemek/bertaraf(!) etmek amacı ile başlattığı askeri hareketler, "terörizmin vatanı" olarak nitelendirdikleri Ortadoğu'da küresel ölçekte birçok aktörün de rol alması ile birlikte halen devam etmektedir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri açısından da en açık bir şekilde görülmektedir ki bu amaç doğrultusunda hareket edilse idi eğer, Ortadoğu coğrafyasındaki en büyük müttefiği olan Türkiye'nin yaklaşık 40 yıldır mücadele ettiği terör sorununun son bulmuş olması gerekiyordu. Amerika Birleşik Devletleri son olarak Suriye'de var olan IŞİD terör örgütüne karşı bir diğer terör örgütü PKK/PYD/YPG ile anlaşma yapmış, ciddi ölçüde yardımda bulunmuştur.

Ancak bu yardımın Suriye sınırında yer alan ve yaklaşık 40 yıldır terör saldırıları ile mücadele eden Türkiye açısından tehlike oluşturduğu, her türlü makam/kesim tarafından defalarca dile getirilse de aksi bir davranışla karşılaşılmamıştır. Yardımların amacının IŞİD terör örgütü ile mücadele etmek olduğu Amerika Birleşik Devletleri tarafından da defalarca dile getirilmiş olmasına rağmen IŞİD'in son bulması ile de yardımların devam edeceğinin belirtilmesi ayrı bir çelişkiyi ortaya koymaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bölge üzerindeki çalışmalarının ne zaman son bulacağına dair hiçbir belge/işaret bulunmamaktadır. Ancak kabul gören şey, demokrasinin seyrinin değişmesi, bölge halkları açısından hiç de faydalı bir durum olmamıştır. Bölgede daha önce kabul edilmese de bir istikrar ortamı varken Arap Baharı süreci ile kaos ortamı hâkim olmuştur. Beklenenlerin aksinin yaşandığı süreç, Amerika Birleşik Devletleri'nin kontrolü altında ilerlemektedir ancak küresel ölçekte söz sahibi olduğunu iddia eden birçok devlet de sonradan müdahil olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri'nin hem Ortadoğu coğrafyasında hem Kafkaslarda hem Balkanlarda hem de Uzak Doğu'da aynı anda kontrol sağlama çalışmaları, bütün bu bölgelerde sorunların çıkmasına ve çözümlerin gecikmesine neden olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin üstlendiği rol, değişen dünya düzeninde giderek etkisini yitirmektedir de diyebiliriz.

5.5. Arap Baharı' nın Rusya Açısından Değerlendirilmesi

Her devlette olduğu gibi Rusya'nın da dış politikasında ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmesinin sonucu, Arap Baharı'nın başlangıcında geri planda kalmış olmasıdır. Ancak Arap Baharı'nın gün geçtikçe hem sınırlarına yaklaşması hem de ekonomik ilişkilerin yoğun olduğu bölgelere sıçraması, Rusya'nın Arap Baharı'nda etkin role bürünmesine neden olmuştur.

Özellikle Suriye'de Arap Baharı düşünüldüğünde Rusya'nın sessiz kalması olanaksızdır. Çünkü yakın zamana kadar Rusya'nın Suriye'nin borcunun büyük bölümünü silmesi ve gelişen ekonomik ilişkiler, aslında Rusya'nın ulusal çıkarları açısından büyük önem arz etmektedir. Suriye, bu ekonomik ilişkilerden dolayı

'Rusya'nın Akdeniz'e açılan kapısıdır' dahi denilebilir. Bu bağlamda Rusya'nın Esad yanlısı politika izlemesi kaçınılmazdır.

“Rusya'nın Arap Baharı sürecinde şekillenen yeni Ortadoğu politikasının üç temel hedefi bulunmaktadır: Bölgesel anlamda siyasi, askeri ve ekonomik çıkarlarını savunmak, küresel güçler dengesi çerçevesinde Ortadoğu'daki etkin konumunu muhafaza etmek ve Arap Baharı'nın kendi siyasi bağlamı üzerinde yaratabileceği etkilerin önüne geçmek” (Erşen 2014: 78).

Rusya'nın yüzyıllardır devam eden “Sıcak Denizlere İnme” politikası, Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı ile kendine yeniden yer bulmuş ve ilerlemektedir. Bölgenin Rusya'ya coğrafi olarak en yakın ve sıcak denizlere kıyısı olan ülkesinden biri olan Suriye'de ortaya çıkan kaostun çözümünde bölgesel devletler statüsünde söz sahibi olmak uğruna her türlü maddi ve manevi çabanın içine girmiş ve rejim yanlısı çalışmaları ile deniz kıyısı bir ülkede yer edinmiştir. Başlarda geçici bir yer edinme olarak düşünülen bu çalışmalar, Rusya'nın askeri üsler kurması ve 2017'nin son günlerinde bölgede kalıcı olacağını ifade eden açıklamalar ile farklı açılara yönelmiştir.

Rusya'nın bu tutumu başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok Avrupa ülkesini rahatsız etmiştir. Ayrıca bu tutum, bölgenin bazı ülkelerinde Amerika Birleşik Devletleri etkinliğinin yeniden sorgulanması gerekliliğini de gündeme getirmiştir. Çünkü Suriye'de süren kaos ortamında Birleşmiş Milletler tarafından alınan ateşkes kararına rağmen Rusya'nın tavrına -rejimin desteklenerek ateşkes şartlarına uyum sağlamaması- bir karşı duruş sergileme gereksinimi ortaya çıkmış ve ateşkesin bozulması durumunda Amerika Birleşik Devletleri tarafından da aynı şekilde karşılık verileceği ifade edilmiştir.

Gelinen noktada Amerika Birleşik Devletleri'nin yokluğunda ortaya çıkabilecek bir olasılık gerçekleşmiş görünmektedir: Rusya bölge üzerinde giderek güç kazanmaktadır.

Suriye'de Rusya, hiçbir enerji kaynağının olmamasına rağmen varlık göstererek hem sıcak denizlere inme politikasını korumak hem de olası bölgesel nüfuzlarda etkin bir rol almak istiyor; İran, Siyonizm'le mücadelede en önemli

müttefiğini kaybetmek istemiyor; Türkiye ise sınırında yaşanan kaos ortamının olumsuz etkilerinden ulusal çıkarlarını korumak adına daha etkin bir şekilde rol almak ve kendi geleceğini kendisi tayin etmek istiyor.

Bahsettiğimiz üzere sadece yakın bölgede yer alan ülkeler açısından dahi Suriye konusu halen bir uzlaşma alanı olarak görülememektedir. Rusya'nın çözümden yana olup rejimi destekleyen çalışmalarının yapılmasına rağmen Suriye üzerinde bir uzlaşmanın sağlanması, kısa zamanda pek de olası bir durum gibi durmamaktadır.

5.6. Arap Baharı' nın Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Büyük Ortadoğu Projesi ya da Arap Baharı projesi, söz konusu bölgede yürütülen veya yürütülecek olan bütün projelerde en kilit noktada yer alan ülke Türkiye'dir. Coğrafi konumu itibari ile ve bölgesel gücü açısından Türkiye'nin bölge üzerinde sahibi olduğu söz olma isteği ulusal çıkarlar açısından vazgeçilmezdir.

Türkiye'nin bölgesel etkinliği Cumhuriyetin kuruluşuna dayanmaktadır. Birçok tarihi kaynakta da yer aldığı gibi Türkiye toprakları üzerinde birçok devlet, Birinci Dünya Savaşı sırasında söz sahibi olmak istemiş ve ne yazık ki bazı devletler bunu elde etmiştir. Ancak sonrasında verilen bağımsızlık mücadelesi ile Türkiye kendi bağımsızlığını elde etmiş ve ayakları üzerinde durmaya başlamıştır.

“Türkiye'nin Ortadoğu halkları arasında en radikal Batılılaşma projesine sahip olması nedeniyle özgün bir konumu vardır. Bir tarafta Batılılar gibi olmak, onlar kadar müreffeh demokrat, gelişmiş olmak ister. Ancak Batı'nın refahını büyük ölçüde mümkün kılan sömürgeci tarihe sahip değildir. Yine aynı nedenle seçkinlerin orta sınıflarla paylaşabilecekleri büyük bir sermaye birikimi de yoktur. Batı'nın aksine yoksuldur, Ortadoğu'nun aksine sorunlu da olsa işleyen bir demokrasisi vardır” (Çalışkan 2008: 3).

Ayrıca ifade etmek gerekir ki Türkiye bir NATO üyesi ülkesi olması, Amerika Birleşik Devletleri'nin uzun zamandır müttefik dostu olması, Avrupa Birliği adayı ve demokratik bir ülke olması gibi çeşitli nitelikleri dolayısıyla kapsam içerisindeki konumu “hedef ülke” den “model ülke” ye çevrilmiştir. Projenin model ülkesi Türkiye, hem politik yapılanması hem insan hak ve özgürlükleri hem de

ekonomik yapısıyla konumunu bütün olağanüstü durumlara rağmen muhafaza etmektedir.

Türkiye, Arap Baharı'nın başlangıç döneminde "Bahar" havasının etkili olacağı bütün ülkelere örnek bir ülke olarak sunulmuştur. Tabii ki buradaki en büyük etken, bir İslam ülkesinin aynı zamanda Batılı devletler gibi politik, demokratik, ekonomik açıdan liberal ve küresel düzene ayak uydurabileceği göstergesidir. Türkiye'nin başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı ülkeler tarafından Ortadoğu ülkelerine örnek bir ülke olarak lanse edilmesinin nedeni, Türkiye'de İslam'ın ılımlı bir şekilde yaşanıyor olduğunun düşünülmesidir. "Türkiye, Müslüman çoğunluğa ehil toplumun dini ve muhafazakâr değer yargılarını laik devlet anlayışı ve liberal sosyoekonomik yapıyla bir araya getirebilmiştir. Bu temel parametrelere Türkiye'nin Batı dünyası ile geliştirmiş olduğu fonksiyonel ilişkiler de eklendiğinde oluşan tabloda Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında hem liberal temsili demokrasinin yaşanmasını hem de bölge toplumları nazarında düşman Batılı dünya algısının değişerek; yerine pragmatik ve iş birliği odaklı ilişkiler kurulmasını sağlaması ekseninde öne çıkan bir ülke durumundadır" (Oğuzlu'dan akt. Duran, Özdemir 2012: 191). Aslında "ılımlı İslam" söylemi, temeli laik temellere dayanan bir Cumhuriyet için çelişkili ve tehlikeli bir durum olarak nitelendirilebilir. Birçokları için bu, bir geriye gidişin yoludur. Ayrıca bu söylem, İslam'ın temelde zaten ılımlı bir din olması ancak terör eylemleri ile bağdaştırılmasından kaynaklı olarak şiddet yanlısı olarak lanse edilmesinden rahatsızlık duyulması açısından ciddi eleştiriler de almaktadır.

2013 yılında İstanbul Taksim Meydanı'nda düzenlenen yapılandırma çerçevesinde parkta bulunan ağaçların kesilmesi/başka yere taşınmasını protesto amacıyla başlayan barışçıl gösteriler, birkaç gün içerisinde beklenilmeyen veya hesap edilemeyen bir şekilde protestocular ile hükümet arasında bir çatışmaya dönüşmüştür. "Gezi Parkı olayları" olarak basında büyük yankı uyandıran ve Türkiye'nin birçok şehrinde başlayan gösterilerde, güvenlik güçleri, gösterileri güçlkle bastırabilmiştir. Olayların başlangıç amacından uzaklaşarak hükümetin devrilmesini amaçlayan bir yapıya bürünmesi, birçok ülke tarafından Arap Baharı'nın Türkiye'yi de etkisi altına aldığı kanısını oluşturdu. Ancak yönetimin dirence karşı istikrarlı duruşu olayların dış destekli olduğu, olayların çıkmasında ve

genişlemesinden birçok aktivistin sorumlu olduğu, olaylar sırasında iktidar karşıtı kişi ya da grupların göstericilere maddi veya manevi olarak destek sağlandığını birçok kanal aracılığıyla ifade etmesi sayesinde küçük çaplı olan karmaşıklık, büyük kaos ortamına dönüşmemiştir. Birçok Arap ülkesi, örnek aldıkları ülke olan Türkiye'nin de karışması karşısında kısa süreli şok yaşamışlardır ancak olayların bastırılması ile tekrar normale dönmüştür.

Birçok Arap ülkesinde Arap Baharı'ndan önce Türkiye'nin tanıtımına yönelik (özellikle sinema alanında) çalışmaların boy göstermesi, bir sempati durumu oluşturmuştur. Arap Baharı'nın başlaması ile de model ülke olarak Türkiye'nin gösterilmesi ve Türkiye'nin ılımlı tavırları, bazı Arap ülkeleri tarafından heyecanla karşılanmıştır. Politik bazı değişimlerden sonra Türkiye gibi demokratik ve liberal bir ortama kavuşacağı hayali ile ortaya çıkan olaylarda yaşanan olumsuzluklar ve sonrasındaki istikrarsızlık ortamı, beklenenlerin gerçekleşmediğini ve gerçekleşmesinin ise ne kadar süreceği yönünde hesap edilemediğini göstermiştir. “Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yüklediği Ankara'nın bölgede “ılımlı İslam” rolünü üstlenerek, demokratik Büyük Ortadoğu Projesi için model olması gerektiği durumu, İslam dünyasında Amerikan hegemonyasının kurulması için Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri tarafından görevlendirildiği imajını uyandırdı” (Deniz 2012: 181).

Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine model ülke olabileceğini söyleyenlerin aksine model ülke olamayacağını söyleyenler de vardır. Bunların dayandıkları nokta ise, Türk demokrasisinin de halen tam olarak rayına oturmadığı yönündedir. Özellikle demokratik yönetime müdahale olan askeri darbeleri örnek göstererek demokrasinin kat etmesi gereken süreçlerin olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrıca Türkiye'nin laik bir ülke olduğunu bu nedenle İslam dünyasına örnek olamayacağı da ayrı bir niteliktir.

“Türkiye'nin Ortadoğu politikası, “Yeni Osmanlılık” olarak özetlenebilecek şekilde, uygulayıcıların “yeni coğrafya” algılarının bir parçası olarak algılanmıştır” (Aybar 2012: 4). Türkiye'nin şu an hem Amerika Birleşik Devletleri ile hem de bölge devletleri ile ilişkilerinin olması, stratejik konumunu daha da önemli kılmaktadır. Aynı zamanda coğrafi konumunun tehlikelere açık olmasından

dolayı çok dikkatli politikalar izlenmelidir. Öncelikle konumu itibari ile bölgesel anlamda sıfır sorun politikasını uygulamak amacıyla Arap Baharı öncesinde Suriye ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış ve bu kapsamda sınır bölgesindeki mayınlar temizlenmiş, vizeler kaldırılmış ve çeşitli politik faaliyetler ortak yürütülmüştür. Bu aynı zamanda Türkiye yönetiminin bölgede güç elde edebilmesi için amaçlanmış bir politikadır.

Türkiye'nin sınırları belli olmayan Ortadoğu ülkelerine coğrafi olarak yakın olması veya Ortadoğu ülkeleri içinde yer alması nedeni ile önemi, tüm devletlerce görülür büyüklüktedir. Bahsedilen önem, sadece coğrafi yakınlık açısından değil aynı zamanda sosyokültürel ortaklık/benzerliklerin ve yakınlıkların bulunmasından da kaynaklanmaktadır.

Ortadoğu ülkelerinde yaşanan sorunlarda Türkiye genellikle ilk başta tarafsızlık yanlısı olarak hareket etmekte, sorunun çözümü için uluslararası yollara başvurulması gerektiğini savunmakta ve ilerleyen dönemde de ulusal çıkarlar göz önünde bulundurularak hareket etmektedir.

Şunu unutmamak gerekir, uluslararası arenada gerek Batı karşısında gerekse Doğu karşısında olası bir olumsuzlukta Türkiye tamamen kendi gücüyle mücadele etmek zorunda kalacaktır. Bugün hem Batılı hem de Ortadoğulu devletler nezdinde önemli bir ülke konumunda olduğu söylene de olası bir olumsuzluk, Türkiye'nin aslında kendi başına bir ülke olduğu gerçeğini ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle hangi zaman diliminde olursa olsun yönetimde yer alan kişilerin ulusal çıkarlar çerçevesinde hareket etmeleri durumunda çok dikkatli kararlar almaları gerekmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarih 1946'yı gösterirken Almanya'nın bağımsızlığını ilan eden Polonya'ya savaş açması ile tarihin şimdiye kadar ki en büyük (katılan devlet sayısı açısından) savaşı patlak vermişti: İkinci Dünya Savaşı. Savaşa yaklaşık 20 devlet katılmış, temelde iki grup oluşmuş ve savaş sonunda pek çok insan hayatını kaybetmiştir. Savaş sonunda dünya düzeni, ülkelerin hem kendi iç politikaları hem de diğer devletlere karşı politikalarındaki değişikliklerle beraber baştan aşağı değişmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık 60 yıl sonra tarih 2001'i gösterirken yaşanan küresel terör olayı, bazı devletler - özellikle diğer devletler üzerinde sömürü hakkı iddia eden Batılı devletler başta olmak üzere – tarafından ortaya konulan memnuniyetsizlikler, dünya düzeninin değiştirilme isteğini daha ciddi güdümlenmiştir. 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırıları sonrasında Amerika Birleşik Devletleri, sözde “küresel terör” mücadelesi kapsamında Ortadoğu düzenine müdahale etmiş ve hala suların durulmayıp birçok can kaybının yaşandığı ve yaşanmaya devam ettiği bir süreci başlatmıştır: Arap Baharı süreci. Pek çok insanın can kaybı yaşadığı ve yaşanmaya devam ettiği ve Batılı büyük devletlerin “bahar(!)” olarak adlandırdığı, ama aslında bu bölgede yaşayan halklar için kıştan ibaret olan süreç, “demokrasinin seyrinin değiştiği” süreç olarak yaklaşık 35 ülkeyi içine alan bir coğrafyada etkisini sürdürmektedir.

21. yüzyıl ile birlikte dünya düzeninde söz hakkı olan devletlerin artması, bazı devletlerin güçlenerek uzun zamandır tek başına dünya sahnesinde yer edinen Amerika Birleşik Devletleri'ne adeta kafa tutar bir şekilde hareket etmesi ve bazı bölgelerde -ki Ortadoğu bu bölgelerin başında gelmektedir – yer altı kaynaklarının önem kazanmasına bağlı olarak ekonomik anlamda giderek artan bir şekilde iyileşmelerin olması, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok Batılı devleti rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığın sonucunda yapılması gereken bir şeylerin olduğu, birçok kez dile getirilmiştir. İşte tam da böyle bir zamanda, Amerika'da bazı düşünce kuruluşları, yönetim üzerinde etkili olan ve politik güçteki bazı isimler, Amerika Birleşik Devletleri'nin gücünün giderek azaldığını ve bu gücün tekrar kazanılması açısından gereken ne varsa hiç düşünülmeden bir an önce yapılması gerektiğini ifade ettikleri anda 11 Eylül saldırıları gerçekleşmiştir.

Terör saldırıları ile küresel anlamda yara aldığı ifade eden Amerika Birleşik Devletleri, terör örgütlerinin “Ortadoğu topraklarında doğduğu, varlığını sürdürdüğü ve dünyanın bütün devletleri açısından tehlikeli olduğu” savı ile bu yapılanmalara karşı bir an önce müdahale edilmeleri gerekliliğini ön plana koymuştur ve ilk başta bu saldırıların faillerinin yaşadığı topraklar olan Afganistan’ı işgal etmiş ve ardından dünyanın zengin petrol yataklarına ev sahipliği yapan Irak’ı işgal etmiştir.

Hem terör örgütlerinin varlığı hem de Irak’ın yönetim biçimi açısından tehlikeli olduğunu iddia eden Amerika Birleşik Devletleri, dünyanın geleceği açısından tehlikenin sadece terör örgütleri olmadığını aynı zamanda tüm dünya halkları açısından yönetim biçimlerinin de tehlikeli olabileceğini öne sürmeye başlamıştır. Ayrıca sık sık bahsedildiği üzere, Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarında yer alan bazı devletlerin ulusal çıkarlar anlamında Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerinde ABD aleyhine hareket etmeleri de bu ülkelerin müdahalelere açık hale gelmelerine neden olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri yönetim kadrosunda bulunanlar, değişen dünya düzeninde mevcut konumlarını korumak adına her türlü olağan/olağandışı faaliyetleri yapma hakkı olduklarını iddia ederek memnuniyetsizlik yaşadıkları ülkelere çeşitli şekillerde müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahalelerin de en zararlısı ve en çok bileneni tabi ki Arap Baharı sürecinde yaşananlardır.

İlk olarak Büyük Ortadoğu Projesi olarak bilinen proje hayata geçirilmiş olup daha sonra sınırlarının Kuzey Afrika yönünden de genişletilmesi ile seyir değiştirmiş ve bir intihar eylemi ile dünya tarihinde derin bir yer edinecek olan “bahar(!)” sürecine girildiği dönemde ABD, bölge içerisinde yer alan yaklaşık 35 ülkeye istediği türden müdahalede bulunmuştur. Bunlardan sadece büyük olayların yaşandığı ülkeler medyaya yansımış ve diğer devletler haberdar edilmiştir. Basına yansımayan birçok devlet de çeşitli etkiler altında kalmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri’nin dünya düzeninde yapmak istediği değişikliklerde en sorunlu ülke, Suriye olmuştur Arap Baharı havasının Suriye’de etkisini göstermesi ile birlikte dünya düzeninde daha köklü değişikliklerin yaşanacağını kimse tahmin etmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri güdümlü başlayan “demokrasinin bu ülkelerde yerleşmesi” projesi, birçok ülkede etkili olduktan

sonraki durağı Suriye’de hiç beklenilmeyen bir şekilde ilerlemeye/gerilemeye devam etmektedir. Başladığı ülke olan Tunus’ta ve sonrasındaki birçok ülkede yaşanan can kayıpları, neredeyse Suriye’de günlük yaşanan can kayıplarına denk gelmektedir. Bu nedenle Suriye’nin süreç içerisindeki yeri oldukça farklıdır. Diğer ülkelerde oldukça kısa sürede atlatılan süreç, Suriye’de 2011’den beri devam etmekte ve ne zaman biteceği de bilinmemektedir.

Suriye’de bahar havasının estirilmeye başlamasından itibaren ilk olarak bölgede varlık gösteren Amerika Birleşik Devletleri, kendi politikalarını uygulama açısından çok fazla mesai harcamıştır. Ancak bahsettiğimiz üzere Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu’daki varlık nedeni, kendini Suriye’de gösterememiştir. Demokrasinin getirileceği topraklarda şu an itibari ile demokrasiden söz etmek olanaksızdır. Suriye’deki ortamda bölgenin güçlü devletlerinden birisi olan İran Suriye’de rejim yanlısı bir tutum izlemiştir. İran’ın bu politikasındaki en büyük etken, rejimin İran’ın politikalarının uygulanmasında bölgesel anlamda müttefik olmasıdır. İran’ın siyonizmle mücadelesinde müttefiği konumunda bulunan Suriye rejiminin değişmesi, söz konusu mücadeleyi sekteye uğratacak gelişmelerin yaşanmasına neden olacaktır. Bu nedenle rejimin düşmemesi için gereken her türlü çalışmaların yapılmasında rejim yönetimi İran tarafından gereken desteği alabilmektedir.

İran Arap Baharı’nın başlangıcında sessizliğini korumuş ancak kendi topraklarında da bahar havasının etkili olmaya başlaması ile diğer ülkelerde olduğu gibi başta yönetimde olmak üzere birçok alanda değişikliğe gidilmiştir.

İran’ın bölgesel anlamda güçlü kalması bölgedeki değişiklikleri kendi adına kullanabilmesine bağlıdır denilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri’nin yokluğunda Suriye’de varlık göstermeye başlayan bir devlet daha ortaya çıkmıştır: Rusya. Rusya’nın Suriye rejimine destek vermesinin amacı, tahmin edilebilir düzeydedir. Bölgenin sahip olduğu yer altı kaynaklarının zenginliği nedeni ile kaynak sıkıntısı çeken ve bu nedenle bölge jandarmalığına soyunan Amerika Birleşik Devletleri’nin ardından Rusya’nın da aynı amaçla bölgede yer aldığını söylemek –farklı amaçlar taşımakla birlikte- mümkündür. Rusya’nın Suriye’de varlık göstermesinin temeli, yüzyıllardır

sürdüğü ve elde etmek için her türlü meşru/gayri meşru çalışmaları yaptığı “sıcak denizlere inme” politikasıdır.

Rusya, Çar Petro’dan başlayarak günümüze kadar Akdeniz’de sıcak sulara inme politikasından asla vazgeçmemiştir. Akdeniz’e kara mesafesi bakımından uzak olan Rusya’nın hiçbir devlete muhtaç olmadan deniz sahasından faydalanmak amacıyla planladığı sıcak denizlere inme politikası, yüzyıllardır hayalini kurduğu bir politikadır. Rusya’nın her devirde ve her devlette - başta Anadolu ve Akdeniz coğrafyasında kurulan devletler – ilişkilerinde göz önünde tuttuğu bu politika nedeni ile Türk devletleri ile de sık sık mücadelelere giriştiği herkesçe bilinmektedir.

Rusya’nın Arap Baharı başlangıcında yaşananlara karşı İran gibi sükunetini koruyan tavrını, Suriye’nin de sürece dahil edilmesi ve Amerika Birleşik Devletleri’nin bölgedeki konumundan dolayı Arap Baharı’nda aktif bir şekilde rol almaktan yana çevirmiştir. Özellikle Suriye’nin bulunduğu coğrafi konum göz önüne alındığında Rusya’nın bu tavrının sebebi ortaya çıkmaktadır.

Rusya bu tavrını elbetteki açık açık ifade etmemektedir. Ancak tarihsel süreçten gelen yaşanmışlıklar ve politikalar kapsamında değerlendirildiğinde bu yorumların yapılması gayet olağan bir durumdur. Rusya, Suriye’de rejimin ayakta kalması için gereken her türlü desteği hiç çekinmeden sağlamaktadır. Hatta denilebilirki rejim güvenlik güçlerinden ziyade Rusya’nın bölgedeki askeri kuvvetleri muhaliflere karşı mücadele içerisine girmektedir. Rejimin ayakta kalması ile sağlanan desteğinin karşılığının alınması adına sıcak denizlere inme politikasının uygulanabilirliğinde önemli bir aşama kaydedilmiş olacaktır.

Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı sürecinde ülke çıkarları açısından davranmasının yanı sıra insani değerleri de göz önüne alan ülke Türkiye Cumhuriyeti’dir. Türkiye bu süreçte ılımlı İslam ülkesi olma sıfatı ile Arap Halklarına model ülke olarak lanse edilmiştir. İlimli İslam adlandırılması, laik bir Cumhuriyet devleti ile bağdaşmamış ve zaman içerisinde tepkilerle model ülke olarak kalmıştır.

Büyük Ortadoğu Projesi’ nin ortaya çıkması ile başta demokrasinin bölgedeki ülkelere götürülmesi ve tüm bölge halkları için faydalı olacağı düşüncesi

ilk başlarda kısmı destek bulsa da süreç içerisinde amacın bu olmadığı net olarak görülmüştür.

Büyük Ortadoğu Projesi ya da Arap Baharı, adına her ne denirse densin Batılı devletlerin bölge üzerindeki emellerini gerçekleştirmek adına hiç acımadan milyonlarca insanın hayatını tehlikeye attıkları birer süreç olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Dünya liderliğini üstlenen ve demokrasinin yayıcısı olarak kendisini tanımlayan, kendi menfaatlerini hiçbir şekilde tehlikeye atmadan milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine aldırmadan halen sürecin faydalı olacağını savunan başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok Avrupa devletinin söylediğinin aksine bahar havası, bir kıştan öteye gidememiştir.

Sınırları belli olmadığı için sınır sorunu yaşayan ve sadece Amerika Birleşik Devletleri ve batılı ülkeler tarafından adlandırılan bölgede yaşayan halkların hiçbirinde istenilen memnuniyet düzeyi yakalanmış değildir. Demokrasinin söylemenin tatlı bir masaldan öteye geçmediğinin farkına varan çoğu bölge halkı, önceki hayatlarına/durumlarına geri dönmeyi dahi istememektedirler.

Arap Baharı olarak tüm dünyaya duyurulan ve Ortadoğu bölgesinde yaşayan halkların insan hak ve özgürlüklerine diğer Batılı devletlerde yaşayanlar gibi kavuşacağı savunulan proje, koca bir hayal kırıklığından başka bir şey değildir.

Arap Baharı dünya siyaseti açısından bir çözüm olmaktan ziyade giderek karmaşıklaşan ilişkiler ağı nedeni ile aslında sorun yumağından ibaret bir hâl almıştır. “Demokrasinin Ortadoğu’ya götürülmesi” olarak büyük hayallerle başlayan projeler, çok uzun bir süre geçmeden aslında çalışmamız boyunca dile getirdiğimiz bir tiyatro sahnesinden öteye geçmemiştir, geçmeyecektir.

11 Eylül küresel terör saldırıları aslında terörizmle mücadeleyi değil, göz dikilen ve yer altı kaynakları bakımından kıskanılan toprakların modern şekilde sömürülmesini başlatmıştır. Süreç içerisinde düşünülen memnuniyetin hiçbir ülkede oluşturulamaması, sürecin bir çözüm olacağı fikrinin bir kenara atılmasını beraberinde getirmiştir. Bugün Amerika Birleşik Devletleri dahil olmak üzere hiçbir devlet Arap Baharı sürecinin Ortadoğu halkları için faydalı olduğunu söylemeleri mümkün değildir. Faydalı olacağı söylenen topraklardan Irak’ta sınır bütünlüğü

bozulmamasına rağmen yönetsel anlamda farklılıklar çıkmakta ve bu da sürekli bir tehdit unsuru oluşturmaktadır; Tunus'ta ekonomik göstergeler halen benzer şekilde devam etmektedir; Mısır'da ekonomik göstergelerin aynı şekilde devam etmesinin yanı sıra demokratik yollarla seçilen cumhurbaşkanına darbe yapılmış ve baskıcı bir rejim söz sahibi olmuştur; Suriye'de ise dünya tarihinin unutamayacağı trajediler yaşanmaktadır.

Tez çalışmasında ortaya koymaya çalıştığımız Büyük Orta Doğu Projesi ve Arap Baharı arasındaki ilişkiye baktığımızda Büyük Orta Doğu Projesinin sonucu olarak Arap Baharının ortaya çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Büyük Orta Doğu Projesinin amacının dönüşüm yerine barış olması gerekirken, Arap Baharı adı verilen farklı bir sürece girilmiştir.

Özellikle SSCB'nin dağılmasıyla ortadan kalkan Kızıl Tehlike'nin ardından gözler Yeşil Tehlike olarak adlandırılan İslamiyet'e çevrilmiştir. ABD 11 Eylül saldırılarını da bahane ederek Ortadoğu zenginliklerine hâkim olmak amacıyla Büyük Orta Doğu Projesi adı altında terörizmle mücadeleyi başlatmıştır. ABD'nin tüm bu çabaları sonucunda da projenin ilerleyen dönemlerinde Arap Baharı denilen süreç başlamıştır.

Tek dünya devleti, tek düzen, global dünya, tek bir elden yönetim oluşturma adına başlatılan Büyük Orta Doğu Projesindeki demokrasiyi Ortadoğu topraklarına taşıma ve yerleştirme iddiası, kulağa hoş gelen retorikten öte bir anlam ifade etmemektedir. Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezi bu süreci destekleyen ve yol gösteren teorik bir destek ve yol gösterme niteliğindedir. Her medeniyetin ayrı geçmişi, kültürü, uygulamaları vardır. Tek tip bir demokrasi anlayışını getirip toplumlara dayatmak bu noktada yanlış olacaktır. Ayrıca bu çatışmaları yaratacak etkenleri ortaya çıkarmak projenin arkasında yatan soru işaretlerini akıllara getirecektir. Bunun yanında İslamiyet'in de terörizmle bağdaştırılması diğer halklar açısından olumsuz bir yargı oluşturmaktadır.

Dünya üzerinde kendilerini belirleyici güç olarak gören devletlerin ekonomik güç mücadeleleri geçmişte bitmediği gibi günümüzde de devam etmekte olup gelecekte de devam edecek gibi görünmektedir. 1. Dünya Savaşı'ndan beri batılı devletlerin

kendi çıkarları doğrultusunda Ortadoğu topraklarını böl, parçala, yönet şeklindeki stratejileri, Ortadoğu topraklarının istedikleri gibi şekillenene kadar devam edecektir.

Özetle söyleyecek olursak; çalışma boyunca birbirinden farklı, birbirinden bağımsız ve ayrılmış gibi görünen birçok olguyu ve tarihsel süreci ele almaya çalıştık. Dikkatle incelendiğinde ve resme bütüncül bir gözle bakıldığında bunların birbirlerini tamamlayan, aynı amaca yönelik olgu ve süreçler olduğu görülecektir. Soğuk Savaş ile yeni bir döneme girildi. Bu dönemde Yeşil Kuşak Projesi, bu projenin Türkiye versiyonu olarak FETÖ, Berlin Duvarı'nın yıkılması, SSCB'de reel sosyalizmin çökmesi, Küreselleşme, Medeniyetler Çatışması Tezi, Tarihin Sonu ve Son İnsan Tezi, 11 Eylül 2001 saldırıları, İslamofobi, Büyük Ortadoğu Projesi ve genişletilmiş hali, Arap Baharı gibi olgu ve süreçler resmi bütünleyen birer kare görünümündedir.

Bütün bu olgu süreçlerin hizmet etteği, gelişimine katkı sağladığı tek gerçeklik küresel emperyal sistemdir. Bu sistemin ana aktörleri ABD, Rusya ve diğer Batılı ülkelerdir. Bu sistemin amacı Ortadoğu ve diğer coğrafyalarda yer alan ama sistemin dışında kalan ülkeleri sisteme entegre etmektir ve süreç içerisinde hepsini tüketim toplumu haline getirmektir. Bu sayede sistem dünya yüzeyinde kök salarak, kendini ebedi ve kalıcı hale getirme amacındadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Sadık (2003). “Medeniyetler Çatışması mı, Menfaatler Çatışması mı?”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 18/2: 33-42.
- Akbaş Zafer ve Düzgün Arslan Zeynep (2012). “Libya’deki Arap Baharı’na Yönelik Türk dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8/2: 57-81.
- Akdemir, Erhan (2007). “Amerikan’ nın Ortadoğu Politikasının Şekillenmesinde Düşünce Kuruluşlarının Rolü. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*. 2/8: 53-74
- Aktaş, Murat (2014). “Avrupa’da Yükselen İslamofobi”. *Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 13/1: 31-54.
- Aktaş, Murat (2012). “Avrupa’da İslamofobi ve Türkiye’nin AB Üyeliği 2. Kriz ve Kritik Konferansları”. *Avrupa Birliğinin Krizi ve Kritiği Konferansı Bildiri*. Sakarya Üniversitesi. 26 Nisan.
- Altunışık, Meliha (2013). “Ortadoğu’da Bölgesel Düzen ve “Arap Baharı”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. 5/53: 71-78.
- Arı, Tayyar (2007). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, Tayyar (2008a). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaseti, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: MKM Yayınları.
- Athoğlu, Yasin (2006). “Lübnan’da Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi “Sedir Devrimi ve Suikastlar”. Erişim Tarihi:05/01/2019. https://yasinalioğlu.wordpress.com/2006/07/31/lubnanda_demokratikleşme_ve_güvenlik_ikilemi_sedir_devrim_ve_suikastlar
- Avcı, Erkan (2012). “Arap Baharı’ nın Kökeni: Büyük Orta Doğu Projesi”. Erişim Tarihi: 01.10.2018. https://www.academia.edu/2112327/Erkan_Avc%C4%B1_-_Arap_Bahar%C4%B1n%C4%B1n_K%C3%B6keni_B%C3%BCy%C3%BCk_Ortado%C4%9Fu_Projesi

- Aybar, Sedat (2012). “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve “Yeni Coğrafya” Algısı”. Perspectives: Türkiye 2, Dosya: Ortadoğu ve Türkiye, HBS Derneği.
- Bağcı Hüseyin ve Sinkaya Bayram (2006). “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti’nin Perspektifi”. *Akademik Orta Doğu Dergisi*. 1/1: 21-37.
- Bahçeşehir Üniversitesi (2011). “Tunus’tan Mısır’a: Arap Sokağı, Ordular ve Diktatörler”. *Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*. BÜSAM. Şubat. 2011.
- Barakat, Halim (1993). “The Arap Word: Society Cultur and State”. https://www.academia.edu/21924739/The_Arab_World_The_Arab_World_Society_Culture_and_State. Erişim Tarihi: 05.08.2018.
- Baş, Mustafa (2001). *İslam’ın Doğusu Döneminde Hicaz Bölgesinde Yahudilik ve Hristiyanlık*. Ankara: Rüya Matbaa Market Yayınları.
- Bauman, Zigmunt (1996). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. (Çev: Kemal Atakay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bayar, Fırat (2011). “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. 32: 25-34.
- Bayat, Asef (2008). *Sokak Siyaseti*. (Çev: Soner Torlak). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bayat, Asef (2004). *Ortadoğu’da Mağduniyet Toplumsal Hareketler ve Siyaset*. (Der: Özgür Gökmen, Seçil Deren). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayhan, Vehbi (2002). “Risk Toplumu, Dünya Neyi Tartışıyor-2, Yeni Düşünce Hareketleri”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. 5/19. Ankara: Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları.
- Bila, Fikret (2008). “ABD’nin Irak’a Girmesinin Üç Nedeni”. <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/abd-nin-irak-a-girmesinin-uc-nedeni-1025630>. Erişim Tarihi: 21.08.2018
- Bingöl, Yılmaz (2007). “Kırgızistan’ın Renkli Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/1: 21.

- Bozan, Mahmut (2018). “Küresel Gücün Tahkimin de Düşmancaca Bir Tavrı : İslamofobi”. *Bartın Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Dergisi*. 9/18: 221-238.
- Bozkurt, Giray Saynur (2016). “Bağımsız Devletler Topluluğu’nda Renkli Devrimler- Kırgızistan Örneği”. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 1/1: 118-138.
- Brzezinski, Zbigniew (2003). “Hegemonic quicsand” National Interest, Winer”. “ABD’nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi”. (Akt: Ural Abdulah (2009)). *Akademik Ortadoğu Dergisi*. 3/2 :131-146.
- Campell, Davis (1994). “Foreign Investment, Labor Immobility and the Quality of Employment”. *International Labor Review*. Vol. 133, No 2. (Akt: Sapancalı, Faruk (2001)). Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3/2: 115-140.
- Canoğlu, Yıldırım (2004). “Tevhid Dinine Karşı Bir Şirk Girişimi: Pazar Tektanrıcılığı ve Yeni Yeşilkuşak:Yeni Yeşil Kuşak Projesi Azaltılmış İslam”. *Umran Dergisi*. 115: 36-46.
- Çalışkan, Koray (2008). “Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları”. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 39: 1-19.
- Çelik, Hamit (2014). “Otadoğu’da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi”. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Çelik, Hüsrev Ahmet (2015). “Buazizi’den Rabia’ya, Trablus’tan Şam’a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 6/2: 34-53.
- Davis, Brain (1990). “Qaddafi, Terroism And The Origins Of The U.S. Attack On Libya”. *Greenwood Publishing Group, New York*. (Akt: Doğan Gürkan ve Durgun Bülent (2012)). “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15: 61-84.

- Davison, Roderic (1959-1960). "Where Is The Middle East?, Foreign Affairs". vol:38, New York. (Akt: Sakin Serdar ve Deveci Can (2011)). "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme". *History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*. 3: 282-290.
- Değer, Emin (1994). *Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke ya da Oltadaki Balık Türkiye. İstanbul: Çınar Araştırma Yayınları*. (Akt: Sakin Serdar ve Deveci Can. (2011)). "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme". *History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*. 3: 282-290.
- Demir, Hakan (2011). "Bingazi'de Türkiye ve Batı Algısı: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Çalışma". *Ortadoğu Analiz Dergisi*. 3/33: 49-58.
- Deniz, Şadiye (2012). "Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5/20: 169-182.
- Deniz, Taşkın (2014). "Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme". *Doğu Coğrafya Dergisi*. 18/29: 65-78.
- Doğan Gürkan ve Durgun Bülent (2012). "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/15: 61-84.
- Doster, Barış (2013). "İrak, Suriye ve İran'ın Türkiye Politikaları". *Ortadoğu Analiz*. 5/57: 72-79.
- Dönmez, Özgür Rasim (2011). "Yeni Siyasetin Kodları ve Ortadoğu'daki Devrimler: Gerçekten devrim mi?". *Ortadoğu Analiz Dergisi*. 3/30: 8-14.
- Dursun, Davut (2003). "Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi". *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi*.10: 21-29. http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html. Erişim Tarihi: 03.06.2019
- Efegil, Ertan (2013). "Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye". *Ortadoğu Analiz Dergisi*.5/59: 10-20.

- Elbistan, Yavuz (2013). “Arap Baharı ‘nın Mısır’daki Etkisi”. https://www.academia.edu/7288726/ARAP_BAHARI_NIN_MISIR_DAK%C4%B0_ETK%C4%B0S%C4%B0. Erişim Tarihi: 15.04.2019
- Emre, Akif (2012). “Ortadoğu’nun Şiddet Sabitesi?, Devrimlerden Sonra Arap Baharı”. *Dünya Bülteni Araştırma Masası DÜBAM Yayınları*. İstanbul: 55-59.
- Erhan, Çağrı (2003). “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımlar”. *Aylık Strateji ve Analiz E dergisi Stratigma*. 9:1- 21.
- Ersoy Öztürk, Tuğçe (2012). “Dünden Bugüne Pan-Arapçılık ve Arap Baharı: Yeni Bir Pan-Arap Uyanış mı?”. *Akademik Ortadoğu*. 7/1: 124-132.
- Erşen, Emre (2014). “Rusya’nın Arap Baharı Politikası”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. 6/61: 115-132.
- Fukuyama, Francis (1992). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Fukuyama, Francis (2002). *Yayınlanışının 10.yılında Tarihin Sonunun Neresindeyiz*. (Çev: C. Aydın, Aydın M. Özensel). Ankara: Vadi Yayınları.
- Güleryüz, Behçet (2002). *Devlet ya da Disiplin, Dünya Neyi Tartışıyor-2, Yeni Düşünce Hareketleri*. Doğu Batı Düşünce Dergisi. Ankara: Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları.
- Günel, Altuğ (2004). “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye” *Ege Akademik Bakış Dergisi*. 4/1: 156-164.
- Hodad, Mansour “Merese Seyasiye Shis va Meseleye Suriyeh”. (Akt: Sinkaya Bayram (2012)). “Arap Baharı Sürecinde İran’ın Suriye Politikası”. *SETA Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*. 53: 3-37
- Hungtington, Samuel P. (1995-2003). *Medeniyetler Çatışması*. (Der: Murat Yılmaz). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Hüseyin, Asaf (1990). *Batı’nın İslam’la Kavgası*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- İba, Şaban. (2018). “Yeşil Kuşak’tan İlimli İslam’a ABD Politikaları”. (Çev: Ahmad Süleyman El İbrahim). <http://syrianfacts.com/tr/2018/02/04>. Erişim Tarihi: 03.05.2019

- İkiz, Ahmet (2015). “Baharının Kelebek Etkisi: Batı Dünyasında Beklenen Değişmeler”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 35: 53-74.
- Kamacı, Yüksel. (2015). “*Yeşil Hareket’in İran Siyasetinde Yükseliş ve Düşüş Süreci*”. IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - 2. İstanbul: Matsis Matbaa.
- Karan, Ceyda (2011). “Arap Baharı”. *Dünya Bülteni Araştırma Masası DÜBAM Yayınları*. İstanbul: 1-43.
- Karkın Veysel ve Yazıcı Önder (2015). “Arap Baharı’nın Suriye’ye Yansıması ve Türkiye’ye Sığınan Mülteciler (Gaziantep Örneği)” *21 Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 4/12: 201-213.
- Kaymak, Oktay (2017). “Yeşil Kuşak Teorisi”. <https://www.ilimvemedeniyyet.com/yesil-kusak-teorisi.html>. Erişim Tarihi: 29 Mart 2017.
- Kemaloğlu (Kamalov), İlyas (2012). “Rusya’nın Ortadoğu Politikası”. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Rapor No 23: 7-29.
- Kıran, İsmail (2013). *İslamafobyaya: Batı’da İslam’ın Ötekileştirilmesi ve Avrupa İslam’ı 1.İslamafobyaya Konferansı*. İstanbul: Merak Yayınları.
- Kıbaroğlu, Mustafa (2011). “Arap Baharı ve Türkiye”. *Adam Akademi*. 2: 26-26.
- Kirman, Mehmet Ali (2004). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Kocaoğlu, Mehmet (1995). *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Koçak, Konur Alp (2012). “Yasemin Devrimi’nden Arap Baharı’na Tunus”. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi22/22-61.pdf. Erişim Tarihi: 20.02.2019.
- Korkmaz, Ali. (2012). “Arap Baharı Sürecinde İnternet ve Sosyal Medyanın Rolü”. *International Symposium on Language and Communication: Research Trends and Challenges*. https://www.academia.edu/3464365/Arap_Bahar%C4%B1_S%C

3%BCrecinde %C4%B0internet ve Sosyal Medyan%C4%B1n Rol%C3%B
C. Erişim Tarihi: 22.20.2019

- Kök, Recep (2009). “ABD’nin “Orta Doğu Projesi ve Enerji Koridorlarının Merkezindeki Türkiye”. <http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/ortadogu.pdf>. Erişim: 31.03.2016.
- Köylü, Murat (2015). “BOP, Türkiye ve Suriye”. *Uluslararası İdari ve İktisadi Bilimler Dergisi*. 1/2: 85-100.
- Kürkçü Dumanlı, Duygu (2013). “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”. *İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim Sanatları Bölümü*. 3/2: 2-11.
- Melucci, Alberto (1999). *Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması, Yeni Sosyal Hareketler*. (Edt: K. Çayır). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Akt: Kök Selcen ve Tekerek Mehmet (2012)). “Sokak Siyasetinden Sosyal Ağlara Yeni Aktivizm: Arap Baharı Devrimi”. *II.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*. 1-2 Ekim.
- Meriç, Cemil (1980). *Kırk Ambar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Moubayad, Sami. (2006). “Syria’s One True Friend-Iran”. *Asia Times*. A. William Samii. “Syria and Iran: An Endering Axis”. *Mideast Monitor*. 1/2. (Nisan/Mayıs 2006). (Akt: Sinkaya Bayram (2012)). “Arap Baharı Sürecinde İran’ın Suriye Politikası”. *SETA Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*. 53:3-37.
- Morena, Lorena (2010). “Fearing The Future İslamophobia in Central Europa” Genocide and Oppresion TNP.
- Oğuzlu, Tarık (2011). “Arap Baharı ve Yansımaları”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. 3/36: 8-16.
- Oğuzlu, Tarık (2011). “Ortadoğu’da Demokratikleşme ve Türkiye Model Olabilir Mi? Tartışması: “Evet, Ama!”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*.3/27. Ankara. (Akt: Duran Hasan ve Özdemir Çağatay (2012)). “Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı”. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 7/2: 181-193.

- Oran, Baskın (2002). *(1923-1393) Dönemin Bilançosu*”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları. (Akt: Duran Hasan ve Karaca Ahmet (2013)). “1950-1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 14/1: 121-135.
- Özdemir, Sinan. (2012). “Arap Baharı'nın Unutulan Ülkesi: Bahreyn, Devrimlerden Sonra Arap Baharı”. *Dünya Bülteni Araştırma Masası, DÜBAM Yayınları*. İstanbul: 69-72.
- Özer, Ahmet (2007). “11 Eylül Bölünen Dünya, Hungtington ve Çatışma”. *İnsan Bilimleri Dergisi*. 4/2: 2-23.
- Öztürk, Ahmet (2012). “Bahreyn”. https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/16_bahrain_2012.pdf. Erişim Tarihi: 20.01.2019
- Öztürk, Mehmet (2010). “1. Körfez Savaşından 11 Eylül Sürecine ABD 'nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri”. *Akademik Bakış Dergisi*. 19: 1-27.
- Öztürkler, Harun (2014). “Arap Baharı' nın Ekonomik Analizi”. *Akademik Orta Doğu Dergisi*. 8/2: 2-16.
- Paksoy Saadettin, Paksoy Mustafa, Alancioğlu Erdal (2013). “Küreselleşmenin Sosyo- Politik Etkileri Arap Baharı”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 12/46: 2-15.
- Pomeroy, Robin (2011). “Analysis: İnan Sees Ally Syria Surrounded By US., Arab Wolwes, Reuters”. (Akt: Şen Gülriz (2012)). “İnan ve “Arap Baharı”: Bağlam, Söylem ve Siyaset”. *Ortadoğu Etütleri*. 3/2: 95-118.
- Sakin Serdar ve Deveci Can (2011). “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”. *History Studies International Journaly of History. ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*. 3/ 282-293.
- Sander, Oral (2009). *Siyasi Tarih :1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sapancalı, Faruk (2001).” Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3/2: 115-139.

- Sarıkcıoğlu, Ekrem (2000). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Kardelen Kitabevi.
- Sayın, Yusuf (2019). “Arap Baharı ve Tunus’un Yasemin Devrimi’ni Yeniden Anlamak”. *International Journal of Politics and Security*. 1/2: 104-121.
- Schmitt, Carl (1996). “The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of a political Symbol”. *Greenwood Press, London*. (Akt: Güteryüz Behçet (2002)). “Devlet ya da Disiplin, Dünya Neyi Tartışıyor-2, Yeni Düşünce Hareketleri”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 5/19. Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara.
- Shakak, Israel (2004). *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*. (Çev: Ahmet Emin Dağ). İstanbul: Ankara Yayınları.
- Sunay, Cengiz (2008). *Yeni Sömürgecilik Dalgası, ABD ve Ortadoğu*. İstanbul: Okutan Yayınları. (Akt: Deniz Şadiye. (2012)). “Ortadoğu’nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5/20: 168-182.
- Şahin, Mehmet (2008). “ABD’nin Müslüman Savaşçıları”. *Akademik Orta Doğu Dergisi*. 3/1: 43-52.
- Şen, Yağmur (2012). “Suriye’de Arap Baharı”. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/ Erişim Tarihi: 10.03.2019.
- Taylan, Melek (2016). ABD’ nin “Ortadoğu’su”. <http://bianet.org/bianet/print/179817-irak-in-isgali> Erişim Tarihi: 05.08.2018.
- Turan, Bülent (2015). “Fukuyama Tarihin Sonu Tezi”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3/21: 485-502.
- Ubeyd, Hena (2012). Arap Devrimlerinin Ekonomi Politigi, Devrimlerden Sonra Arap Baharı. *Dünya Bülteni Araştırma Masası DÜBAM Yayınları*. İstanbul: 13-25.
- Ulutaş Ufuk ve Torlak Furkan (2011). “Devrimden Demokrasiye tunus’un Seçimi” . *Seta, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*. 46: 4-73.

- Uslaner, Eric (1995). “All Politics Are Group: Interest Groups and the Making of Foreign Policy”. *Interest Groups politics, Allan J. Cigler ve Burdett A. Loomis(Der.), Washington D.C.:Congressional Quarterly Press.* (Akt: Akdemir Erhan (2007)) “Amerikan’ın Ortadoğu Politikasının Şekillenmesinde Düşünce Kuruluşlarının Rolü”. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi.* 2/8: 53-74.
- Uysal, Ahmet (2003). “Medeniyetle Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması By Samuel P.Hungtington Newyork Simon and Schuster 1996 Kitap İncelemesi”. *D.E.Ü.İ.İ.B.F Dergisi.* 18/2: 1-8.
- Varlık, Ali Bilgin. (2014). *Son Küreselleşme Evresi ve Ortadoğu, Ortadoğu Analizi İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı.* (Ed: Prf. Dr Hasret Çomak, Doç. Dr. Caner Sancaktar). Beta Yayınları.
- Weber, Max (1987). *Sosyoloji Yazıları.* (Çev. Taha Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Yeşiltaş, Murat (2004). “ABD’nin Uluslararası Terörizme Yaklaşımı, ABD’nin Haydut Devletleri”. (Ed. Kemal İnat). İstanbul: Değişim Yayınları. (Akt: Deniz Şadiye (2012)). “Ortadoğu’nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* 5/20: 168-183.
- Yılmaz, Murat (2001). “Samuel Huntington’ın Türkiye’de Verdiği Konferans”. *Medeniyetler Çatışması.* Der. Murat Yılmaz. Vadi Yayınları. Ankara.
- Yılmaz, Nuh (2011). “Arap Baharı”. *Dünya Bülteni Araştırma Masası, DÜBAM Yayınları.* İstanbul: 1-43.
- Yılmaz, Sait (2010). “Ortadoğu’ya Demokrasi Getirmek”. *Uluslararası İdari ve İktisadi İncelemeler Dergisi.* 3/5: 63-82.

İnternet Kaynakları

<http://bianet.org/bianet/siyaset/179817-irak-in-iskali>. Erişim Tarihi: 22.10.2018.

<http://syrianfacts.com/tr/2018/02/04/>. Erişim Tarihi: 1.10.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/demokrasiden-darbeye-3-yil>. “Demokrasiden Darbeye 3 yıl”. Erişim Tarihi: 06/03/2018.

<http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-husnu-mubarek>. “Portre: Hüsnü Mübarek”. Erişim Tarihi: 06/03/2018.

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-bahreyn>. “Ülke Profili: Bahreyn”. Erişim Tarihi: 06/03/2018.

<http://www.suriyegundemi.com/2018/04/07/ozgur-suriye-ordusu-nedir-ne-degildir/>. Erişim Tarihi: 20.07.2019.

http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/yasamin_devrimi_tunus_arap_bahari. Erişim Tarihi: 05/01/2019.

http://www.tuicakademi.org/tarihin-sonu-/?fbclid=. Erişim tarihi: 1.10.2019.

<http://www.ydh.com.tr>. Erişim Tarihi: 10.01.2019.

https://diplomatikgozlem.com/_haber/devrim-ama-neyin-devrimi-. Erişim Tarihi: 05.02.2019.

https://tasam.org/trTR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etikleri. Erişim Tarihi: 20.03.2019.

<https://www.neoldu.com/islamofobi-nedir-6749h.htm>. Erişim Tarihi: 25.02.2018.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Seda AKTAŞ
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 1989/Sivas
e-posta : guneriseda@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2012
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2016-	Sosyal Hizmetler	Sosyolog

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı